Ioan Chirilă
Gabriel Ștefan Solomon
(coordonatori)

Claudia-Cosmina Trif, Stelian Pașca-Tușa, Ioan Popa-Bota

Teodora Mureșanu, Elena Onețiu, Bogdan Șopterean

Erminia reprezentărilor artistice bizantine III

Patimile Domnului (de la Tocmirea vânzării până la Punerea în mormânt)

Presa Universitară Clujeană

Erminia reprezentărilor artistice bizantine

III

Patimile Domnului
(de la Tocmirea vânzării până la Punerea în mormânt)

Ioan Chirilă
Gabriel Ștefan Solomon
(coordonatori)

Claudia-Cosmina Trif, Stelian Pașca-Tușa, Ioan Popa-Bota

Teodora Mureșanu, Elena Onețiu, Bogdan Șopterean

Referenți științifici:
Pr. Prof. Univ. Dr. Ștefan Iloaie
Pr. Conf. Univ. Dr. Adrian Podaru

Copertă: Florin Ghețea
Tehnoredactare: Stelian Pașca-Tușa
Corectură: Ioan Popa-Bota

ISBN general: 978-606-37-2316-2
ISBN vol. III: 978-606-37-2319-3

Universitatea Babeș-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruța Săcelean
Str. Hașdeu nr. 51
400371
Cluj-Napoca, România
Tel./Fax: (+40) – 264 – 597. 401
e-mail: editura@editura.ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/

Cuprins

Mulțumiri
Paulei Bud și lui Alin Mihăilă

Introducere

Realizarea unei icoane implică un demers teoretic de familiarizare cu conținuturile teologice pe care iconarul/pictorul se cuvine să și le asume pentru a putea surprinde cu acuratețe mesajul pe care reprezentarea sa îl transmite celor care privesc și contemplă rezultatul demersului artistic. Datorită acestui fapt am considerat că este util să punem la dispoziția pictorilor informațiile necesare pentru înțelegerea mesajului teologic al evenimentului pe care intenționează să-l reprezinte cu instrumentarul specific acestei arte. Prin urmare, inspirându-ne din operele unor iconologi de referință pentru spațiul răsăritean ortodox (Daniel Rousseau, Leonid Uspensky, Vladimir Lossky, Constantine Cavarnos ș.a.) am conturat o paradigmă de analiză care premerge actul de creație artistică. Am realizat o structură teoretică bine-definită, făcând apel la domenii teologice pe care iconografia le consideră de referință pentru actul artistic: Sfânta Scriptură, scrierile Sfinților Părinți, tradiția liturgică și teologia dogmatică. În urma acestui demers am stabilit principalele surse și repere la care ar fi de dorit ca pictorul să facă apel înainte de a începe efectiv realizarea operei sale de artă creștină. Acestea sunt: textul biblic suport, reflecțiile patristice, perspectivele liturgice și reperele teologice.

Marea majoritate a evenimentelor reprezentate în edificiul de cult se inspiră din Sfânta Scriptură. Ca atare, am considerat că este indicat să punem la dispoziția pictorului o expunere narativă a episodului biblic pentru a avea acces la textul sursă pe care se fundamentează reprezentare sa artistică. Intenția noastră a fost aceea de a-l familiariza pe pictor cu detaliile scripturistice ale evenimentului. Astfel că, nu am dezvoltat un demers exegetic în adevăratul sens al cuvântului, ci am pus anumite accente specifice actului interpretativ doar acolo unde se impunea o astfel de abordare. Acolo unde s-a impus am făcut apel și la literatura apocrifă pentru a oferi pictorilor textul suport care stă la baza evenimentului pe care aceștia urmează să-l reprezinte artistic. Pentru acest gen literar am folosit cu precădere ediții critice pentru a prezenta un mesaj cât mai acurat din punct de vedere științific.

Tradiția Bisericii reprezintă cea de-a doua sursă de inspirație pentru iconografie. Aici sunt cuprinse scrierile Sfinților Părinți, experiența liturgică și reperele dogmatice care conturează învățătura și viața Bisericii. Scrierile Părinților consemnează maniera în care comunitatea eclesială prin aceste vârfuri de lance se raportează la textul scripturistic și la evenimentele care sunt integrate prin valoarea lor teologică în istoria mântuirii care înveșnicește. Prin urmare, operele lor au fost folosite pentru a explica, elucida și completa textul suport, fie biblic, fie apocrif.

În cel de-al doilea caz, Părinții asumă calitatea de autorități care certifică informațiile și conținutul scrierilor apocrife și le integrează în Tradiția Bisericii, legitimându-le. În privința textului scripturistic, reflecțiile Părinților au fost privite ca acte exegetice efective care scot în evidență mesajul teologic al Scripturi. Cu alte cuvinte, expunerea narativă a evenimentelor biblice este completată de o expertiză exegetică prin intermediul reflecțiilor patristice.

Icoanele, prin înseși natura lor, sunt menite să facă parte dintr-un circuit liturgic în care edificiul de cult deține un rol dominant. În cadrul locașului de rugăciune, imaginea și cuvântul rostit/cântat trebuie să fie într-o deplină armonie și interdependență. Din acest considerent se impune să corelăm arta iconografică cu imnografia pentru a desluși cu mai multă acuratețe mesajul teologic al vizualului. Prim urmare, perspectivele liturgice vin în completarea primelor două structuri, conturând modul de experiere și mărturisire a realităților spirituale în cadrul eclesial. În cadrul demersului nostru am făcut apel la cântările cele mai reprezentative ale unei sărbători pentru a întregi detaliile deja menționate. Aceste cântări sunt troparul, condacul, icosul, dogmatica glasului de la slujba Vecerniei și luminânda. Această selecție a fost determinată de conținutul sintetic și teologic pe care aceste imne îl promovează. Acolo unde s-am considerat de cuviință am făcut apel și la alte cântări din cadrul ritualului Vecerniei și Utreniei sau din imnul Acatist.

Reperele teologice trasate la finalul demersului teoretic au menirea de a indica pictorului mesajul doctrinar înspre care să-și concentreze demersul său artistic. Fără această perspectivă, artistul ar putea scăpa din vedere învățătura de credință principală care este cuprinsă în evenimentul reprezentat și nu ar putea transmite plenar mesajul teologic al icoanei sale celui care o contemplă.

Această structură teoretică care are în vedere textul biblic/apocrif suport, reflecțiile patristice, perspectivele liturgice și reperele teologice este continuată de o altă secțiune concentrată pe reprezentare artistică a evenimentului. Intenția noastră a fost aceea de a evidenția maniera în care a evoluat și ulterior s-a cristalizat tiparul de reprezentare a icoanei/scenei în mediul bizantin. Ca atare, am analizat evoluția tiparului iconografic cronologic, concentrându-ne pe principalele moduri și tehnici de reprezentare: pictură murală, basorelief, mozaic, frescă, miniatură, broderie ș.a. Pe lângă identificarea elementelor constitutive ale tiparului/tiparelor de reprezentare în arta bizantină a avut în vedere și indicarea surselor (biblice, apocrife și patristice) care au stat la baza integrării unor element în planul iconografic al scenei. Operele de artă pe care le-am supus analizei noastre provin din primele secole creștine și te întind, în general, până în secolele XVI-XVII și se întâlnesc în mediul grecesc/athonit, italian, slav/rusesc și românesc.

Volumul de față este dedicat analizei evenimentelor care gravitează în jurul Patimilor Domnului: Tocmirea vânzării de către Iuda; Cina cea de Taină cu cele două momente importante: spălarea picioarelor ucenicilor și împărtășirea Apostolilor în cadrul momentului instituirii Sfintei Taine; Rugăciunea în grădina Getsimani; Vânzarea lui Iuda și prinderea lui Iisus Hristos; Judecarea Mântuitorului în cele două etape: cea iudaică (Anna și Caiafa) și cea romană (Pilat și Irod); Lepădarea lui Petru; Căința și moartea lui Iuda; Biciuirea și batjocorirea Domnului; Răstignirea și moartea pe cruce; Pogorârea trupului Domnului de pe cruce; Plângerea și punerea în mormânt a Domnului.

Decizia noastă a fost motivată și de indicațiile pe care le-am găsit în Erminia picturii bizantine a lui Dionisie din Furna, erminie specifică și reprezentativă pentru Răsăritul creștin.

Așadar, paradigma de lucru pe care am supus-o analizei, oferă iconarului/pictorului un punct de plecare consistent atât în materie de cunoștințe, cât și în analiză științifică în vederea conturării unui demers premergător creație artistice efective. Artiștii pot sesiza modul în care noțiunile teoretice și teologice se regăsesc, se întrepătrund și se completează reciproc în domeniile de referință pe care le-am abordat: cel biblic/inter-testamentar/apocrif, cel patristic, cel liturgic, cel dogmatic și cel iconografic.

Autorii

1. Iuda tocmește vânzarea

Text biblic suport

Iuda, fiul lui Simon Iscarioteanul, unul dintre cei doisprezece ucenici ai Domnului, este ispitit de diavolul (In 13,2) să-L vândă pe Învățătorul Său arhiereilor, cărturarilor și „căpeteniilor oastei” (liderii gărzii de leviți care erau însărcinați în special cu paza Templului – Lc 22,4) care plănuiau să-L omoare. Aceștia știau că Iisus Hristos va veni în Ierusalim în vremea Paștilor și căutau un prilej bun să-L ucidă, fără însă a produce tulburare, fiindcă se temeau de reacția mulțimilor. După ce satana a intrat în Iuda (Lc 22,3; In 13,27), acest lucru a fost posibil. Ucenicul iubitor de arginți (In 12,6), vine înaintea arhiereilor și căpeteniilor gărzii de la Templu și le propune vânzarea. Aceștia se bucură, acceptă planul vânzătorului și îi oferă în schimbul implicării sale 30 de arginți. Iuda ia banii, se întoarce în mijlocul apostolilor și așteaptă prilejul potrivit ca să-L dea pe Mântuitorul în mâinile lor, fără știrea poporului (Mt 26,14-16; Mc 14,10-11; Lc 22,1-6).

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur compară atitudinea lui Iuda Iscarioteanul, care s-a dus să tocmească vânzarea cu mai marii iudeilor, cu cea a femeii păcătoase care a uns cu un mir de mare preț capul Mântuitorului. Spre deosebire de acea femeie, Iuda lucrează faptele diavolului și ignoră prețuirea pe care acea păcătoasă o oferă Învățătorului Său. Răutatea lui Iuda este evidentă. El se duce de bună voie să-L vândă pe Iisus Hristos și se învoiește să ducă la bun sfârșit vânzarea pentru o sumă nesemnificativă. Principalul motiv care l-a determinat pe Iuda să-L vândă pe Mântuitorul a fost iubirea de arginți, care l-a făcut pe ucenic „vânzător și jefuitor de cele sfinte” (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 910). Această patimă potrivnică firii omenești l-a determinat pe Iuda să nu mai țină cont de cinstea care i-a fost oferită de Mântuitorul și nici de încercările Sale repetate de a-i schimba gândul și de a nu săvârși vânzarea. Din aceste considerente, Sfântul Ioan îi îndeamnă pe credincioși să fie cu luare aminte și să fugă de patima care i-a furat inima și mintea ucenicului vânzător.

Raportându-se la atitudinea lui Iuda, prin care critica risipirea mirului vărsat de femeie pe capul Mântuitorului, Sfântul Chiril al Alexandriei subliniază ipocrizia ucenicului. Acestuia nu-i păsa de săraci, din punga cărora obișnuia să fure, ci îl deranja ideea unei risipe nejustificate. Iuda era „iubitor de câștig

urât”, motiv pentru care nu a ezitat să-și vândă Învățătorul pentru câțiva arginți (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 531).

În Vechiul Testament, profetul Zaharia prevestește suma pe care va fi vândut Hristos. În capitolul 11 al cărții sale, Zaharia asumă, în mod simbolic, rolul de păstor al poporului ales, prevestind astfel misiunea și activitatea pe care o va împlini Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat. Deoarece munca sa a fost neapreciată, deoarece oile, adică israeliții, nu au ascultat, Zaharia voiește să iasă din slujba de păstor și le cere neguțătorilor să îl plătească pentru munca pe care a făcut-o. Ei îi oferă treizeci de arginți (Zah 11,12-13). Domnul îi cere profetului să arunce banii în visteria templului, pentru olar sau, după cum înțeleg traducătorii, pentru topitorie (probabil existând acest tip de meșteșug pe lângă Templu). În *Catehezele sale*, Sf. Chiril al Ierusalimului arată că plata de treizeci de arginți a fost de dinainte profețită și reprezintă o dovadă a faptului că poporul ales nu a înțeles nici atunci și nici acum voia și rolul Său și nici cum ar trebui să răsplătească pentru binele pe care l-a primit de la El. Celui care a făcut nenumărate minuni, în loc să îi arate recunoștință, i-a oferit necinste, considerând că poate să îi măsoare un preț. Cu alte cuvinte, în actul tocmirii prețului lui Iisus, se observă contrastul dintre logica omenească și revelația divină. În acțiunea lor, oamenii, după mintea lor, au putut considera prețul unei vieți, a vieții lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat. Hristos în schimb, în activitatea Sa, a subliniat valoarea inestimabilă a vieții omenești. (cf. Sf. Chiril al Ierusalimului 2003, 196)

Plecând de actul trădării lui Iuda, Origen arată că profețiile din Vechiul Testament s-au împlinit prin el, însă nu în baza unei predestinări, ci în baza libertății de voință pe care a primit-o omul de la Dumnezeu. Dumnezeu le cunoaște pe toate de dinainte în virtutea veșniciei și omniscienței Sale, însă El nu influențează voia omenească. Nu era neapărat ca Iuda să Îl vândă pe Iisus, chiar dacă El știa acest fapt încă de când l-a ales în calitate de Apostol. Iuda alege să facă acest lucru, de aceea Hristos, în bunătatea Sa, încearcă să îi arate greșeala pe care o face (Origen 1982, 452, 456).

Perspective liturgice

Imnografia primelor zile ale săptămânii Patimilor face trimiteri repetate la vânzarea ucenicului, pe care o consideră în primul rând o consecință a iubirii de argint: „Iuda, lepădându-se de prietenia lui Hristos pentru aur, mergând a zis mai-marilor celor fără de lege: Ce-mi veți da mie și eu voi da vouă precum voiți pe Hristos, pe Care Îl căutați?” (stihiră de la cântarea a 9-a, Denia de Marți seara) sau „O, iubirea ta de arginți cea orbitoare, neîmpăcatule, din care ai luat uitare de cele ce ai învățat! Că nici toată lumea nu este de un preț cu sufletul, și din deznădejde te-ai sugrumat, însuți spânzurându-te, vânzătorule” (cântarea a 9-a, Denia de Marți seara).

Patima iubirii de bani îl determină pe Iuda să nu mai prețuiască lucrurile cu adevărat importate: prietenia lui Hristos, învățăturile mântuitoare sau sufletul său. Întunecat de această patimă, Iuda cade în deznădejde și se sinucide, spânzurându-se.

Având în vedere intervenția nefericită a ucenicului vânzător în contextul ungerii cu mirul de mare preț, imnograful pune în antiteză cele două atitudini: „Când păcătoasa aducea mirul, atunci s-a înțeles ucenicul cu cei fără de lege. Aceea se bucura turnând mirul cel de mult preț, iar el se grăbea să vândă pe Cel fără de preț; aceea a cunoscut pe Stăpânul, iar acesta se despărțea de Stăpânul; aceea se mântuia, iar Iuda se făcea rob vrăjmașului. Rea e lenevirea, mare este pocăința...” (stihiră de la Laude, Denia de Marți seara). Remarcăm faptul că pe lângă iubirea de arginți, imnograful consideră că lenea este o altă cauză a vânzării Domnului. Iuda abandonează învățăturile Domnului, își pierde râvna de a împlini binele și cade în nesimțire sufletească, lenevindu-se.

Ticăloșia sufletească poate fi o altă cauză a căderii lui Iuda. El vede lucrurile bune, dar nu le valorizează cum se cuvine; le consideră greșite, motiv pentru care intervine și propune cu ipocrizie o reevaluare a situației: „Vai de ticăloșia lui Iuda! Văzut-a pe păcătoasa sărutând tălpile Mântuitorului, și a gândit cu vicleșug la sărutare vânzării. Aceea și-a dezlegat părul, iar acesta s-a legat cu mânia, aducând în loc de mir răutatea cea urât-mirositoare; că pizma nu știe să cinstească lucrul cel de folos.” (stihiră de la Laude, Denia de Marți seara). Sesizăm că ticăloșia sufletească este corelată cu alte două patimi care au influențat decisiv hotărârea vânzării Învățătorului: mânia și pizma (Triod 1986, 499).

Repere teologice

Chiar dacă Domnul cunoștea de la început ce avea să facă Iuda, nu îl constrânge să renunțe la gândul lui. Mântuitorul a respectat libertatea ucenicului. A încercat să-i schimbe gândul în diferite moduri și în repetate rânduri, dar nu a trecut peste limitele libertății personale.

Reprezentare artistică

Răsăritul creștin nu a pus un accent vizibil pe această scenă. Pentru mediul bizantin a fost mult mai important să redea momentul vânzării, decât episodul în care Iuda se înțelege cu mai marii iudeilor în privința vânzării. Tiparul bizantin consemnat de Dionisie din Furna cuprinde următoarele detalii: „Casă și într-însa Anna și Caiafa șezând pe scaun, și cărturarii și fariseii șezând și ei împrejurul lor; și înaintea lor o ladă, iar deasupra ei numără arginții unul dintre ei; și uda înaintea lăzii (stând) cu mâinile întinse la arginți, și Ana îi arată lui.” (Dionisie din Furna 2000, 113).

2. Cina cea de Taină

Text biblic suport

Evenimentul Cinei celei de Taină, relatat în cele patru Evanghelii, cuprinde câteva episoade semnificative pentru perioada Pătimirilor Domnului: trimiterea ucenicilor și pregătirea locului unde avea să aibă loc cina pascală; ritualul propriu-zis de celebrare a Paștilor; spălarea picioarelor ucenicilor; identificarea vânzătorului; instituirea Euharistiei și împărtășirea apostolilor; și mare cuvântare de despărțire, care este relatată doar de Evanghelistul Ioan.

La începutul Săptămânii Azimelor, ucenicii Îl întreabă pe Domnul cu privire la locul unde dorește să consume cina pascală. Mântuitorul îi trimite pe doi dintre Apostoli (Petru și Ioan – Lc 22,8) în Ierusalim, la o persoană cunoscută Lui, și le cere să-i spună gazdei că Domnul dorește să mănânce în casa lui Paștile împreună cu ucenicii. Evanghelistul Marcu ne oferă câteva detalii privitoare la modul în care Iisus Hristos le-a prezis că se vor petrece lucrurile: cei doi ucenici pleacă în Ierusalim, întâlnesc un tânăr care ducea în brațe un ulcior cu apă, merg după el și, ajungând în casa stăpânului său, îi cer să le arate locul rânduit pentru cina pascală; acela le arată un foișor mare în care ei se vor îngriji de toate cele necesare pentru Paști (Mc 14,13-15).

Când a sosit vremea cinei, Iisus Hristos S-a așezat la masă împreună cu ucenicii Lui și le-a spus că a așteptat cu dor să mănânce cu ei această ultimă cină pascală înainte de Patima Sa, deoarece nu va mai mânca acest Paști „până când nu va fi desăvârșit în împărăția lui Dumnezeu" (Lc 22,16) și nu va mai bea din rodul viței „până ce nu va veni împărăția lui Dumnezeu" (Lc 22,18).

Înainte de momentul instituirii Tainei Euharistice la cină, Domnul a luat un ștergar, S-a încins cu el și a început să spele picioarele ucenicilor în vasul de spălat. Apostolul Petru refuză inițial să fie părtaș la această spălare rituală, considerând că este nepotrivit ca Învățătorul lor să facă aceasta, dar Domnul îl convinge, spunându-i că de nu-l va spăla, nu va avea parte de El. La auzul acestor cuvinte, Petru cere să fie spălat și pe mâini și pe cap. Spunându-i că acest lucru nu este necesar, Domnul îi spală picioarele și se așează la masă pentru le face cunoscută semnificația acestei spălări. Mântuitorul îi îndeamnă pe apostoli să facă și ei asemenea, urmând exemplul Învățătorului lor (In 13,4-15).

Domnul le-a spus ucenicilor că unul dintre ei nu este curat (In 13,10-11). Aluzia la vânzător este întărită și printr-un text psalmic care face referire la răul pe care-l urzește unul dintre casnici, față de binefăcătorul său (In 13,18; cf. Ps 40). Apoi Domnul, tulburându-Se cu duhul, le-a spus că unul dintre ucenicii care stă cu El la

masă îl va vinde. Mântuitorul le spune că această vânzare face parte din planul de mântuire al lumii, dar apoi deplânge soarta vânzătorului, zicând că ar fi fost mai bine dacă respectivul nu s-ar fi născut (Mc 14,21). Ucenicii sunt nedumeriți și întreabă pe rând dacă nu cumva sunt ei. Chiar și Iuda L-a întrebat pe Mântuitorul, iar Acesta i-a răspuns în mod voalat că el este. Evanghelistul Ioan menționează faptul că Domnul îi descoperă lui Ioan, ucenicul iubit, care la masă era rezemat de pieptul Acestuia, cine anume era vânzătorul. Ioan l-a întrebat pe Iisus Hristos despre vânzător la îndemnul lui Petru. Chiar dacă le-a descoperit celor doi cine este vânzătorul prin intermediul unui semn (oferirea unei bucăți de pâine), ei nu au luat nicio atitudine în acest sens. Plecarea lui Iuda de la cină nu i-a alertat pe ucenici, fiindcă ei credeau că Iuda a mers să cumpere cele necesare pentru sărbătoare sau să dea milostenie săracilor (In 13,21-30). După ce Iuda a primit bucățica de pâine de la Mântuitorul, satana a intrat în el, iar când a ieșit afară era noapte. Acest amănunt are în vedere sublinierea faptului că Iuda se găsea într-un întuneric deplin.

Înainte de plecarea lui Iuda, Domnul a instituit taina Euharistică luând pâine, binecuvântând, frângând și împărțind și luând paharul cu vin, mulțumind și dând spre consumare. Cuvintele de instituire sunt următoarele: „Luaţi, mâncaţi, acesta este Trupul Meu” și „Beţi dintru acesta toţi, Că acesta este Sângele Meu, al Legii celei noi, care pentru mulţi se varsă spre iertarea păcatelor.” (Mt 26,26-28) Evanghelistul Luca menționează faptul că Domnul i-a îndemnat pe Apostoli să facă și ei asemenea întru pomenirea Sa (Lc 22,19; cf. 1Co 11,24-25). Apostolul Pavel face și el referire la instituirea acestei Taine, oferind o perspectivă care nu este indicată de Evangheliști, anume: „Căci de câte ori veţi mânca această pâine şi veţi bea acest pahar, moartea Domnului vestiţi până când va veni.” (1Co 11,26)

Profitând de cadrul creat la cină, Domnul le oferă ucenicilor ultimele Sale povețe. O parte dintre acestea sunt consemnate și de către Luca, însă cele mai multe sunt cuprinse în marea cuvântare de despărțire relatată de Ioan (cap. 14-17).

Luca scrie despre o ceartă iscată între apostoli cu privire la întâietate. Domnul le spune că aceste preocupări sunt specifice lumii, nu realităților spirituale spre care sunt ei chemați. Prin urmare, cel care îi slujește pe ceilalți este cel mai mare între ei (Lc 22,24-27). Apoi le mulțumește ucenicilor pentru că i-au fost alături în vremea încercărilor și, drept răsplătire, le promite că vor judeca în Împărăția Cerurilor semințiile lui Israel (Lc 22,28-30). Pe Simon Petru îl conștientizează de faptul că va fi necesar să-i întărească pe frații săi în aceste vremi de cumpănă. Petru își mărturisește atașamentul față de Domnul și făgăduiește că nu-L va părăsi. Iisus Hristos îi spune că în timpul Patimilor, Petru se va lepăda de El de trei ori (Lc 22,31-34).

Încă din debutul cuvântării de despărțire, Domnul îi îndeamnă pe ucenici să nu se tulbure și să se întărească în credința pe care o au în El și în Dumnezeu. Iisus Hristos se descoperă pe Sine a fi „Calea, Adevărul şi Viaţa” (In 14,6) și le

vorbește ucenicilor despre relația pe care Tatăl și Fiul o au în cadrul Treimii (In 14,7-11). Apoi le vestește venirea Mângâietorului – Duhul Adevărului – și scoate în evidență lucrarea tainică a Acestuia (In 14,16-17), Care după ce-L va trimite Tatăl, îi va învăța toate și le va aduce aminte de toate câte Mântuitorul le-a spus lor. Folosindu-se de imaginea simbolică a viței și a mlădițelor ei, Domnul îi îndeamnă pe ucenici să fie statornici în credință și să rămână în iubirea Lui ca să aducă roadă multă (In 15,5). Mântuitorul îi îndeamnă pe apostoli să se iubească unii pe alții, având ca reper iubirea Lui nemărginită (In 15,12). Apoi, le vorbește despre prietenia de care aceștia au parte și le arată că în calitatea de prieteni ai Săi, ei au fost făcuți părtași unor taine dumnezeiești, pe care un Stăpân nu le-ar descoperii unor slujitori (In 15,14-15). Ulterior, îi avertizează pe ucenici de ura la care se vor expune, fapt datorat statutului lor de discipoli ai Săi. Înainte de a-i urî pe ei, lumea L-a urât pe Mântuitorul și pe Tatăl. La finalul acestui avertisment, Domnul se vorbește din nou de venirea Mângâietorului care le va oferi sprijin atunci când ei vor mărturisi despre El (In 15,26-27). Acestea le-au fost zise ucenicilor pentru ca să nu se smintească atunci când vor vedea frenezia mulțimii, care atunci când îi va pedepsi, va crede că slujește Domnului (In 16,2). Pentru ca întristarea să nu le cuprindă pe deplin inima, Domnul le vorbește din nou despre Duhul Sfânt, Mângâietorul, care atunci când va veni va vădi „lumea de păcat și de dreptate și de judecată" (In 16,8), rupând vălul ignoranței care-i împiedica pe oameni să vadă realitatea la care au fost părtași în vremea Patimii Domnului. Apoi, Domnul le vorbește ucenicilor pe față de plecarea Sa la Tatăl (In 16,28) și îi îndeamnă să nu se întristeze, fiindcă bucuria lor va fi mare după ce Îl vor revedea (In 16,22). Cuvântarea de despărțirea este încheiată printr-o rugăciune amplă în care Mântuitorul se roagă pentru Sine, pentru apostoli și pentru lume (In 17,1-26).

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur scoate în evidență faptul că Mântuitorul a sărbătorit Paştile pentru a demonstra tuturor că nu este sub nicio formă potrivnic Legii, ci dimpotrivă, dorește să le facă pe toate pe care în prealabil le ceruse poporului prin Moise (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 914).

Privitor la Iuda, Sfântul Ioan subliniază faptul că Hristos a dorit să-i ofere posibilitatea să se căiască. Faptul că nu le-a zis ucenicilor cine este trădătorul, arată și faptul că l-a protejat de mânia celorlalți. Mântuitorul îi arată lui Iuda că El știe de cele ce aveau să se întâmple și cu toate acestea, îi arată multă clemență. Ucenicii se întreabă dacă nu cumva sunt ei cei care îl vor trăda. Tulburarea era foarte mare. Așa că Domnul îi liniștește, indicându-l pe vânzător prin gestul Său de a-i întinde îmbucătura. Acest gest era menit să-l determine pe Iuda să se îndrepte, dar el avea sufletul nesimțitor și a refuzat căința. Chiar și atunci când le-a zis că Fiul Omului are să pătimească așa

cum este scris, îi amintește vânzătorului că nu este bine ceea ce face și cu milă îl dojenește pentru a se îndrepta. Când Iuda îl întreabă pe Hristos dacă nu cumva este el vânzătorul, Domnul îi răspunde scurt: „tu zici”. Sfântul Ioan semnalează din nou bunătatea Mântuitorului care nu-i zice: „O, ucigașule, blestematule, spurcatule! Mai îndrăznești încă să Mă mai întrebi, când de atâta vreme zămislești răul, când ai plecat și ai făcut învoieli drăcești, când ai tocmit să iei argintul, când ai fost dat pe față de Mine...” (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 917).

Sfântul Teofilact al Bulgariei pune în paralel bunătatea nemărginită a Mântuitorului și răutatea și ticăloșia lui Iuda, care avea sufletul împietrit, incapabil să înțeleagă ce anume dorește Domnul să facă cu el (Sf. Teofilact la Bulgariei 2007, 305).

Ioan Evanghelistul spune că Iuda s-a îndrăcit. La început, satana l-a încercat cu gândul vânzării, și apoi, văzând că acceptă, a intrat în el. După frângerea pâinii, Domnul îi îndeamnă pe ucenicii să facă această Taină în amintirea Sa, așa cum făceau evreii cu Paștile, în amintirea izbăvirii lor din robia egipteană (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 917).

Perspective liturgice

Troparul Deniei din Joia cea Mare pune accent pe lucrarea vânzătorului și îndeamnă la vigilență maximă pe cei care sunt iubitori de avuții: „Când slăviții ucenici la spălarea Cinei s-au luminat, atunci Iuda cel rău credincios, cu iubirea de argint îmbolnăvindu-se, s-a întunecat, și judecătorilor celor fără de lege, pe Tine, Judecătorul cel drept, Te-a dat. Privește, dar, iubitorule de avuții, la Cel ce pentru acestea răstignire și-a agonisit. Fugi de sufletul nesățios, care a îndrăznit unele ca acestea asupra Învățătorului. Cel ce ești spre toți bun, Doamne, slavă Ție.” (Triod 1986, 526). Asupra acestei idei insistă și Sfântul Ioan Gură de Aur în omilia dedicată acestui eveniment. Renumitul exeget merge până într-acolo, încât sugerează că între un demonizat și un om iubitor de avuții nu există mari diferențe. Atenționarea iubitorilor de argint este dură. Lor li se cere să ia aminte la Iuda ce și-a agonisit pentru dragostea pe care o avea pentru avuții. El a fost capabil să-L vândă pe Hristos chiar și pentru o sumă infimă.

Majoritatea stihirilor de la Vecernia zilei înfierează fapta lui Iuda: „Iuda cel fără de lege, Doamne, care și-a întins mâna în blid, la cină împreună cu Tine, și-a întins mâinile fără de lege ca să ia arginții; și cel ce socotea prețul mirului, nu s-a temut a Te vinde pe Tine, Cel fără de preț; cel ce și-a întins picioarele să i le speli, Tu, Stăpânul, Te-a sărutat cu vicleșug, ca să Te dea celor fără de lege. Și lepădându-se din ceata Apostolilor și aruncând cei treizeci de arginți, n-a văzut Învierea Ta cea de a treia zi, prin care miluiește-ne pe noi” (Triod 1986, 516-7). Ucenicului care a vândut nu i se lasă nicio posibilitate de a fi dezvinovățit. Faptele relevă premeditarea acțiunilor sale

și indică ieșirea din comuniunea cu Domnul și cu apostolii Săi. Totodată este scoasă în evidență și ipocrizia pe care în mod repetat a arătat-o atât la cină, cât și cu altă ocazie în care sub pretextul milostivirii față de săraci, vede ungerea Domnului cu un mir de mare preț, ca fiind inutilă.

Refuzul lui Iuda de a se îndrepta și de a renunța la planul său este subliniat în mai multe stihiri din Slujba Sfintelor și Mântuitoarelor Patimi ale Domnului Iisus Hristos, care repetă succesiv cuvintele: „iar Iuda cel fără de lege n-a vrut să înțeleagă” (vezi cântările de la Antifonul al 3-lea – Triod 1986, 527).

Conținutul sedelnei de la antifonul al șaselea subliniază nedreptatea pe care Iuda o face: „Ce pricină le-a făcut, Iuda, vânzător al Mântuitorului? Au doară te-a despărțit din ceata Apostolilor? Au doară te-a lipsit de harul tămăduirilor? Au doară cinând, împreună cu ceilalți, pe tine te-a gonit de la masă? Au doară picioarele celorlalți le-a spălat, iar ale tale nu le-a băgat în seamă? O, de cât bine te-ai făcut uitător! Iată gândul tău cel nemulțumitor se vădește, iar îndelungă-răbdarea cea neasemănată și mare mila Mântuitorul se propovăduiește” (Triod 1986, 529). Hristos l-a făcut părtaș tuturor darurilor pe care El le-a dat de-a lungul timpului ucenicilor Săi. Nici măcar la Cină, Domnul nu l-a privat de Împărtășanie! Prin urmare, acțiunile lui Iuda scot în evidență caracterul său negativ și răutatea pe care i-o arată Binefăcătorului său.

Repere teologice

Iisus Hristos Se face împlinitor al tuturor rânduielilor Legii Vechi pe care le plinește, orientându-le implicit spre realitățile viitoare pe care le prefigurează.

Patima Sa, care debutează cu ziua în care celebrează Cina Pascală, a fost prevestită în Vechiul Testament. Astfel că,Iisus Hristos împlinește cele ce s-au spus despre El în Lege, în Profeți și în Psalmi.

Iuda avea libertatea de a alege să-L vândă sau nu pe Mântuitorul. Trădarea și vânzarea Domnului nu i-a fost predestinată. El este cel care a ales cu bună știință să facă acest lucru. Încercările repetate prin care Iisus Hristos a încercat să-l determine să-și schimbe gândurile și hotărârea confirmă acest fapt. Așadar, în contextul vânzării Domnului se vădește atotștiința lui Dumnezeu, dar și maxima lui bunătate prin care încerca în chip tainic să-l împiedice pe Iuda vânzătorul să-și ducă planul la bun sfârșit.

La Cina cea de Taină Domnul a instituit Sfânta Euharistie, cerând-le ucenicilor să facă asemenea și ei pomenirea Sa.

Reprezentare artistică

Scena Cinei celei de Taină este una dintre cele mai frecvente reprezentări creștine în arta catacombelor. Acest fapt s-a datorat Misterul Euharistic care își are

obârşia în noaptea în care Domnul a instituit această Taină a Bisericii. Cei care se împărtăşeau deveneau în chip tainic părtaşi Cinei din Joia Mare, după cum semnalează una din rugăciunile care premerg ritualul Împărtăşirii: „Cinei Tale celui de taină, astăzi, Fiul lui Dumnezeu, părtaş mă primeşte, că nu voi spune Taina Ta vrăjmaşilor Tăi, nici sărutare nu-ţi voi da ca Iuda...” (*Dumnezeiasca Liturghie* 2012, 134). Pe pereţii Catacombei Sfânta Domitilla din Roma, care a fost construită în secolul I, este pictată una dintre cele mai vechi reprezentări a Cinei celui de Taină (fresca datează din secolul al II-lea). Apostolii sunt adunaţi în jurul Mântuitorului, Care stă în mijlocul lor pe un scaun cu spătar înalt. În mâna stângă ţine un filacter deschis, iar mâna dreaptă este ridicată, sugerând dialogul dintre El şi ucenici. Apostolii, îmbrăcaţi în haine romane, stau în jurul unei mese semicirculare.

Frescă din Catacomba Sfânta Domitilla, Roma (sec. II)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christ_teacher.jpg*

Acest model de reprezentare se inspiră din mesele agapice oferite pentru sufletele celor adormiţi. În catacombele romane (Sfânta Domitilla, Sfânta Priscilla, Sfinţii Marcellin şi Petru etc.) sunt întâlnite mai multe reprezentări care redau astfel de evenimente, la care însă avem un număr mai redus de persoane – de regulă şase-şapte. Acest tipar a fost adaptat şi aplicat vizibil de creştini la Cina cea de Taină începând cu mozaicul din Basilica Sfântul Apolinarie Nou, Ravenna, Italia (sec. al VI-lea).

Acest mozaic va influenţa decisiv tiparul bizantin de reprezentare a Cinei celei de Taină. Mântuitorul şi ucenicii Săi stau în jurul unei mese semicirculare pe care se află o tavă cu doi peşti mari şi câteva pahare cu vin. Domnul este singurul care poartă aureolă. Mâna dreaptă a lui Iisus Hristos este ridicată în sus, sugerând dialogul pe care îl are cu apostolii Săi. În această reprezentare peşti au conotaţii

hristologice, simbolizând pe cel care S-a adus pe Sine jertfă și S-a dat spre mâncare ucenicilor Lui: „astfel icoana Cinei celei de Taină înalță gândul la masa de suflet hrănitoare a Sfintei Euharistii, la Hristos, Care este pentru noi Paștele cel Nou.” (Kalokyres 1985, 38). Înfățișarea Mântuitorului sub chipul unui tânăr, imberb, marchează disputele dintre ortodocși și arieni care considerau că Iisus Hristos era un om obișnuit care îmbătrânea ca toți ceilalți. Opțiunea artistului de a-L reprezenta pe Mântuitorul într-o astfel de ipostază tinde să sugereze tinerețea veșnică a Celui care, deși S-a întrupat și la înfățișare S-a arătat ca om, era totuși Dumnezeul cel viu.

Miniatură din Codex Rossanensis (sec. VI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rossano_Gospels_-_Last_Supper_and_Washing_the_feets.jpg*

Acest tipar iconografic, inspirat din cultura artistică romană, este utilizat tot în mediul italian într-o miniatură din Codex (purpureus) Rossanensis, un manuscris ilustrat al Noului Testament, păstrat în Catedrala din Rossano, Italia, care datează din secolul al VI-lea, după ce teritoriile italiene au fost integrate în Imperiul Bizantin. Poziționarea Mântuitorului și a apostolilor Săi în jurul mesei semicirculare este aproape identică cu cea din mozaicul de la Ravenna. Totuși, putem observa câteva amănunte care particularizează scena și indică un anume moment din cadrul evenimentului biblic, care a fost constituit din câteva episoade. Textul grec care

este scris deasupra imaginii, provine din prima Evanghelie: „Adevărat grăiesc vouă, că unul dintre voi Mă va vinde.” (Mt 26,21). Imaginea vine în completarea textului, fiindcă în cadrul acesteia este surprins momentul în care unul din ucenici (cel de-al șaselea, dacă numărăm de la stânga la dreapta) întinde mâna spre vas. Mâna întinsă a Învățătorului este înțeleasă aici ca o indicare a vânzătorului. Remarcăm totodată că în centrul mesei nu se află o tavă cu pești, ci un vas mare.

Momentul în care Domnul oferă detaliul de identificare a vânzătorului – întinderea mâinii spre vas – este surprins și în alte miniaturi de secol XII. Scena Cinei celei de Taină din Psaltirea Reginei Melisande a Ierusalimului, document realizat în jurul anului 1135, care îmbină în realizarea miniaturilor stilul apusean, cu cel bizantin și cu cel armean, are în vedere indicarea acestui episod. Cel de-al șaptelea ucenic întinde mâna în vasul aflat în centrul mesei. Reprezentarea are în vedere și textul Evangheliei a patra, deoarece artistul îl poziționează pe ucenicul iubit în proximitatea Domnului, ușor plecat spre pieptul Acestuia. Mântuitorul șade pe o purpură imperială. O variantă mult mai apropiată de miniatura din Codexul de la Rossano (avem în vedere în special poziția Mântuitorului și a ucenicilor), este o pictură pe un pergament ce face parte dintr-un Evangheliar de la Mănăstirea Iviron din Muntele Athos, care datează din cea de-a doua parte a secolului al XII-lea (cca. 1175) și care se păstrează la Biblioteca Națională din Atena. În această miniatură, vânzătorul este pictat al cincilea de la stânga la dreapta. Ultimul ucenic, cel mai probabil Petru, șade pe scaun.

În tehnica miniaturală putem identifica un amănunt care ține de specificul iudaic al Cinei. Miniatura din Lecționarul siriac de la Mosul (Irak), care datează din prima parte a secolului al XII-lea (cca. 1216-1220) și care conține mai multe pasaje din Evanghelie privitoare la acest episod, ce aveau un specific liturgic, înfățișează pe vasul din centrul scenei un miel fript. Acesta este mielul pe care evreii era obligați să-l consume la cina pascală. Amănuntul acesta ne sugerează și faptul că încă nu a fost instituită Taina Euharistică. În partea de jos a mesei observăm prezența unui cocoș care privește spre ultimul ucenic, care este Petru. Acesta amintește de prevestirea întreitei căderi a lui Petru. Amănuntul privitor la animalul care se afla în vasul reprezentat în mijlocul mesei îl găsim și într-o miniatură din mediul italian. Miniatura realizată de Giovanni da Gaibana în Epistolariumul de la Padova, care datează din 1259, înfățișează pe vas mielul pascal. Semnalăm faptul că în această miniatură Iuda nu mai este reprezentat în ceata apostolilor, ci în partea cealaltă a mesei, întingând mâna spre vas.

Înainte de a trece la reprezentările realizate pe alt tip de material, amintim faptul că începând cu secolul al XI-lea, în miniaturi, ucenicii erau înfățișați și în jurul unei mese ovale, nu în spatele mesei semicirculare cu care am fost obișnuiți. Mărturie

în acest sens oferă Tetraevangheliarul de proveniență bizantină, constantinopolitană, care se păstrează în Biblioteca Palatină din Parma.

Scena Cinei celei de Taină poate fi identificată și în diferite reprezentări de tip basorelief. Imaginile pe care le vom prezenta provin din secolele XI-XII. Prima dintre acestea este o tăbliță de fildeș care provine cel mai probabil din Lorena, Franța, și datează de la mijlocul secolului al X-lea. Această tăbliță face parte dintr-un ciclu de reprezentări separate care ilustrează momente din timpul Patimilor Domnului (Cina cea de Taină, Iisus pe Muntele Măslinilor, Răstignirea și venirea femeilor la mormânt). Domnul și cei 12 ucenicii stau la o masă semicirculară pe care se află un vas, două pâini, un cuțit și încă un obiect. Momentul pe care artistul dorește să-l surprindă este acela în care Domnul le spune ucenicilor că unul din ei este vânzător, iar aceștia încep să se întrebe între ei și ulterior să-I ceară Mântuitorului să le spună dacă cumva nu sunt ei. Acest fapt reiese din gestul pe care aproape fiecare apostol reprezentat îl face cu mâna, îndreptând degetul arătător spre ei. Aproximativ aceeași atitudine este manifestată și de apostolii reprezentați pe cealaltă imagine. Aceștia fie privesc mirați spre Hristos, Care pare să vorbească cu unul dintre ucenici, fie se întreabă unii pe alții dacă nu cumva ei sunt cei care vor trăda. Cea de-a doua imagine nu face parte din obiectele care au o funcționalitate liturgică, ci provine din mediul casnic. Basorelieful este realizat pe un pieptene de fildeș care provine din secolul al XI-lea și care se păstrează în Tezaurul Catedralei de la Essen, din Germania.

Revenind la reprezentările în tehnica mozaic, vom analiza două din scene din celebrele Basilici din Monreale și din Veneția, din secolele XII-XIII. Mozaicul din Basilica Santa Maria Nova, Monreale, orașul mitropolitan Palermo, Sicilia, surprinde accentele pe care Evanghelia a patra le punctează cu privire la Cină. Artistul marchează momentul în care Mântuitorul, după ce îi dezvăluie ucenicului iubit gestul prin care îl va identifica pe vânzător, întinde mâna cu bucata de pâine lui Iuda. În mod intenționat, acesta nu este reprezentat între apostolii care stau în jurul mesei, ci este înfățișat separat de obștea ucenicilor, în partea de jos a scenei.

Mozaicul din Basilica San Marco din Veneția care datează din secolul al XII-lea, propune o schimbare notabilă în realizarea scenei: masa la care stă Mântuitorul și ucenicii Săi nu este semicirculară sau ovală, cum am întâlnit în reprezentările anterioare, ci este dreptunghiulară. În mediul apusean se va opta treptat pentru acest mod de reprezentare, cu o diferență de perspectivă: Mântuitorul nu va mai fi poziționat în partea stângă a mesei, ci în centrul acesteia. La fel ca în cazul mozaicului de la Monreale, artistul surprinde momentul ioaneic al vădirii vânzătorului. Pe Iuda îl identificăm ușor datorită mâinii pe care acesta o întinde spre a lua din vasul de pe masă. Semnalăm faptul că toți apostolii au

aureole, inclusiv vânzătorul. Satana a intrat în el, de abia după ce aceasta a primit de la Domnul bucata de pâine și a consimțit pe deplin vânzarea.

Mozaic din Basilica Santa Maria Nova, Monreale (sec. XII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Monreale-cattedrale-mosaik-abendmahl.JPG*

Copyright: *Mboesch, CC BY-SA 3.0*

Una din cele mai vechi fresce bizantine care s-a conservat suficient de bine pentru a observa amănuntele ce consonează cu tiparul iconografic prezentat se află în Biserica Sfântul Petru din Otranto, Puglia, Italia. Aceasta datează din secolele IX-X. Domnul și ucenicii Săi stau la o masă semicirculară. Se pare că și aici pictorul a dorit să surprindă momentul identificării vânzătorului. Dialogul Mântuitorului cu ucenicul iubit și mâna întinsă a lui Iuda, care se pregătește să ia ceva de pe masă, tind să confirme această supoziție. Remarcăm faptul că Iuda nu se află alături de ceilalți apostoli și mai mult decât atât se distinge de ei prin lipsa aureolei. Un model mult mai apropiat de tiparul oferit de mozaicul din Biserica Sfântul Apolinarie din Ravenna este constituit de o frescă realizată tot în spațiul italian, Basilica Sant'Angelo in Formis (Capua, Campania, Italia), care este datată de specialiști în jurul anului 1100.

Remarcăm și aici intenția lui Iuda de a lua din vasul de pe masă o bucățică din mielul pascal. Chiar dacă prezența mielului ține de specificul iudaic al acestei sărbători, tradiția patristică îi oferă acestuia conotații hristologice, așa cum o face și peștelui care adeseori se află pe masa cinei. Semnalăm faptul că Petru este poziționat, ca de altfel în majoritatea reprezentărilor, în partea opusă Mântuitorului. În cazul de față el să pe un scaun mic.

Frescă în Biserica Sfântul Petru din Otranto, Puglia, Italia (sec. IX-X)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Otranto,_san_pietro,_interno,_ultima_cena,_x-xi_secolo_ca.jpg*
Copyright: *Sailko, CC BY 3.0*

În spațiul răsăritean, în secolele XI-XIII, tiparul iconografic bizantin al Cinei celei de Taină își păstrează specificul. Chiar dacă în frescele pe care le vom prezenta vom sesiza anumite diferențe, acestea nu afectează cu nimic specificitatea tiparului deja cristalizat. Pentru început vom avea în vedere patru fresce care provin din Capadocia (Biserica Sfântul Ioan, săpată în stâncă, din Gulsehir – cca. 1050 și Biserica Neagră din Göreme – cca. 1175, ambele în Turcia de azi), din Cipru (Panagia Phorbiotissa, Asinou – cca. 1105) și din Grecia (Biserica Sfântul Athanasie, Geraki, Lakonia, Grecia – sec. XIII). Poziția Mântuitorului și a apostolilor este în mare măsură aceeași. În bisericile capadociene și cea din Grecia, toți ucenicii au aureolă (cu excepția lui Iuda din fresca din Biserica Sfântului Ioan), în cea din Cipru, doar Petru și Mântuitorul. În cazul ultimei fresce nu cunoaștem motivul pentru care pictorul a rezervat doar lui Petru calitatea de a purta aureolă. Această situație nu este singulară, deoarece la o Biserică din Niceea, Turcia de azi, care datează din secolul al XIII-lea, găsim o reprezentare asemănătoare. Tot în această frescă avem de-a face cu un detaliu inedit: Ioan este poziționat în partea inferioară a mesei, în proximitatea Apostolului Petru, cu care se află în dialog. De obicei Ioan se află lângă Mântuitorul, având capul plecat spre pieptul Domnului. Pe mesele din cele trei fresce avem un vas mare pe care se află un pește, și două vase mai mici, probabil puse pentru băutură. Pe masa din Grecia sunt mai multe vase și obiecte. Toate frescele tind să indice momentul în care vânzătorul este vădit de Mântuitorul la cină, prin gestul acestuia de a întinde mâna spre vas.

Frescă din Biserica Neagră din Göreme,
Capadocia (cca. 1175)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Last_supper_capp.JPG*

Începând cu secolul al IV-lea, în Grecia și în Muntele Athos are loc o modificare semnificativă în cadrul tiparului bizantin. Mântuitorul nu mai este reprezentat în partea stângă, în lateral, ci în centrul mesei, în partea superioară a acesteia. În situația de față, apostolii sunt reprezentați în jurul mesei, care fie este semicirculară, ovală sau rotundă. Caracteristic pentru această perioadă este atenția sporită pe care pictorii o acordă detaliilor feței și expresivității gesturilor săvârșite atât de Mântuitorul, cât și de către apostoli. Frescele asupra cărora vom insista provin din Salonic (Biserica Sfântul Nicolae Orfanul, cca. 1310-1320) și din Muntele Athos (Mănăstirile Protaton – cca. 1385, Vatopedu – sec. XIV și Hilandar – sec. XVI). Mântuitorul este reprezentat în centru, având mâna dreaptă ridicată în sus. De regulă, în mână stângă are un rulou închis. Ioan este întotdeauna lângă Mântuitorul, având capul plecat spre pieptul lui. Acest amănunt prezent în Evanghelia după Ioan, s-a impus și s-a generalizat în majoritatea reprezentărilor. Petru nu mai este undeva în lateral, ci lângă Ioan sau lângă Mântuitorul, flancându-L alături de Ioan. În felul acesta este consolidată influența ioaneică în alcătuirea acestei scene. Iuda este înfățișat cu mâna întinsă înspre vasul de pe masă. În cazul frescei de la Mănăstirea Protaton, care a fost realizată de către Manuil Panselinos, Iuda este pictat fără aureolă, făcând astfel notă discordantă între ceilalți apostoli. Tot aici el are în mâna stângă și bucățica de pâine pe care a primit-o de la Mântuitorul. Este evidentă și aici influența scrierii

ioaneice. Pe chipurile apostolilor este vizibilă îngrijorarea, teama și nedumerirea care i-a cuprins la auzul cuvintelor Învățătorului, Care le-a vorbit despre trădarea unuia dintre ei. Gesturile pe care aceștia le fac, întrebându-se unii pe alții sau ducând mâna spre piept / la gură confirmă starea ce se citește pe chipurile lor. Pe lângă vasul cel mare din centru, pe masă se mai găsesc și alte obiecte (vase și cupe), precum și pâine, care relevă faptul că cina pascală este în desfășurare. Arhitectura din aceste picturi sugerează ideea că evenimentul are loc în interiorul unei case, așa cum ne relatează textul evanghelic.

Frescă din Mănăstirea Stavronikita,
Muntele Athos (sec. XVI)

Sursă: *https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/fb/Last_Supper_by_Theophanes_the_Cretan.jpg*

Chiar dacă începând cu secolul al XIV-lea, unii artiști au reorganizat scena Cinei celei de Taină prin poziționarea Mântuitorului în centrul imaginii, această tendință nu s-a generalizat. Găsim în continuare fresce în Răsăritul creștin care asumă cu fidelitate modelul vechi bizantin în care Domnul stă în partea lateral-stângă a mesei: Mănăstirea Peribleptos, Mistras, Grecia – prima parte a secolului al XIV-lea; Biserica Sfântul Niceta, Cucer, Skopje – sec. XIV; Mănăstirea Stavronikita din Muntele Athos – cca. 1546; Biserica Domnească Studenica din Serbia – sec. XVI. În general, pictorii răsăriteni nu au insistat pe detaliile arhitecturale, atenția lor fiind concentrată pe chipurile și gesturile celor așezați la masă. Totuși, unde spațiul a permis, pictorii au dezvoltat structurile arhitecturale și au introdus în scenă chipurile

unor profeți care au făcut referire la perioada Patimilor Domnului, așa cum se poate observa în fresca de la Peribleptos.

Icoană din Catedrala Sf. Treimi,
Lavra Sf. Serghie (sec. XV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Last_Supper_(1420s,_Sergiev_Posad).jpg*

Icoanele care redau scena Cinei celei de Taină folosesc ca sursă tiparele din mozaicuri, miniaturi și fresce. Prin urmare, în funcție de perioada și de locul în care sunt realizate, icoanele preiau și adaptează tiparul existent la specificul acestei tehnici picturale. Icoana de secol XII care se păstrează în Mănăstirea Vatopedu din Muntele Athos ar putea fi confundată cu ușurință cu o pictură murală. Maniera în care este reprezentată scena pe suportul de lemn se integrează în specificul pe care tiparul îl are în frescele capadociene sau cele din mediu grec care datează din aceiași perioadă. Pentru icoanele din spațiul rus, reprezentative ar fi două icoane de secol XV: o icoană din ciclul praznicar al iconostasului Catedralei închinate Sfintei Treimi din Lavra Sfântului Serghie, care a fost realizată în atelierul celebrului pictor Andrei Rubliov (cca. 1425-1427) și icoana Cinei din Catedrala Înălțării, Mănăstirea Kirillo-Belozersky care datează din 1497. Icoanele sunt aproape identice, fapt care ne determină să credem că realizatorul celei de-a doua icoane a avut-o ca reper pe cea dintâi. Semnalăm faptul că scena aste constituită pe verticală (element caracteristic

picturii pe suport de lemn), aspect care determină așezarea apostolilor în jurul unui mesei ovale, nu semicirculare sau dreptunghice.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la această scenă sunt următoarele: „Casă și [într-însă, subls. tr.] masă cu pâini pe ea, și blide cu bucate și o cană cu vin și un pahar lângă ea. Și Hristos, împreună cu [cei doisprezece, subl. tr.] apostoli, șezând la masă. Și înspre partea stângă, la pieptul Lui, fiind culcat Ioan; iar înspre partea cea dreaptă, Iuda (fără nimb), întinzând mâna la blid și uitându-se către Hristos" (Dionisie din Furna 2000, 113). Observăm că Erminologul preferă ca model poziționarea Mântuitorului în lateral stânga. Totodată, acesta consideră că relevante pentru scenă sunt plecarea capului lui Ioan pe pieptul Mântuitorului și întinderea mâinii spre vasul de pe masă de către Iuda.

2.1. Hristos spală picioarele ucenicilor

Text biblic suport

Episodul spălării picioarelor Apostolilor a avut loc în contextul Cinei celei de Taină, fapt relatat doar de către Sfântul Ioan Evanghelistul (In 13,3-15). Principalele momente ale acestui eveniment sunt următoarele: Iisus Hristos se încinge cu un ștergar, ia un vas cu apă, le spală picioarele ucenicilor și le usucă cu ștergarul respectiv. Petru se opune și refuză să fie spălat. La cuvintele Domnului: „Dacă nu te voi spăla, nu ai parte de Mine", acesta acceptă, după ce refuzase în chip vădit spălarea picioarelor. El cere să fie spălat și pe mâini și pe cap, dar Domnul îi spune că nu este necesar, fiindcă gestul lui are valențe simbolice pe care ulterior le va explica. În acest context, Iisus Hristos face referire la Iuda, zicând că este necurat. Gestul Său plin de umilință și servilitate este oferit ucenicilor drept pildă de urmat pe viitor.

Reflecții patristice

Sfântul Chiril ne semnalează faptul că la Cină, Mântuitorul desființează una dintre patimile cele mai distrugătoare: mândria, „cea mai rea dintre boli și ca pe cea mai vrednică de urât" (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 550). Prin spălarea picioarelor ucenicilor, Domnul îi învață pe ucenici să aibă o cugetare modestă și să nu fie preocupați de creșterea slavei deșarte în suflet. Domnul îi ferește pe ucenici de tentația mândriei, dându-se pe El pildă de slujire. Aceștia, în activitatea pe care urmau să o aibă, trebuiau să aibă întotdeauna în minte modul în care Domnul S-a purtat cu ei și cum i-a învățat să se comporte atunci când vor dori să se dea pe ei pildă celorlalți.

Sfântul Ioan remarcă faptul că nu doar spălarea efectivă a picioarelor, ci toate gesturile pe care Domnul le-a săvârșit înainte de a realiza ce și-a propus indică smerenia Sa: ridicarea de la masă când toți erau așezați; dezbrăcarea de haine; încingerea cu ștergarul, luarea vasului și umplerea lui cu apă (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 267).

Apostolul Petru nu înțelege pilda pe care Domnul dorește să le-o dea și de aceea, din evlavie, refuză gestul Mântuitorului de a-i spăla picioarele. Acesta socotea că Domnul face ceva inutil de vreme ce gestul respectiv nu le-ar fi adus decât o revigorare care le-ar fi domolit oboseala ucenicilor produsă de drum. Când Domnul îi spune că nu va avea parte de El, Petru își schimbă atitudinea și Îi cere să-l spele și pe cap și pe mâini. Apostolul Petru a înțeles că refuzul său îl va îndepărta de Hristos și de aceea revine asupra refuzului său inițial.

Domnul se folosește de această situație pentru a-l determina pe Iuda să-și schimbe gândul de a-L vinde și zice că nu toți dintre ei sunt curați. Această aluzie ar fi trebuit să-l facă pe vânzător să-și reconsidere hotărârea. Deși Domnul știa ce avea să facă Iuda, totuși nu îl constrânge să renunțe la vânzare și nici nu-l pedepsește pentru ceea ce încă nu a făcut. Toate încercările Domnului de a-l face să se răzgândească sunt semne ale iubirii nemărginite și a faptului că Dumnezeu nu anulează libertatea omului. Sfântul Ioan susține că Mântuitorul a spălat mai întâi picioarele vânzătorului (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 267).

Perspective liturgice

Referindu-se la gestul spălării picioarelor Ucenicilor, imnografii care au alcătuit cântările din Joia cea Mare, scot în evidență smerenia Mântuitorului: „Cel ce a făcut lacurile, izvoarele și mările, învățându-ne pe noi smerenia cea mai bună, S-a încins cu ștergar și a spălat picioarele ucenicilor, smerindu-Se din prisosința milostivirii, și înălțându-ne pe noi din adâncurile răutății, Unui, Iubitorul de oameni.” (*Triod* 1986, 508). Pentru a scoate în evidență smerenia, imnograful amintește celor credincioși de faptul că Cel care a spălat picioarele ucenicilor cu apă, nu este altcineva decât Cel care a creat izvoarele, lacurile și mările; El este făcătorul tuturor celor de pe pământ.

Această idee avea să fie dezvoltată într-o altă stihiră: „Ceea ce ține apa cea nețінută, și cea mai presus de văzduh, care înfrânează adâncurile și oprește mările, Înțelepciunea lui Dumnezeu, a turnat apă în spălătoare și a spălat picioarele slujitorilor, Stăpânul” (*Triod* 1986, 509). Imnograful face aici referire la apele care sunt deasupra tăriei, pe care Același Ziditor le ține cu înțelepciunea Sa în frâu și nu lasă nimic din cele create să iasă din hotarul lor; Acela toarnă apă în vas și spală picioarele unor oameni.

În aceeași notă comparativă, imnograful compară gestul Mântuitorului de a Se încinge cu ștergarul, cu îmbrăcarea cerului cu nori: „Arătat-a ucenicilor Stăpânul chip de smerenie; că Cel ce îmbracă cerul cu nori, S-a încins cu ștergarul, și a plecat genunchii pentru a spăla picioarele slugilor; în a Cărui mână este suflarea tuturor celor ce sunt” (*Triod* 1986, 509). Aici imnograful subliniază faptul că în mâinile Domnului sunt toate sufletele.

O altă cântare din rânduiala de priveghere din Joia Mare are în vedere gestul lui Petru, care refuză spălarea: „Smerindu-Te pentru milostivirea Ta, picioarele ucenicilor Tăi ai spălat și spre calea cea dumnezeiască i-ai îndreptat; iar Petru neîngăduind a fi spălat, îndată s-a plecat dumnezeieștii porunci și fiind spălat cu osârdie se roagă Ție, să ne dăruiești nouă mare milă” (*Triod* 1986, 508). Schimbarea atitudinii lui Petru este determinată de răspunsul Mântuitorului la refuzul său. De-ndată ce a înțeles taina de care are și el parte, a cerut cu osârdie Domnului să-i facă lui și nouă parte de mare milă.

Repere teologice

Smerenia Domnului este nemărginită. El, Care este Stăpânul a toate, Se pleacă și spală picioarele ucenicilor Săi pentru a le oferi acestora pildă de smerenie.

Toate cele săvârșite de Domnul au o rânduială pe care oamenii nu o pot pricepe cu ușurință, motiv pentru care pot apărea gesturi total nepotrivite.

Evlavia nu este întotdeauna adecvată. Dacă Dumnezeu are o rațiune care depășește limitele omului de înțelegere, totul trebuie să se conformeze voinței dumnezeiești, chiar dacă în aparență nu există o logică evidentă.

Excesul de zel este temperat de Mântuitorul Care le face pe toate într-o ordine firească, fără a fi nevoie de un surplus.

Bunătatea nemărginită și atotștiința Domnului pot fi observate cu ușurință atunci când îi spală picioarele trădătorului, fără a-l constrânge într-un fel să renunțe la planul său de vânzare a Învățătorului.

Dumnezeu creează oportunități pentru om, ca el să aleagă binele, însă nu-l constrânge sub nicio formă și nici nu-i anulează libertatea de a alege.

Reprezentare artistică

Miniatura care ilustrează Cina și momentul spălării picioarelor ucenicilor din Codex (purpureus) Rossanensis, care datează din secolul al VI-lea, este una din cele mai vechi reprezentări notabile ale acestui eveniment desfășurat în cadrul Cinei celei de Taină. Domnul, încins cu un ștergar, se pleacă spre vasul cu apă pentru a spăla picioarele lui Petru. Întinderea mâinilor acestuia din urmă spre Mântuitorul indică refuzul pe care acesta l-a manifestat în prima parte a dialogului pe care l-a avut cu

Învățătorul său. Ceilalți apostoli, adunați în jurul celor doi, privesc cu mirare la gesturile și la dialogul dintre cei doi.

Miniatură din Codex Rossanensis (sec. VI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rossano_Gospels_-_Last_Supper_and_Washing_the_feets.jpg*

Așa cum s-a întâmplat în cazul scenei Cinei celei de Taină, această miniatură consemnează o tradiție de reprezentare care tinde să se generalizeze cu ușurință în jurul acestui tipar iconografic. Cinci secole mai târziu observăm că în miniaturi artiștii au păstrat detaliile esențiale care au stat la baza realizării acestei scene, singura diferență notabilă fiind constituită de faptul că ucenicii nu stau în jurul celor doi protagoniști principali, ci sunt așezați în spatele lui Petru. Pentru exemplificare am ales două miniaturi din două manuscrise athonite, care au fost realizate la aproximativ patru secole distanță. Asemănările dintre ele indică asumarea detaliilor unui tipar iconografic comun, sau a unor tipare diferite, între care există un raport de identitate. Prima miniatură este dintr-un manuscris de la Mănăstirea Sfântul Dionisie, care conține Evangheliile și Apostolii și datează din secolul al XI-lea, iar cea de-a doua, care datează din secolul al XV-lea, se păstrează la Mănăstirea Iviron.

Mozaicurile bizantine din Grecia, dar și cele din spațiul italian, asumă cele două moduri de reprezentare (cei 11 apostoli în jurul Domnului și a lui Petru și cei 11 apostoli poziționați în spatele lui Petru) și în funcție de spațiu alocat acestei scene în planul iconografic al edificiului de cult. Una din cele mai renumite reprezentări în mozaic a acestei scene se păstrează în Biserica Cuviosului Luca din Boeția (Grecia), care datează de la începutul secolului al XI-lea (cca. 1030). Scena este realizată într-una dintre abside, într-o semicalotă circulară. Chiar dacă Domnul iese în evidență, atât prin veșminte, prin gestul unic și prin aureola pe care o are în jurul capului (de altfel, singurul care are aureolă din întreaga scenă), atenția este îndreptată spre Petru. Principiul simetriei, folosit frecvent în arta bizantină, îl așează pe Petru în centrul acestei reprezentări. Acesta șade pe o laviță și privește la Mântuitorul, cu care are un dialog. Mâna dreaptă a acestuia este dusă la frunte, arătând refuzul și insistența de a nu fi spălat de către Domnul pe picioare. Piciorul cel drept al acestuia este ținut de către Domnul într-un ștergar, fapt care ne dă de înțeles că spălarea a

avut deja loc. Ceilalți ucenici sunt poziționați de-o parte și de alta, în spatele lui Petru și în spatele Mântuitorului. Unii dintre aceștia sunt reprezentați cu bărbi, cu părul cărunt sau negru/ castaniu, iar alții sunt înfățișați tineri. O parte dintre aceștia se leagă/se dezleagă la încălțăminte pregătindu-se pentru spălare sau își închid curelele încălțărilor după ce în prealabil au fost spălați. Această reprezentare avea să influențeze decisiv tiparul de înfățișare a acestui episod. În acest sens aducem ca mărturie mai întâi câteva mozaicuri din perioada imediat următoare și unele fresce care sunt datate câteva secole mai târziu.

Mozaic din Biserica Cuviosului Luca, Boeția (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_(narthex)_-_North_wall_(Washing_the_feet)_02.jpg*

Asemănarea dintre mozaicul din Biserica Cuviosului Luca și cel din Catedrala din Monreale (Sicilia), care datează din secolul al XII-lea, este evidentă. Atât gesturile, cât și amănuntele, care țin de simetrie subliniază însușirea cu fidelitate a acestui tipar de reprezentare. Ca notă de particularitate, observăm că unul din ucenicii Domnului poartă în mâini un ulcior cu apă, acesta ajutându-L într-o oarecare măsură de Mântuitorul în realizarea acestui gest ritualic. Totodată, mai semnalăm faptul că în mozaic sunt doar 11 ucenici. Cel mai probabil Iuda a fost exclus din această scenă, chiar dacă el nu lipsea, potrivit Evangheliei după Ioan, de la acest eveniment.

Mozaicul din Basilica San Marco din Veneția (Italia), care datează din secolul al XIII-lea (cca. 1250), folosește toate elementele tiparului bizantin, dar are câteva particularități care îl evidențiază. Mântuitorul este poziționat în partea stângă a mozaicului, iar apostolii sunt reprezentați înaintea Sa. Apostolii șed pe lavițe de-o parte și de alta a mesei; șase sunt în fața mesei, iar ceilalți după aceasta, vizibilă

fiindu-le doar partea de sus a pieptului și capurile; cei care stau în fața mesei se descalță și se pregătesc pentru spălare. Semnalăm faptul că toți Apostolii poartă aureolă, fapt mai rar întâlnit în reprezentările bizantine. Având în vedere că numărul acestora este de 12, este de la sine înțeles că și Iuda poartă aureolă. Cel mai probabil Iuda este reprezentat la urmă, deoarece, spre deosebire de ceilalți, chipul său nu este vizibil în totalitate, ci doar parțial. Petru șade pe laviță înaintea Domnului și dialoghează cu Mântuitorul. Sesizăm faptul că piciorul stâng îi este cufundat până la gleznă în vasul cu apă aflat în fața lui.

Mozaic din Basilica San Marco din Veneția, Italia (sec. XIII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Unknown_artist_-_Christ_Washing_the_Feet_of_His_Disciples_-_WGA16276.jpg*

Un model similar de reprezentare a apostolilor care stau înaintea Domnului pe laviță, pregătindu-se de spălare, îl găsim în Biserica Mănăstirii Nea Moni din Insula Chios, Grecia, care datează din secolul al XI-lea (cca. 1045). Aici putem remarca faptul că doi dintre ucenicii care stau în picioare de cealaltă parte a laviței au în mâini rulouri închise. Prin urmare, acest model de reprezentare este întâlnit și în spațiu grec, nu doar în cel italian, în perioade temporale apropiate.

Fresca din Biserica Sfântul Petru din Otranto, Puglia, Italia, care datează din secolele IX-X, este una din cele mai vechi reprezentări bizantine ale scenei spălării picioarelor ucenicilor, care se păstrează. Domnul, încins cu ștergar, spală picioarele lui Petru. Acesta duce mâna dreaptă la frunte, indicând pe de-o parte refuzul de a fi spălat, iar pe de alta dorința lui de a fi spălat și pe cap. S-ar putea ca acest gest, care se va regăsi de acum înainte în marea majoritate a reprezentărilor, să facă trimitere și la faptul că el nu înțelege gestul ritualic săvârșit de Mântuitorul. Semnalăm faptul că la acest eveniment sunt prezenți toți ucenicii: trei sunt în spatele Mântuitorului, iar

ceilalți în spatele lui Petru. Unul dintre aceștia este înfățișat în partea de jos a scenei, încălțându-se sau descălțându-se pentru a spălare. Totodată, se cuvine să precizăm faptul că în foarte multe cazuri, scena spălării rituale săvârșite de Mântuitorul este reprezentată alături de scena Cinei celei de Taină în care este vădit vânzătorul. Acest fapt poate fi sesizat și în cazul frescei de la Otranto, dar și a celei din Basilica Sant'Angelo in Formis (Capua, Campania, Italia), care datează din anul 1100. În cazul acesteia din urmă, în scena spălării ucenicii sunt împărțiți în două cete egale ca număr. Toți privesc cu mirare la ceea ce se petrece cu Petru. O frescă similară se găsește în Cipru, la Biserica Panagia Asinou din Nikitari, care este datată de specialiști în jurul anului 1105.

Începând cu secolul al XIV-lea, frescele tind să asume un tipar în care Mântuitorul să fie reprezentat în partea stângă a scenei, iar Petru și ceilalți ucenici în cealaltă parte. Cele mai renumite fresce care promovează acest model sunt cele din Biserica Sfântul Nicolae Orfanul, Grecia (cca. 1310-1320) și din Mănăstirea Protaton, Muntele Athos (cca. 1385), frescă ce îi aparţine maestrului Manuil Panselinos. În ambele cazuri, Domnul este încins la mijloc cu un ștergar cu care îi șterge picioarele Sfântului Apostol Petru. Gestul pe care acesta îl face cu mâna este uneori mult mai accentuat. Manuil Panselinos pictează mâna Apostolului nu undeva după frunte, ci pe creștet, subliniind astfel împotrivirea lui Petru care nu concepea să fie spălat pe picioare de Învățătorul Său. În cazul picturii din Biserica Sfântul Nicolae, apostolii (toți cei 12) sunt așezați pe o laviță semicirculară, așteptând să fie invitați de Mântuitorul la spălarea picioarelor. Unul dintre Apostoli își dezleagă cureaua încălțămintei. Fresca lui Panselinos pune în valoare prin detaliile fețelor nedumerirea celorlalți ucenici. Cel mai probabil și aceștia au fost contrariați de solicitarea Învățătorului lor, dar niciunul nu a avut curajul să se opună sau să-I ceară Domnului să nu facă acest gest, care nu se cuvenea statutului pe care Mântuitorul îl avea în rândul ucenicilor.

Dintre frescele mai cunoscute care asumă acest tipar menționăm pe cele din: Mănăstirea Patriarhală din Pec (Kosovo), care datează din 1310; Mănăstirea Stavronikita din Muntele Athos, care a fost realizată de Teofan Cretanul în jurul anului 1546; Mănăstirea Sfântul Dionisie, din Muntele Athos (sec. XVI).

În privința icoanelor, se poate constata faptul că acestea folosesc ca modele ca sursă modelele consacrate, adaptându-le la specificul tehnicii de pictare pe lemn. Cea mai veche icoană care înfățișează episodul spălării picioarelor datează din secolul al X-lea și se păstrează în Mănăstirea Sfânta Ecaterina din Muntele Sinai. Ca repere pentru reprezentarea scenei în această tehnică, oferim icoana realizată în atelierul lui Andrei Rubliov (cca. 1425-1427) pentru iconostasul Catedralei Sfintei Treimi din Lavra Sfântului Serghie și icoana din Catedrala Înălțării, Mănăstirea Kirillo-Belozersky, care datează din 1497.

Icoană din Catedrala Sf. Treimi,
Lavra Sf. Serghie (sec. XV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kirillo-Belozersky_iconostasis_-_Kremlin_exhibition_-_Whashing_feets_(detail_01)_by_shakko.jpg*
Copyright: *Shakko, CC BY-SA 4.0*

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la această scenă sunt următoarele: „Casă și Petru șezând pe un scaun, cu o mână arătându-și picioarele, și pe cealaltă avându-o pe cap; și Hristos îngenuncheat înaintea lui, cu îmbrăcămintea cea de deasupra scoasă și încins cu un ștergar, cu o mână întinzându-o către el; și înainta genunchilor Lui un lighean cu apă și un ibric aproape, iar ceilalți apostoli șezând dindărătul Lui, unii vorbesc între ei, alții își dezleagă încălțămintea lor...” (Dionisie din Furna 2000, 113).

2.2. Împărtășirea Apostolilor

Text biblic suport

Episodul împărtășirii Apostolilor în cadrul Cinei celei de Taină este relatat de evangheliștii sinoptici (Mt 26,26-29; Mc 14,22-25; Lc 22,19-20) și de către Sfântul Apostol Pavel (1Co 11,23-30). Din relatarea Sfântului Matei reiese faptul că după cină, Mântuitorul ia pâine, o binecuvântează, o frânge și o dă ucenicilor

spre mâncare, zicând că acela este Trupul Său. La fel face și cu vinul („rodul viței”), luând paharul, mulțumește și-l dă ucenicilor ca să bea din el. Apoi le zice că nu va mai bea din acest rod al viței, decât în Împărăția lui Dumnezeu. Marcu redă aceleași amănunte, precizând că din pahar au băut toți apostolii, inclusiv cel care L-a trădat pe Hristos. Luca scoate în evidență faptul că Mântuitorul instituie Taina Euharistică, după ce în prealabil Domnul și ucenicii Săi au consumat cele pregătite pentru Paște. În felul acesta. Euharistia nu poate fi confundată sub niciun mod cu Paştile iudaic. Totodată, acesta subliniază faptul că Domnul le-a cerut ucenicilor Săi să realizeze și ei la rându-L lor această taină, „întru pomenirea Sa”.

Sfântul Pavel face trimitere la momentul instituirii Tainei Euharistice și amintește de noaptea în care Domnul le-a dat ucenicilor Săi să mănânce Trupul și Sângele Său sub forma pâinii și a vinului. Ori de câte ori se celebrează misterul Euharistic este vestită Jertfa Mântuitorului până la cea de-a doua venire a Sa. În acest context Apostolul îi îndeamnă pe cei din Corint să nu fie cu nebăgare de seamă la această Taină. Cei care se apropie de daruri trebuie să se cerceteze sufletește în prealabil și numai așa să ia parte la Cină, pentru a nu avea de suferit. Apostolul le amintește acestora că unii dintre ei, care au neglijat Taina, s-au îmbolnăvit, iar alții au și murit.

Evanghelistul Ioan nu amintește de acest moment al instituirii, dar face trimitere la Taina Euharistică în contextul marii cuvântări euharistice din capitolul 6 al Evangheliei sale (In 6,26-71). Elementele aparte pe care acesta le amintește sunt următoare: cuvântarea euharistică are loc după minunea înmulțirii pâinilor și, implicit, a săturării mulțimilor înfometate, care veniseră să-L asculte; cuvântarea este rostită în preajma Sărbătorii Pascale iudaice (v. 4); Hristos folosește un ritual similar de binecuvântare a pâinilor care urmau să fie date mulțimii cu cel pe care-L va face în cadrul Cinei celei de Taină: a luat pâinile, a mulțumit lui Dumnezeu și le-a dat ucenicilor pentru a le împărții tuturor (v. 11); Mântuitorul amintește mulțimii de faptul că mana, „pâinea din cer” pe care au mâncat-o părinții lor în pustie a fost trimisă de Dumnezeu Tatăl din ceruri, nu de către Moise; tot Dumnezeu le va trimite din cel „Pâinea cea adevărată” (v. 32); această Pâine va da viața lumii (v. 33); Hristos le spune mulțimilor că El este „Pâinea vieții”, iar cel care vine la El nu va mai flămânzi și nici nu va mai înseta (v. 35); iudeii murmură când Îl aud pe Hristos spunându-le că El este Pâinea ce S-a pogorât din cer (v. 41); Hristos le spune din nou că este „Pâinea vieții” (v. 48) și că cel care mănâncă din această Pâine nu mai moare; apoi le spune că Pâinea aceasta este Trupul Său (v. 51); cel care nu va mânca Trupul și Sângele Domnului nu va avea viață în el și nici nu va învia în Ziua de Apoi (v. 53-54); Trupul Său este adevărată mâncare, iar Sângele Său adevărata băutură (v. 55); „Cel ce mănâncă trupul Meu şi bea sângele Meu rămâne întru Mine şi Eu întru el.” (v. 56); părinții iudeilor au mâncat mană în pustie și au murit, cei care

mănâncă „Pâinea" vor trăi în veci (v. 58); Evanghelistul amintește faptul că Iisus Hristos știa cine va fi cel care avea ca să-L vândă (v. 64); Domnul îi spune lui Petru că unul dintre ei este diavol, făcând aluzie clară la Iuda care avea să-L vândă (v. 71).

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază încă din debutul omiliei sale dedicate Împărtășirii Apostolilor că Iuda, deși s-a desfătat de masa cea înfricoșătoare, el nu s-a schimbat și nici nu a renunțat la planurile sale. Mai mult, Evanghelistul Luca spune că „după pâine, a intrat în el satana" (Lc 22,3). Iubirea de argint a fost cea care i-a luat în stăpânire mintea vânzătorului, care nu și-a schimbat decizia nici după ce a primit de la Domnul Împărtășania (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 927).

Trecerea de la Paştile vechi la cel Nou este realizată de către Mântuitorul în cadrul Cinei celei de Taină: „După cum săvârșeați Paștile iudaic, le spune Hristos, spre pomenirea minunilor din Egipt, tot așa săvârșiți-l și pe acesta spre pomenirea Mea. Sângele acela s-a vărsat spre mântuirea celor întâi-născuți din Egipt; Acesta însă, spre iertarea păcatelor întregii lumi, că *Acesta este Sângele Meu, care se varsă spre iertarea păcatelor*." (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 927). Sfântul Ioan remarcă faptul că ucenicii nu se tulbură când aud aceste cuvinte, care sunt destul de înfricoșătoare. Dacă avem în vedere marea cuvântare euharistică pe care Evanghelistul Ioan o menționează în capitolul 6, vom înțelege motivele. După ce Domnul le-a zis mulțimilor că de vor dori să aibă parte de veșnicie, vor trebui să consume Trupul și Sângele Său, mulți dintre ucenici l-au părăsit. Apostolii însă i-au rămas alături, iar Petru a motivat alegerea lor. Astfel că ei nu au auzit pentru prima dată aceste cuvinte și de aceea nu s-au înspăimântat. Sfântul Chiril laudă atitudinea apostolilor, zicând: „E minunată credinţa sfinţilor Apostoli, fierbinte modul mărturisirii, vrednică de cea mai mare preţuire şi excepţională consimţirea lor (cu Hristos). Căci n-au plecat şi n-au mers înapoi, ca unii mai lipsiţi de înţelegere, sau ca cei ce au numit greu cuvântul Mântuitorului, nici n-au fost răpiţi la credinţă din uşurătate..." (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 309).

Domnul dorește să-i pregătească și mai intens pe ucenicii Săi pentru Patima care va urma. El le spune că Sângele Său se va vărsa așa cum se întâmplă cu animalele care sunt aduse spre jertfă. De aici ei trebuia să înțeleagă că Învățătorul lor se va jertfi și va muri pentru păcatele lumii.

Sfântul Ioan subliniază că Mântuitorul a băut cel dintâi din potir, ca nu cumva ucenicii să se tulbure și să creează că vor bea sânge și vor mânca bucăți de carne (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 928).

Domnul le face o promisiune, anume aceea că va bea din nou din acest rod al viței în Împărăția Tatălui Său. Sfântul Ioan consideră că Domnul a numit Împărăție învierea Lui din morți, când într-adevăr au fost reașezate toate în rânduială.

Motivul pentru care a băut din nou din rodul viței a fost acela de a-i încredința de realitatea Învierii Sale. Dacă nu ar fi băut, unii ar fi crezut că este o nălucă. În Scriptură nu se face referire la un astfel de eveniment, însă poate fi presupus cu ușurință că s-a întâmplat. Să avem în vedere faptul că Domnul a mâncat înaintea ucenicilor lui, pește fript și un fagure de miere. Cuvântul „nou" se referă în opinia exegetului antiohian, la condiția nouă pe care Domnul o va avea după Înviere, când trupul Său nu va fi limitat de materialitate. Mâncarea pe care a consumat-o a fost doar pentru încredințarea apostolilor de realitatea Învierii, nu din alt considerent (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 929).

Perspective liturgice

În rugăciunile de la anaforaua liturgică se face referire la momentul instituirii Sfintei Taine și la evenimentele desfășurate în cadrul Cinei celei de Taină: „Şi ne-a lăsat nouă aduceri aminte de Patima Sa cea mântuitoare, Acestea pe care le-am pus înainte, după poruncile Lui. Că, vrând să meargă la cea de voie şi pururea pomenită şi de viaţă făcătoare Moarte a Sa, în noaptea în care S-a dat pe Sine însuşi pentru viaţa lumii, luând pâine în sfintele şi preacuratele Sale mâini, arătând-o Ţie, lui Dumnezeu-Tatăl, mulţumind, binecuvântând, sfinţind şi frângând, a dat Sfinţilor Săi Ucenici şi Apostoli, zicând: Luaţi mâncaţi, Acesta este Trupul Meu, Care se frânge pentru voi spre iertarea păcatelor. Asemenea şi paharul, din roada viţei luând, amestecând, mulţumind, binecuvântând şi sfinţind, a dat Sfinţilor Săi Ucenici şi Apostoli, zicând: Beţi dintru acesta toţi, Acesta este Sângele Meu al Legii celei noi, Care, pentru voi şi pentru mulţi, se varsă spre iertarea păcatelor. Aceasta să faceţi întru pomenirea Mea, că, ori de câte ori veţi mânca pâinea aceasta şi veţi bea paharul acesta, moartea Mea veţi vesti, învierea Mea veţi mărturisi." (*Anaforaua Sf. Vasile cel Mare*).

Celebrarea euharistică este pusă în legătură directă cu porunca Domnului care cere ucenicilor să facă și ei asemenea Lui, spre pomenirea Sa, ca aducere aminte de Patima Sa mântuitoare. Sfântul Vasile cel Mare consideră că Domnul S-a dat pe Sine pentru viața lumii, jertfindu-Se pe cruce ca să expieze păcatele întregii omeniri. Ierarhul capadocian pune accent pe modul în care Mântuitorul transformă darurile pe pâine și de vin în Trupul și Sângele Său: mulțumește Tatălui, binecuvântează și sfințește darurile euharistice. În cazul pâinii avem o acțiune aparte – frângerea, iar în cazul vinului – amestecarea. Săvârșind această Sfântă Taină, Apostolii vestesc Patimile Lui cele mântuitoare, Crucea cea făcătoare de viață, Moartea, îngroparea de trei zile și mărturisesc Învierea Domnului și implicit Înălțarea la cer, șederea pe tronul slavei și slăvita și înfricoșătoare venire a Domnului la sfârșitul veacurilor.

În cântările din Sfânta și Marea Zi de Joi, Cosma Melodul propune o interpretarea spirituală momentelor în care Domnul instituie Taina și îi împărtășește pe Apostolii

Săi: „Taine învățând pe prietenii Săi, gătește masă hrănitoare de suflete, băutură dumnezeiască fiind cu adevărat Înțelepciunea lui Dumnezeu, și drege pahar celor credincioși. Să ne apropiem cu dreaptă credință și să grăim: Cu slavă S-a preaslăvit Hristos Dumnezeul nostru” (Triod 1986, 508). Imnograful face trimitere la un text din literatura sapiențială biblică, în care Înțelepciunea lui Dumnezeu îi cheamă pe toți să ia parte la ospățul cunoașterii. Gustând din Pâine și din Potir, apostolii se împărtășesc de adevărata cunoștință prin intermediul Tainei la care iau parte: Hristos, Înțelepciunea lui Dumnezeu, le hrănește sufletele acestora cu adevărul cel mai presus de fire. Stihira următoare ne lasă se înțelegem că acest ospăț al cunoașterii nu este rezervat doar apostolilor, ci tuturor celor credincioși: „Să auzim toți credincioșii Înțelepciunea lui Dumnezeu cea nezidită și firească, chemată cu înaltă propovăduire. Că zice: Gustați și cunoscând că Eu sunt bun, ziceți: Cu slavă S-a preaslăvit Hristos, Dumnezeu nostru.” (Triod 1986, 508). Imnograful identifică Înțelepciunea lui Dumnezeu cu Iisus Hristos, chiar dacă aceasta în literatura sapiențială face trimitere la Atotștiința lui Dumnezeu. Pătrunderea în misterul euharistic determină înțelepțirea celui credincios și înțelegerea faptului că prin sfintele daruri, omul are parte de Fiul lui Dumnezeu întrupat care se sălășluiește în El.

Repere teologice

Cina cea de Taină este momentul în care Iisus Hristos instituie Taina Sfintei Euharistii și le cere ucenicilor să facă ceea ce au văzut că săvârșește El, până la sfârșitul veacurilor, vestind prin aceasta Jertfa pe cruce, Moartea, Învierea și răscumpărarea neamului omenesc.

În cadrul ritualului de instituire, Domnul preface Pâinea și Vinul în Trupul și Sângele Său, pe care le oferă ucenicilor, și prin ei nouă tuturor spre viață veșnică și mântuire.

Reprezentare artistică

Discurile de argint descoperite la Riha și Stuma (Siria) oferă o perspectivă clară asupra modului în care acestea au contribuit la consolidarea tiparului bizantin de reprezentare a episodului Împărtășirii Apostolilor. În cazul acestui tipar de reprezentare avem de-a face cu influențe de natură dogmatică și liturgică. În opinia unor cercetători, înfățișarea Mântuitorului de două ori (oferind pâine și dând ucenicilor să bea din potir) în cadrul acestei scene ține de specificul controverselor din secolele VI-VII care priveau cele două firi ale Logosului întrupat (Fourlas 2021, 1145-6). Această manieră de reprezentare era menită să ilustreze hotărârile de la Sinodul al IV-lea Ecumenic de la Calcedon, care au combătut monofizitismul. Nu știm dacă acest mod de reprezentare a contribuit a consolidarea credinței drept măritoare, dar s-a impus ca model iconografic în Răsăritul creștin.

În privința influenței liturgice, semnalăm faptul că maniera de reprezentare a evenimentului biblic este influențată de modul în care se realiza actul împărtășirii în perioada respectivă (Fourlas 2021, 1119). Acesta este și motivul pentru care în reprezentările din cel de-al doilea mileniu, Mântuitorul este înfățișat în ipostaza de Arhiereu.

Cele două vase liturgice au fost realizate cu mare atenție de către meșteri din Constantinopol. Acestea sunt datate cândva în intervalul 575-578. În ambele cazuri, Domnul este reprezentat în spatele unei mese, împărtășind pe ucenicii Lui. Vasele de pe masă, candelele, obiectele de luminat și ale câteva detalii din cadrul larg al acestor reprezentări indică influența practicilor liturgice din ritul bizantin. Semnalăm faptul că la ritualul de împărtășire au participat toți apostolii, inclusiv Iuda.

Codexul (purpureus) Rossanensis, Evangheliarul bizantin de la Rossano, care datează aproximativ din aceeași perioadă (sec. VI), înfățișează episodul Împărtășirii Apostolilor în două etape, pe două file separate: pe prima dintre ele, Domnul le oferă la șase dintre apostolii Săi, Sângele Său din Potir, iar pe cealaltă, le oferă Sfântul Său Trup sub forma Pâinii. Remarcăm aici faptul că numai Mântuitorul are aureolă, iar apostolii sunt înveșmântați ca niște nobili romani. Având în vedere că pe prima filă sunt șase, iar pe cealaltă restul acestora până la 12, este de la sine înțeles că Iuda a participat la Euharistie. Chiar dacă scena Împărtășirii este pe două file diferite, intenția miniaturistului de a-L reprezenta de Mântuitorul în dublă ipostază este evidentă. Maniera diferită în care Domnul poartă veșmântul de deasupra confirmă acest fapt.

Maniera de reprezentare de pe discurile liturgice și din această miniatură în care Mântuitorul este înfățișat de două ori în scena Împărtășirii Apostolilor, nu este singura variantă de reprezentare. În secolul al VI-lea avem un alt tipar în care Domnul îi împărtășește pe Apostoli fără a fi înfățișat de două ori. Evangheliarul lui Rabbula, un manuscris sirian care a fost realizat în Mănăstirea Sfântul Ioan din Zagba în anul 586, Îl reprezintă pe Mântuitorul cu un vas în mână, oferind ucenicilor Lui pâine. Semnalăm faptul că grupul de ucenici era format doar din 11 persoane.

Miniatura din manuscrisul Psaltirii Chludov din Rusia, care este datată la mijlocul secolului al IX-lea, folosește tiparul de reprezentare de pe discurile liturgice din secolul al VI-lea, dar Îl înfățișează pe Mântuitorul doar într-o singură ipostază. Domnul se află sub un baldachin, în spatele mesei pe care se află un vas cu pâine. El întinde o bucățică de pâine unuia dintre Apostolii grupați în dreapta Sa, în timp ce grupul celălalt consumă Sângele Domnului dintr-un potir. Semnalăm faptul că unul dintre apostoli ține potirul în mână, nu Domnul, așa cum vom vedea în majoritatea reprezentărilor. Influența practicii liturgice bizantine din ritualul de împărtășire este vizibilă în această reprezentare. Pentru a susține această perspectivă, miniaturistul

introduce în această scenă pe David și pe Melchisedec. Prezența lor face trimitere la calitatea de Arhiereu veșnic a lui Iisus Hristos, fapt indicat în psalmul 109.

Opțiunea pentru tiparul inițial, în care Domnul este înfățișat de două ori în cadrul scenei Împărtășirii Apostolilor, avea să fie asumată de majoritatea artiștilor bizantini din al doilea mileniu creștin care au dorit să accentueze conotațiile și importanța liturgică ale acestui eveniment biblic. Se pot vedea în acest sens frescele din Biserica Sfântul Nicolae, din Mira (azi Demre), provincia Antalia, Turcia; Mănăstirea Sfântul Neofit din Pafos, Cipru – sec. al XII-lea; Mănăstirea Patriarhala din Peć, Kosovo de azi (cca. 1260-1263); Mănăstirea Sopoćani, Doljani, Serbia – sec. al XIII-lea. Dintre frescele vechi, care îl reprezintă pe Domnul într-o singură ipostază amintim Biserica Sfânta Sofia din Ohrid, Bulgaria (cca. 1037-1056). Din această categorie face parte și fresca din Mănăstirea Maicii Domnului Kassopitras, Corfu, Grecia (cca. 1665).

Mozaic din Catedrala Sfânta Sofia din Kiev, Ucraina (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:St._Sophia_of_Kyiv.png*

Unul din cele mai cunoscute mozaicuri din secolul al XI-lea care redă în absida altarului momentul Împărtășirii se găsește în Catedrala Sfânta Sofia din Kiev (Ucraina). Datorită însemnătății euharistice, s-a încetățenit ca această scenă să fie reprezentată în absida de răsărit, unde are loc Taina Împărtășaniei. Masa pe care se realizează misterul euharistic conține mai multe obiecte liturgice care se regăsesc și pe masa înfățișată pe discul din Riha: o cruce în centrul mesei, discul umplut cu pâinea euharistică, steluța care acoperă discul, un cuțitaș (care face trimitere la copie) și o bucată de pâine. Modul în care steluța este așezată pe masă, relevă faptul că momentul împărtășirii, din punct de vedere liturgic, este bine ales.

De-o parte și de alta a mesei ,care se află sub un baldachin cu trei coloane, care își încheie acoperișul cu o cruce, sunt reprezentați câte un înger, fiecare având aureolă

și aripi. Aceștia țin în mână câte o ripidă care este rezemată cu capătul de jos de Sfânta Masă. Privirile îngerilor sunt îndreptate în direcții opuse. Aceștia contemplă modul în care Mântuitorul îi împărtășește pe ucenici Săi. Sfântul Petru este poziționat în fruntea unui șir de apostoli care se îndreaptă spre Mântuitorul pentru a lua Darurile Euharistice. În unele reprezentări, așa cum este cea din Kiev, Sfântul Pavel face parte din celălalt șir de apostoli care sunt chemați să guste din Vinul noii Legi. Așa după cum ne-am obișnuit și în alte situații, acesta ocupă o poziție centrală în colegiul apostolic.

Frescă din Mănăstirea Buchkovo, Bulgaria (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Asinou_ Apostelkommunion.jpg*

În fresca de la Mănăstirea Buchkovo (Bulgaria), ce datează din vremea Împăratului Alexie I Comnenul (cca. 1083), se poate constatata faptul că Sfântul Pavel este prezent în mijlocul celorlalți Apostoli. În această pictură observăm faptul că pe Sfânta Masă sunt pictate mai multe cruci care sugerează Jertfa de pe Cruce a Mântuitorului; În acest context al împărtășirii remarcăm evlavia cu care ucenicii se apropie de Sfântul Potir. Apostolii își acoperă mâinile cu poala veșmintelor lor, gest care scoate în evidență grija pe care o au față de Darurile Euharistice.

Într-o altă frescă ce datează din aceeași perioadă (1105-1106), care provine din Biserica Panaghia din Asinou (Cipru), remarcăm un fapt cu totul aparte. Mântuitorul oferă Sfântul Potir unui șir de șase apostoli. Primul dintre aceștia, care se împărtășește, este imberb și are aureolă în jurul capului. Cu excepția Domnului, care are un nimb cruciform, acesta este singurul dintre ucenici care are aureolă. Cel mai

probabil pictorul a dorit să sublinieze faptul că oricine se împărtășește se sfințește. Ceilalți apostoli nu sunt orientați cu fețele spre Potir, ci privesc unul spre celălalt. Dintre aceștia se remarcă unul care este poziționat cu spatele spre Mântuitorul. Gestul său de a duce mâna la gură ne dă de înțeles că deja s-a împărtășit. Având în vedere că nu poartă aureolă și totuși a avut parte de Euharistie ne îndeamnă să credem că acesta este Iuda, care imediat după cină a plecat la mai-marii iudeilor pentru a perfecta detaliile care țineau de vânzare. Acest amănunt ne determină să sesizăm faptul că artistul redă cu fidelitatea elemente din Evanghelia a patra unde se spune că imediat după ce Iuda a luat îmbucătura a intrat satana în el.

Frescă din Biserica Sfinții Ioachim și Ana din Mănăstirea Studenica, Serbia (sec. XIII)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Studenica/Kings/2017/Pictures/Sanctuary/Communion_of_the_Apostles/STUD_KC_5_0038.html*
Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Putem observa cu ușurință faptul că tiparul care s-a impus în Răsăritul creștin încă din veacul al VI-lea este asumat și adaptat la spațiul absidei altarului. În funcție de generozitatea acesteia și de poziția ferestrei, pot apărea câteva modificări. În cazul Bisericii Sfinții Ioachim și Ana din Mănăstirea Studenica, Serbia (sec. XII-XIII), observăm că pictorul a înfățișat două mese, fapt datorat în mare măsură ferestrei care desparte cele două scene ale picturii. Fiecare masă este acoperită cu un baldachin și este flancată de doi îngeri. Unul dintre aceștia ține o ripidă, iar celălalt un procovăț, așa cum se obișnuiește în ritualul împărtășirii din zilele noastre. Pe masa din scena împărtășirii cu Trupul Mântuitorului se află un vas mare din care Iisus Hristos ia câte o bucată de Pâine în timp ce pe cealaltă masă nu se află nimic, fiindcă Domnul ține deja în mâini Potirul.

Frescă din Biserica Sfinții Ioachim și Ana din Mănăstirea Studenica, Serbia (sec. XIII)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Studenica/sr/Kings/2017/Pictures/Sanctuary/Communion_of_the_Apostles/STUD_KC_5_0037.html*
Copyright: BLAGO Fund, Inc.

În cazul frescei din Biserica Peribleptos, Ohrid (Macedonia de Nord) care datează din anul 1295 și care a fost realizată de pictorii Michael Astrapas și Eutychios, masa este împărțită în două de unul din picioarele de susținere ale baldachinului. Acest fapt se datorează în mare măsură faptului că scena este pictată deasupra ferestrei din absida dinspre Răsărit. Acolo unde este realizată Împărtășirea sunt prezenți doi îngeri care țin ripidele ridicate deasupra baldachinului. Mântuitorul este reprezentat în două ipostaze: una în care împărtășește pe ucenici din Potir, iar în cealaltă, având o mână în vasul cu pâine, întinde Apostolului Petru Scumpul Său Trup. Remarcăm faptul că pictorii au optat pentru zugrăvirea aureolelor la toți cei 12 apostoli, Iuda aflându-se printre ei. Sesizăm, de asemenea, și faptul că scena Împărtășirii Apostolilor este poziționată în absida de răsărit a altarului, acolo unde de altfel planul iconografic al edificiilor de cult bizantine o poziționează.

Exemplele oferite sunt elocvente pentru a scoate în evidență modul în care evenimentul Împărtășirii Apostolilor a fost receptat în mediu bizantin.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la această scenă sunt următoarele: „Casă și (într-însa) masă și pe ea un discos cu bucățele și fărâmituri de pâine; și dinapoia mesei Hristos, (cu îmbrăcămintea obișnuită de arhiereu, dar fără mitră pe cap), văzându-se până la jumătate, avându-și mâinile întinse și ținând în mana dreaptă pâine, iar în cea stângă un potir. Și înaintea Lui Evanghelie deschisă, și în partea din dreapta a ei (adică spre nord) scrie: „(Luați, mâncați, acesta este trupul Meu; iar în cea din stânga, (adică spre miazăzi, acestea: „Beți dintru acesta toți, ca acesta este sângele Meu, [al legii celei noi...]". Și de amândouă părțile

Lui cei doisprezece apostoli, puțintel plecați, privind către Hristos; înspre dreapta Lui, înaintea celor cinci, Petru, întinzându-și mâinile pe dinjosul pâinii pe care o ține Iisus în mână; iar de-a stânga Lui, înaintea celorlalți cinci (apostoli), Ioan, avându-și o mână întinsă, și pe cealaltă [strânsă] la piept, și gura sa la buzele potirului. Și îndărătul lor Iuda [urât], întors cu fața înapoi (având cununa neagră, sau fără cunună), iar un demon intră în gura lui [fiind spurcat].” (Dionisie din Furna 2000, 213). Se poate observa cu ușurință câteva aspecte importante: anume acela că Domnul este reprezentat doar într-o singură ipostază oferind și pâinea și vinul din potir. Cu această ocazie se precizează și cine sunt apostolii care se împărtășesc mai întâi: Petru cu Trupul Domnului, iar Ioan, de cealaltă parte cu Sângele Domnului. În privința lui Iuda, Dionisie îl înfățișează cu o fizionomie urâtă, având aureolă neagră și un diavol care iese din gura lui.

3. Hristos se roagă în Grădina Ghetsimani*

Text biblic suport

Episodul rugăciunii intense a Mântuitorului în Grădina Ghetsimani este relatat de către toți Evangheliștii sinoptici (Mt 26,30-46; Mc 14,26-42; Lc 22,39-46). După încheierea Cinei celei de Taină, Iisus Hristos mulțumește Tatălui și, împreună cu ucenicii, se pregătește să plece spre Muntele Măslinilor. Înainte de a pleca spre Muntele Măslinilor, Domnul le-a vorbit despre întâietate și i-a îndemnat să nu se asemene oamenilor în acest sens. Pe Petru îl întărește și zice că satana i-a cerut să-i ispitească și îl îndeamnă să-i întărească pe frații Săi, când se va întoarce. Apoi îi întreabă dacă au dus lipsă de ceva și le amintește din nou de Patimă, spunându-le că acum este ceasul Pătimirii Sale. Neînțelegând că le vorbește simbolic despre cumpărarea unor săbii, pentru a merge spre grădină, ei îi spun că au cu ei două săbii. Văzând că nu au priceput, Domnul le-o retează scurt și le spune că sunt de ajuns, apoi pleacă spre Ghetsimani (Lc 22,31-38). Pe cale, Domnul le spune ucenicilor că Îl vor părăsi în noaptea respectivă, după cum profețise unul din proorocii Vechiului Testament: „Bate-voi păstorul şi se vor risipi oile turmei” (Zah 13,7; cf. Mt 26,31; Mc 14,27). Apoi, pentru a le întări credința și pentru a-i îmbărbăta, le spune că va învia după trei zile și mai înainte să ajungă ei în Galileea, El va fi prezent acolo și-i va aștepta. Petru refuză să accepte avertismentul Domnului și îi spune că el nu se va sminti de El niciodată. Domnul îi prevestește că înainte de a cânta cocoșul de trei ori, el se va lepăda și se va dezice de Învățătorul lui. Ajungând în Ghetsimani, Domnul îi lasă pe ucenici și se retrage pentru a se ruga. Ia cu Sine pe trei dintre ucenici (Petru, Ioan și Iacob) și, depărtându-Se și de ei, începe să se întristeze și să se mâhnească, zicând: „Întristat este sufletul Meu până la moarte” (Mt 26,38). Ulterior revine la cei trei și îi roagă să se roage și să privegheze împreună cu El. Căzând cu fața la pământ, Hristos îl roagă pe Părintele Lui să îndepărteze paharul Pătimirilor de la el. Însă, în urma biruinței, Domnul cere să se facă voia Tatălui, nu voia Lui. Mântuitorul revine la ucenici și îi dojenește că nu au fost în stare să privegheze împreună cu El măcar un ceas, pentru că au adormit. Potrivit Evanghelistului Marcu, atunci când Domnul revine a doua oară, cei trei ucenici se trezesc, dar buimăciți fiind de somn, nu știu ce să-I răspundă (Mc 14,40). Le cere din nou să privegheze

***** Prima versiune a acestui capitol a fost publicată cu titlul: „Rugăciunea din Grădina Ghetsimani – de la cuvânt la icoană (text biblic suport, reflecții patristice, perspective liturgice, repere teologice și tipar iconografic)”, în volumul *In honorem Înaltpreasfințitul Părinte Mitropolit Andrei, la 75 de ani*, editat de Teofil Tia, Adrian Podaru și Grigorie Foltiș, apărut la editura Presa Universitară Clujeană în 2024 (pp. 261-82) , avându-i ca autori pe Stelian Pașca-Tușa și Gabriel Ștefan Solomon.

și să se roage împreună cu El. Iisus Hristos Il roagă din nou pe Părintele Ceresc să treacă paharul Pătimirilor de la Sine, dar dacă nu este cu putință, atunci să se facă voia Lui. Luca menționează faptul că un înger a venit din cer pentru a-L întări (Lc 22,43). Totodată, subliniază că sudoarea Mântuitorului s-a prefăcut în sânge și cădea jos pe pământ (Lc 22,44). Domnul revine la ucenici, îi vede că au adormit, fiindcă ochii le erau îngreuiați, dar de data aceasta nu le mai zice nimic, ci se întoarce din nou ca să se roage. Domnul folosește aceleași cuvinte pentru a cere îndepărtarea paharului Pătimirii. Apoi revine la ucenici, îi trezește și le spune că vânzătorul s-a apropiat și că acum a sosit vremea ca Fiul Omului să fie dat în mâinile celor păcătoși. Evanghelistul Ioan nu oferă amănunte despre rugăciunea din Ghetsimani; nici măcar nu menționează numele grădinii. Acesta se mărginește doar la a spune că această grădină se afla dincolo de pârâul Cedrilor și că Iisus venea aici adeseori cu ucenicii Lui. Datorită acestui fapt, grădina îi era cunoscută lui Iuda.

Reflecții patristice

Ducându-se cu ucenicii după Cină în Muntele Măslinilor, Mântuitorul a dorit să arate iudeilor că El nu fuge de Patimă. Locul era cunoscut iudeilor și, prin urmare, prinderea lui Iisus Hristos era ușor de îndeplinit (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007a, 393).

Sfântul Ioan Gură de Aur susține că Domnul i-a luat cu Sine de-o parte pe cei trei ucenici pentru a-i proteja pe ceilalți, ca nu cumva văzând frământarea Sa să se teamă și să-și piardă curajul. I-a luat pe Petru, pe Ioan și pe Iacob, fiindcă aceștia fuseseră părtași dumnezeieștii slave pe Tabor (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 938).

Rugăciunea Domnului a fost una de mare intensitate. Patimile pe care avea să le îndure erau extrem de istovitoare. Acesta este și motivul pentru care unul dintre îngerii lui Dumnezeu a venit alături ca să-L întărească. Domnul îl dojenește pe Petru după ce l-a găsit adormit, deoarece el, cu câteva momente înainte, îi făgăduise Domnului că nu se va dezice de El, chiar dacă ar trebui să moară. Petru nu fusese în stare să stea și să privegheze în rugăciune un ceas, fiind biruit de somn. Prin aceasta, Domnul a dorit să dojenească mândria lui Petru și să-i arate neputința sa omenească (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007a, 394).

Prin urmarea voii lui Dumnezeu Tatăl, Mântuitorul ne arată ce trebuie să facem de obicei. În opinia Sfântului Ioan, Domnul ne lasă să înțelegem că firea noastră înclină de multe ori spre lucruri care nu sunt în consonanță cu voința divină. Momentele de ezitare și rugăciunea Sa stăruitoare sunt dovezi incontestabile ale faptului că Domnul a pătimit ca om, nu ca Dumnezeu, cum sunt unii tentați să creadă (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 939). Faptul că Hristos a rostit aceeași rugăciune de mai multe ori, rugăciune prin care cerea Tatălui să depărteze, dacă este cu putință, paharul Pătimirilor

de la El, constituie o altă dovadă incontestabilă că El a fost om cu adevărat, că a suferit și a pătimit ca om.

Perspective liturgice

Cântările liturgice care au ca subiect cele petrecute în Grădina Ghetsimani imediat după Cină, scot în evidență faptul că Domnul a mers la Patimă de bună voie: „După ce a grăit acestea, Hristos a venit la muntele Măslinilor, împreună cu ucenicii și le zicea: Să mergem de aici! Că iată a sosit vânzătorul, și nimeni să nu se lepede de Mine căci de voie pătimesc” (stihiră la Pavecernița mică din Sfânta și Mare Zi de Joi – *Triod* 1986, 524). Sesizăm faptul că imnograful nu insistă pe clipele de agonie îndurate de Mântuitorul în grădină. Acesta semnalează că Domnul a venit în Muntele Măslinilor și îndată îi avertizează pe ucenici că Iuda s-a apropiat. Îi îndeamnă pe ucenici **s**ă fie tari și să nu se lepede de El, fiindcă Domnul dorește să pătimească de bună voie. Având în vedere faptul că imnograful nu pune accent pe cele petrecute în grădină până la venirea lui Iuda, suntem tentați să credem că acesta, pe lângă intenția deja menționată, a avut ca sursă de inspirație textul Evangheliei după Ioan, în care se accentuează întâlnirea Domnului cu Iuda și cu ceata de iudei care a venit pregătită să-L prindă și să-L ducă înaintea arhiereului pentru a fi judecat.

Majoritatea cântărilor premergătoare Patimilor din rânduielile liturgice din Joia Mare sunt concentrate pe Iuda și pe vânzarea sa. Într-o altă cântare din rânduiala Pavecerniței se amintește de cele petrecute în grădină, dar cu un accent vizibil pe persoana lui Iuda: „Iarăși dormiți? A zis Hristos ucenicilor; privegheați, că s-a apropiat ceasul; sculați-vă să ne ducem, prietenii Mei; că, iată ucenicul vânzător având toată oastea, vine să Mă dea ucigașilor de oameni” (*Triod* 1986, 524). Aici imnograful are în vedere, la fel ca în textul deja amintit, ultimele momente petrecute de Domnul și de ucenici în grădină înainte de venirea lui Iuda. Autorul cântării face trimitere la cea de-a treia venire a Mântuitorului la ucenici, când le spune să se trezească, fiindcă Iuda vine cu oaste ca să-L dea ucigașilor de oameni.

Una dintre cântările Deniei de Joi seara, când se celebrează Slujba Sfintelor Patimi ale Domnului, scoate în evidență motivul pentru care pătimește Mântuitorul: „Astăzi Făcătorul cerului și al pământului a zis ucenicilor Săi: S-a apropiat ceasul și a sosit Iuda, cel ce Mă vinde; nimeni să nu se lepede de Mine, văzându-Mă pe Cruce în mijlocul a doi tâlhari. Că pătimesc ca un om, și mântuiesc ca un iubitor de oameni, pe cei ce cred întru Mine” (*Triod* 1986, 528). De la începutul cântării, imnograful ne atenționează că Cel care vorbește ucenicilor nu este altul decât Dumnezeu, Cel care a făcut tot Universul. Acesta îi îndeamnă pe ucenici să nu se smintească de El când Îl vor vedea răstignit pe cruce, fiindcă deși pătimește ca un om, El mântuiește întreg neamul omenesc de păcat și îi face părtași roadelor mântuirii Sale pe toți cei care cred în El.

Repere teologice

Este esențial să înțelegem că toate evenimentele petrecute în grădină scot în evidență faptul că Mântuitorul a suferit și a pătimit ca un om, nu în calitate de Dumnezeu. Dacă nu ar fi fost așa atunci toată suferința și lupta Sa sufletească din Ghetsimani ar fi fost doar o prefăcătorie care nu are niciun sens.

Chiar dacă în timpul agoniei din Grădina Ghetsimani, în care Mântuitorul S-a supus voii Tatălui, iese în evidență firea omenească a Mântuitorului, totuși, putem să identificăm câteva elemente în care Domnul lasă să se întrevadă atotștiința Sa divină și faptul că Patima Sa de bună voie este menită să aducă izbăvire întregului neam omenesc.

Atitudinea Mântuitorului din Ghetsimani este paradigmatică și poate constitui un model pentru cei care pătimesc și doresc să-și conformeze voința cu voia lui Dumnezeu. Cei credincioși pot învăța despre neputința firii omenești și despre faptul în momentele critice ale vieții, omul nu trebuie să se lase influențat de firea sa, ci să se încredințeze voinței divine.

Reprezentare artistică

Reprezentarea artistică a evenimentelor petrecute în Grădina Ghetsimani, îndată după Cina cea de Taină, are o datare timpurie. Una dintre primele reprezentări este realizată în tehnica basorelief pe un relicvar din fildeș care se păstrează la Museo Civico Cristiano din Brescia și datează din secolul al IV-lea (cca. 350-370). Acesta conține mai multe scene din viața Mântuitorului. Rugăciunea din grădină face parte dintr-un ciclu al Patimilor care înfățișează prinderea lui Iisus Hristos, lepădarea lui Petru, judecata lui Anna și Caiafa și judecata lui Pilat. Scena rugăciunii este simplă. Mântuitorul este reprezentat în mijlocul a doi copaci. Este de la sine înțeles că artistul nu a dorit să insiste pe aceste episod, nici spațiul nu i-ar fi permis să dezvolte prea mult evenimentul. Acesta a constituit punctul de plecare pentru momentul vânzării și prinderii lui Hristos de către oastea trimisă de mai marii iudeilor.

Începând cu secolul al VI-lea, reprezentările artistice ale temei încep să fie mult detaliate. Mozaicul din Biserica Sant'Apollinare Nuovo din Ravenna (Italia) constituie un exemplu notabil în acest sens. Mântuitorul este reprezentat în mijlocul ucenicilor Săi pe o piatră care are forma unui postament, având mâinile ridicate spre cer în ipostază de orant. Iisus Hristos este singurul care are aureolă. Apostolii sunt îmbrăcați asemeni unor cetățeni romani, care stau și discută. Această imagine este inedită, deoarece marea majoritate a reprezentărilor îi înfățișează pe Apostoli adormind. Aceștia vorbesc între ei despre cuvintele greu de priceput pe care Domnul le rostise atât la Cină, cât și în grădină. Remarcăm faptul că în acest mozaic sunt numai 11 ucenici, Iuda fiind în mod evident în fruntea altei mulțimi care vine cu scopul de a-L prinde pe Iisus. Prin urmare, reprezentarea este destul de simplă, fără a

pune accente pe intensitatea momentului; apostolii sunt cei care transmit îngândurare, nedumerire și întristare.

Câteva secole mai târziu avem de-a face cu o reprezentare care introduce un tipar care avea să fie asumat în marea majoritate a picturilor. Una dintre plăcuțele de fildeș care se păstrează la British Museum în Londra și care sunt datate de specialiști în jurul anului 950, îl prezintă pe Mântuitorul prosternat înaintea Tatălui ceresc. Prezența lui Dumnezeu este indicată în chip simbolic de mâna care iese din ceruri. Putem sesiza faptul că înaintea Domnului se află o masă pe care este așezată o cruce.

O nouă etapă în conturarea tiparului artistic al scenei dedicate rugăciunii din Grădina Ghetsimani este marcată de câteva miniaturi care provin din două Tetraevangheliere bizantine, datate de specialiști în cadrul secolului al XI-lea. Primul dintre acestea se păstrează la Parma, Italia, în Biblioteca Palatină (cca. 1075), iar cel de-al doilea în Muntele Athos, în Biblioteca Mănăstirii Sfântul Dionisie. Maniera de reprezentare a episodului Rugăciunii din Ghetsimani este asemănătoare în ambele manuscrise. Se observă cu ușurință faptul că miniaturiștii au avut ca model o reprezentare comună sau un tipar care s-a generalizat în Răsăritul creștin. În cazul de față avem de-a face cu câteva elementele constitutive ale acestui tipar care se regăsesc în ambele miniaturi, chiar dacă poziționarea Domnului în cadrul scenei diferă într-o situație. Mântuitorul este înfățișat de trei ori în cadrul scenei. În prima dintre acestea se află în dialog cu Apostolul Petru pe care-l dojenește pentru lipsa sa de consecvență și implicit pentru neputința de a-I fi alături în rugăciune vreme de un ceas. În cel de-al doilea caz, Domnul este reprezentat în ipostază de orant, având mâinile ridicate în rugăciune spre ceruri, înfățișate simbolic prin semicercurile concentrice din colțul imaginii. În cel de-al treilea caz, Domnul este reprezentat tot în rugăciune, însă într-o poziție diferită de cea precedentă. Mântuitorul este înfățișat în genunchi, plecat cu fața la pământ și cu mâinile deschise spre rugăciune. Miniaturiștii au dorit să sublinieze intensitatea cu care s-a rugat Domnul pentru a se îndepărta de la El paharul Pătimirilor. În această ultimă ipostază este introdusă în scenă o ființă angelică care avea menirea de a-L întări pe Iisus Hristos. Îngerul este reprezentat în zbor, venind spre Domnul din ceruri. În cazul Tetraevangheliarului de la Parma, în spatele îngerului este înfățișat simbolic cerul, arătând de unde anume a fost trimis acel înger. Semnalăm faptul că în scena respectivă cerul este reprezentat și în partea cealaltă, înspre care este orientat Domnul în rugăciunea Sa. Apostolii Domnului sunt înfățișați toți împreună, fără nicio osebire a celor trei pe care Mântuitorul i-a luat de-o parte în vremea rugăciunii. Ochii acestora fiind îngreuiați de somn, i-au determinat să se plece somnului și să adoarmă unii lângă ceilalți. Astfel că aici avem de-a face cu consemnarea tiparului iconografic, cu toate elementele lui constitutive. Acest fapt ne determină să afirmăm că la începutul celui

de-al doilea mileniu avem de-a face cu cristalizarea modelului de reprezentare a episodului Rugăciunii din Ghetsimani.

Tiparul iconografic avut în vedere de către miniaturiștii bizantini menționați se regăsește și în alte reprezentări artistice din aceeași perioadă. Mozaicul din Biserica Mănăstirii Nea Moni din Insula Chios, Grecia (cca. 1045-1055), înfățișează două momente din cadrul evenimentelor petrecute în Grădina Ghetsimani, înainte de venirea lui Iuda: rugăciunea intensă a Domnului, Care este prosternat cu fața la pământ și dojenirea apostolilor pentru neputința lor de a priveghea alături de El vreme de un ceas. În cazul acestui mozaic, observăm faptul că grupul celor trei ucenici (Petru, Iacob și Ioan) este separat de ceilalți apostoli; de fapt, numai aceștia sunt reprezentați în cadrul scenei. Să avem în vedere faptul că opțiunea artistului de a reda doar aceste episoade este influențată de spațiul rezervat acestui mozaic.

Două secole mai târziu regăsim un mozaic extrem de complex care provine din Basilica San Marco din Veneția, care datează din secolul XIII (cca. 1220). Spre deosebire de mozaicul precedent, cel din Biserica San Marco surprinde mai multe detalii din evenimentele petrecute în Ghetsimani. Mozaicarul încearcă să pună în lumină toată perspectiva mateiană și cea a evanghelistului Marcu. Se poate observa cu ușurință că din mozaic lipsește îngerul care a venit din cer ca să-L întărească pe Mântuitorul în timpul rugăciunii Sale, detaliu menționat doar de către Evanghelistul Luca. Mântuitorul este prezentat în patru ipostaze: în una dialoghează cu Petru, în cealaltă cu toți ucenicii, iar în alte două este prezentat în timpul rugăciunii; prezența cerului (a Părintelui) este sugerată discret într-una din ipostazele orante prin intermediul unei semicalote înstelate. Mântuitorul poartă în toate ipostazele aceleași veșminte și în jurul capului are un nimb cruciform. Cei 11 apostoli sunt reprezentați îngândurați și adormiți. Aceștia dorm unii peste alții în diferite poziții; starea lor de somnolență este evidentă. Apostolul Petru este reprezentat în două ipostaze. Într-una din acestea el stă separat de Apostoli și dialoghează cu Mântuitorul. În această ipostază, Domnul îl dojenește pentru faptul că nu a privegheat și nici nu s-a rugat împreună cu El. În cea de-a doua ipostază, Apostolul Petru stă în mijlocul celor 11 apostoli și dialoghează din nou cu Mântuitorul. Aici este surprins momentul în care Domnul se apropie de ucenici și le spune că vânzătorul și ceata celor care au venit să-L prindă în ascuns este aproape și că e cazul să le iasă în întâmpinare.

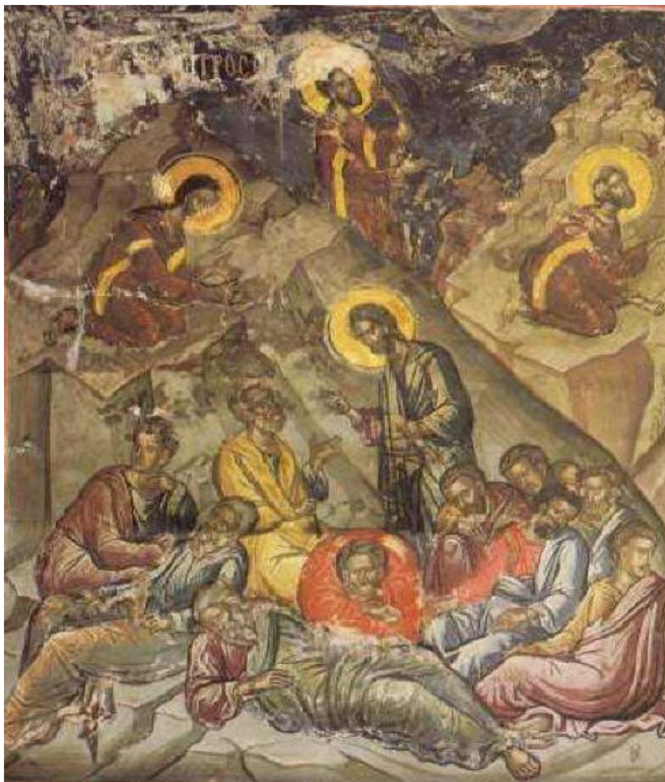
Fresce reprezentative care înfățișează episodul rugăciunii din grădină se păstrează încă din secolul al XI-lea. În Basilica Sant’Angelo in Formis (Capua, Campania, Italia), care datează din 1072-1078, scena rugăciunii din Ghetsimani surprinde trei momente esențiale din acest eveniment: somnul ucenicilor, care sunt așezați unul lângă celălalt, dialogul dintre Mântuitorul și Apostolul Petru și rugăciunea intensă a Domnului, la care a participat și îngerul venit din cer pentru a-L întări. Una din cele mai complexe reprezentări ale acestei scene se găsește în Biserica

Sfântului Clement din Ohrid (Macedonia), care datează de la finele secolului XIII, din jurul anului 1295.

Mântuitorul este reprezentat în trei ipostaze: ■ în prima dintre acestea (cea din partea stângă), Iisus Hristos este pictat în picioare privind îngândurat spre cer; este îmbrăcat doar cu o cămașă, veșmântul de deasupra fiind înfășurat și așezat undeva în fața Domnului; pictorul surprinde cu multă atenție momentul dificil prin care trece Iisus Hristos, fapt care reiese din poziția pe care o are mâna dreaptă (aceasta este dusă ușor spre bărbie și spre piept); ■ în cea de-a doua ipostază, Domnul este reprezentat tot în ipostază de rugăciune (poziția mâinilor exprimă acest lucru); Mântuitorul este pictat în poziție ghemuită, fiind înveșmântat doar în cămașă; chipul Său exprimă o tensiune vizibilă; remarcăm faptul că în aceste două ipostaze sunt reprezentați îngerii din care vin să-L întărească pe Stăpânul lor, fapt cu totul inedit, care ne sugerează că Domnul a pătimit ca om toate cele ce au fost rânduite pentru mântuirea lumii; ■ în cea de-a treia ipostază, Domnul are un dialog cu Apostolul Petru, pe care-l dojenește pentru faptul că nu s-a rugat și nu a privegheat împreună cu El. Dacă primim gesturile pe care le fac unii dintre ucenici, am putea presupune că cea de-a treia ipostază în care este reprezentat Mântuitorul coincide cu ultima înfățișare a Mântuitorului înaintea apostolilor adormiți, când le spune că vânzătorul s-a apropiat și că acum trebuie să se trezească. Observăm că doi dintre Apostoli fac gesturi vizibile de trezire a celorlalți, care sunt îngreuiați de somn. Această stare arată neputința lor trupească la care face trimitere Domnul când le zice că „sufletul este osârduitor, iar trupul neputincios” (Mt 26,41).

O reprezentare similară întâlnim un secol mai târziu în Catedrala Protatus din Kares, Muntele Athos, una din capodoperele maestrului Manuil Panselinos. Mântuitorul este reprezentat în trei ipostaze asemănătoare cu cele de la Ohrida. Până și veșmintele pe care le poartă Domnul sunt aproape identice. Diferența dintre cele două fresce este oferită de spațiul mai restrâns în care a fost necesar să fie încadrată pictura lui Panselinos. Chiar dacă ucenicii sunt pictați în poziții diferite, aceștia fac gesturi aproape identice cu cele din pictura prezentată mai sus. Asemănarea este una firească, având în vedere faptul că ambele versiuni fac parte din aceeași școală de pictură, respectiv cea macedoneană.

Cu mici diferențe, impuse de spațiul destinat picturii, acest tipar s-a generalizat în întregul Răsărit creștin. Versiuni ale acestui model de reprezentare se găsesc în Biserica Sf. Nicolae Orfanul, din Tesalonic, ce datează din anii 1310-1320; în Biserica Mănăstirii Stavronikita (sec. XVI), frescă realizată de Teofan Cretanul, figură emblematică pentru școala cretană și în Biserica Mănăstirii Sfântului Dionisie din Muntele Athos, care datează tot din secolul al XVI-lea.

Frescă din Biserica Mănăstirii Stavronikita, Muntele Athos (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Lord's_prayer_in_Gethsemane_-_Stavronikita_monastery,_Mt_Athos_-_Theophanes_of_Crete,_16th_c..jpg*

Detaliile oferite de Dionisie din Furna cu privire la această scenă sunt următoarele: „O grădină cu copaci și Hristos îngenuncheat în mijloc, avându-Și ochii și mâinile în sus, și de pe obrazul Lui căzând pe pământ [sudoare] ca niște picături de sânge; și deasupra Lui înger cu lumină, avându-și mâinile întinse către El [și ținând crucea, sulița, buretele și cununa de spini]. Și puțin mai înapoia lui Hristos, Petru, cu Iacov și Ioan [fiii lui Zevedeu], dormind. Și iarăși Hristos aproape de ei, (îi deșteaptă] cu o mână ținându-l pe Petru de haină, și cu cealaltă mână ținând o hârtie, zicându-le: *Așa, nu puturăți priveghea un ceas cu Mine!*" (Dionisie din Furna 2000, 113).

4. Vânzarea lui Iuda și prinderea lui Iisus Hristos

Text biblic suport

Evenimentele care au precedat rugăciunea lui Iisus din Ghetsimani sunt consemnate de către toți evangheliștii. Sinopticii redau vânzarea lui Iuda și prinderea Mântuitorului într-o manieră asemănătoare (Mt 26,46-56; Mc 14,42-52; Lc 22,46-54). Ioan, în schimb, oferă o perspectivă aparte, descriind, printre altele, un dialog surprinzător între Iisus Hristos și cei care au venit să-L prindă (18,2-12). După rugăciunile repetate din Ghetsimani, Mântuitorul le cere ucenicilor să se trezească și să meargă cu El în întâmpinarea vânzătorului. În timp ce vorbea cu ucenicii, Iuda, împreună cu mulțime multă se apropie de ei. Evanghelistul Ioan ne atrage atenția asupra faptului că Iuda era familiarizat cu locul în care Mântuitorul se afla cu ucenicii Săi, fiindcă Domnul obișnuia să meargă des cu ucenicii Lui în acea grădină. Tot Ioan ne spune că pe lângă gărzile de la templu, la prinderea lui Iisus Hristos au participat aproximativ 300 de soldați romani, o treime de cohortă, fapt sugerat de termenul grecesc folosit de evanghelist. Astfel că Iuda Iscarioteanul a venit însoțit de o adevărată oaste, rânduită de arhierei și farisei. Numărul lor era impresionant, dar nejustificat, având în vedere faptul că Iuda știa că Domnul va merge în grădină doar cu câțiva din ucenicii Lui; prin urmare, nu era cine să le opună rezistență. Cel mai probabil, mai-marii iudeilor nu au vrut să-și asume niciun risc, deoarece un asemenea moment nu putea fi ratat. Mulțimea respectivă, care era înarmată cu săbii și cu ciomege, fusese trimisă de către arhierei (Anna și Caiafa), de către bătrânii poporului și avea încuviințarea cărturarilor. Conștient de ceea ce avea să I se întâmple, Iisus le iese în întâmpinare și îi întreabă pe cine caută. Ei au răspuns „pe Iisus Nazarineanul"; la auzul acestor cuvinte, Domnul le spune scurt: „Eu sunt" (In 18,5). Mulțimea respectivă, care venise cu Iuda, neașteptându-se la așa ceva, se dă înapoi și cade la pământ. Domnul îi întreabă din nou, aceia răspund la fel, iar Mântuitorul le zice că El este și le cere să-i lase pe ucenicii Lui liberi, să plece. Cerința Mântuitorului avea să împlinească o profeție, anume aceea că: „Dintre cei pe care Mi i-ai dat, n-am pierdut pe nici unul." (In 18,9). Semnul identificării lui Iisus, pe care Iuda l-a dat celor cu care venise în grădină era o sărutare pe care acesta avea să o dea Mântuitorului. Prin urmare, Iuda se apropie de Hristos, Îl sărută și Îi zice: „Bucură-te, Învăţătorule!". Domnului îi zice: „Prietene, pentru ce-ai venit?", după Matei (26,50) sau „Iuda, cu sărutare vinzi pe Fiul Omului?", după Luca (22,48). Astfel, identificându-L pe Iisus, oamenii mai-marilor iudeilor au pus mâna pe Iisus și L-au prins pentru a-L duce la aceștia. Înțelegând ce urma să se întâmple, ucenicii

au cerut îngăduința Domnului de a interveni în forță și de a se apăra cu sabia, zicând: „Doamne, dacă vom lovi cu sabia?” (Lc 22,49). Între timp, Petru scoate sabia și ripostează, tăind urechea slujitorului arhiereului, slujitor pe care îl chema Malhus. Acesta era, cel mai probabil, liderul sau unul dintre conducătorii acelei mulțimi. Iisus Hristos intervine și pune capăt revoltei ucenicilor, zicând: „Lăsați, până aici!” (Lc 22,51), apoi atingându-se de urechea slujitorului, îl vindecă. Domnul îi cere lui Petru să bage sabia în teacă și spune din nou că merge de bună voie ca să bea acest pahar al Pătimirii, pe care I L-a dat Tatăl. Mai mult decât atât, îi spune că dacă ar fi dorit să fie apărat, ar fi putut cere Tatălui ajutor, iar Acesta ar fi trimis mai mult de 12 legiuni de îngeri care să-și protejeze Împăratul. Apoi Iisus Hristos îi dojenește pe cei care L-au prins, printre ei se aflau (foști) arhierei, căpetenii ale templului și bătrâni ai poporului, spunându-le că au venit ca la un tâlhar și că puteau să pună mâna pe El în văzul tuturor, în timp ce propovăduia în Templu. Ei nu puteau să facă așa ceva, fiindcă se temeau de furia poporului, care i-ar fi ucis numaidecât cu pietre. Domnul le mai spune acestora că acum este ceasul lor și stăpânirea întunericului (Lc 22,53). Văzând cele întâmplate, ucenicii s-au temut și au fugit, lăsându-L singur pe Hristos. Printre ucenicii Mântuitorului, în Ghetsimani se afla și un tânăr, care se pare că nu L-a părăsit pe Iisus Hristos în prima instanță. Sesizându-l, ostașii au vrut să prindă, însă acesta, smucindu-se, a reușit să fugă spre casă, lăsând în mâinile lor pânzătura cu care fusese înfășurat. Acest detaliu putea să fie oferit doar de un martor ocular. Se crede că tânărul respectiv era Marcu, viitorul evanghelist, cel mai probabil fiul gazdei care pregătise cina pentru Mântuitorul și ucenicii Lui. După aceste evenimente, comandantul cohortei, ostașii romani și slujitorii iudeilor L-au prins pe Iisus, L-au legat și L-au dus la Anna, socrul arhiereului acelui an, Caiafa.

Reflecții patristice

Sfântul Ioan subliniază răutatea vânzătorului atunci când face trimitere la semnul pe care acesta îl dăduse celor cu care s-a înțeles să-L dea prins: „Vai, câtă răutate a intrat în sufletul vânzătorului? Cu ce ochi se uita atunci la Învățător? Cu ce gură Îl săruta? O, suflete, ticălos! Ce-ai pus la cale? Ce ai îndrăznit? Ce semn ai dat vânzării? *Pe Care-L voi săruta* a spus Iuda. Se bizuia pe bunătatea Învățătorului. Bunătatea Lui, care, mai mult decât orice, trebuia să-l rușineze și să-l lipsească de orice iertare că a vândut pe Cel ce era atât de bun!” (Sf. Ioan Gură de Aur 1994, 941). Orice alt semn ar fi ales era mai potrivit. Cinismul lui Iuda este inexplicabil, dacă avem în vedere și cuvintele pe care acesta le-a rostit când L-a sărutat: „Bucură-te, Învățătorule!” Atitudinea acestuia este greu de priceput, de vreme ce Domnul l-a făcut părtaș tot timpul bunătății Sale.

Privitor la cerința iudeilor de a primi un semn de identificare, Sfântul Ioan subliniază faptul că aceștia au dorit să se asigure că de data aceasta Iisus Hristos nu

le va mai scăpa. Era prilejul potrivit și nu-și puteau permite să greșească în vreun fel. Aceștia au mai dorit să-L arunce pe Învăţător în prăpastie, dar nu și-au putut duce la împlinire gândul, deoarece Mântuitorul a trecut printre ei fără ca aceștia să-L poată opri în vreun fel. Acum ei au dorit să elimine orice risc.

Sfântul Chiril aseamănă Grădina Ghetsimani cu Raiul. Dacă suferința omului a pornit dintr-o grădină, de acolo trebuia să provină și vindecarea ei (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 742). Analizând gesturile lui Iuda, Sfântul Chiril le consideră nebunești. Cum s-a gândit că Mântuitorul putea să fie constrâns de un număr mare de oșteni ca să Se lase prins? Știa bine că dacă nu S-ar fi lăsat prins, nu aveau cum să-L prindă. Prin urmare, gândurile și faptele sale arată nebunia lui. Totodată, ierarhul alexandrin ironizează gesturile mulțimii care a venit să-L prindă pe Hristos; ei doreau să facă pe ascuns toate și, iată, ei vin cu felinare și cu făclii. Prin faptul că Iisus iese înainte vânzătorilor se arată cu limpezime faptul că El știa de mai înainte ce avea să se întâmple și că totul ținea de o rânduială mai presus de minte: „Hristos, prin tot ce face și spune, îi învață pe ucenici că vânzarea și moartea Lui nu se datorează nici neputinței, nici silniciei, ci unei rânduieli mai presus de minte și de cuvânt. Știa mai dinainte că vânzătorul se apropie; și nu numai că n-a fugit, ci a și mers întru întâmpinarea lui” (Sf. Ioan Gură de Aur 2000, 941). Căderea la pământ a mulțimii la auzul cuvintelor Mântuitorului este explicată astfel de Sfântul Chiril: „ca să arate şi lipsa de putere a mulţimii şi că toată puterea oricărui om nu e nimic faţă de tăria dumnezeiască negrăită, grăind cu cuvânt blând şi liniştit, răstoarnă la pământ mulțimea celor ce-L căutau, ca să aflăm că firii celor făcute îi este greu de purtat chiar şi un singur cuvânt al lui Dumnezeu.” (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 744). Este destul de dificil să pricepem cum cei care n-au putut rezista unui cuvânt din partea lui Iisus Hristos, au avut ulterior nerușinarea să-L lege și să-L ducă la arhiereu pe Cel Care ar fi putut să-i spulbere într-o clipită.

Interpretând gestul lui Petru de a scoate sabia și de a lovi, Sfântul Chiril scoate în evidență faptul că Dumnezeu nu încuviințează astfel de atitudini, chiar dacă, aparent, ar avea legitimitate. Petru acționa sub auspiciile legii talionice, care-i permitea să ia atitudine și să-L apere pe Hristos în fața celor care veniseră să-L prindă pe Acesta, ca pe un tâlhar. Însă Domnul îi atrage atenția că arma cu care e necesar să acționeze creștinul în situații similare nu este sabia, ci cuvântul (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 746). Tăierea urechii slujitorului arhiereului este interpretată de Sfântul Chiril în chip alegoric, zicând că iudeii au fost lipsiți de auz, pentru că nu doreau să priceapă cuvintele Domnului. Când Domnul îi spune lui Petru că nu are cum să nu asume acest pahar al suferinței, l-a determinat să-și amintească de episodul în care a mai încercat să-L determine pe Hristos să nu primească pătimirea, dar a fost dojenit cu asprime pentru faptul că nu a înțeles care este rânduiala lui Dumnezeu.

Perspective liturgice

Cântările liturgice îl condamnă fără ezitare pe Iuda, numindu-l în diferite chipuri, pentru a scoate în evidență caracterul său lipsit de recunoștință: „Iuda sluga și vicleanul, ucenicul și pizmașul, prieten și diavol, din fapte s-a arătat că urma Învățătorului, dar în sine cugeta vânzarea. Că zicea în sine: Să-L dau pe Acesta și voi dobândi banii ce se adună. Încerca să vândă și mirul, și pe Iisus să-L prindă cu vicleșug. Dat-a sărutare și a vândut pe Hristos, ca un miel spre junghiere, așa a urmat Cel ce este singur mult milostiv și iubitor de oameni.” (Triod 1986, 517). Observăm că imnograful pune în antiteză statutul lui Iuda și ceea ce era el cu adevărat: el, care era slujitor, ucenic și prieten, cugeta în ascuns cele deșarte. Iuda este numit viclean, pizmaș și chiar diavol, apelative pe deplin justificate, având în vedere faptele săvârșite de acesta. Iuda a făcut toate cu viclenie și fățărnicie, el a pizmuit și a lăcomit la cele materiale și s-a îndrăcit imediat după cină, când, fără să accepte încercările repetate ale Domnului de a-l întoarce de la gândul său, a acceptat să se facă unealtă diavolului. Iubirea de argint a acestuia este evidențiată de imnograf, care face referire la momentul în care el s-a revoltat atunci când femeia păcătoasă a turnat mirul cel scump pe capul lui Iisus Hristos. Pentru el nu erau importanți săracii, ci banii pe care i-ar fi putut avea dacă mirul respectiv ar fi fost vândut. Sf. Ioan Evanghelistul consemnează faptul că Iuda, fiind cel cu punga, obișnuia să-și însușească bani din avutul comun. Vânzarea Domnului s-a făcut cu vicleșug și cu nesimțire. Iuda oferă soldaților care erau cu el, ca semn al vânzării, sărutarea. El putea să aleagă alt semn, dar răutatea și nerecunoștința l-au împinsă să săvârșească o fapt reprobabilă. Sărutarea se dă unui prieten, nu celui pe care vrei să-l înșeli sau celui pe care vrei să-l vinzi. Prin urmare, Iuda s-a dovedit a fi un om lipsit de scrupule care nu a ezitat să vândă pe Cel mult milostiv și iubitor de oameni.

Conținutul unei sedelne din cadrul Slujbei Sfintelor și Mântuitoarelor Patimi ale Domnului Iisus Hristos relevă lipsa de justificare a vânzării lui Iuda: „Ce pricină te-a făcut, Iuda, vânzător al Mântuitorului? Au doară te-a despărțit din ceata Apostolilor? Au doară te-a lipsit de harul tămăduirilor? Au doară cinând împreună cu ceilalți, pe tine te-a gonit de la masă? Au doară picioarele celorlalți le-a spălat, iar pe ale tale nu le-a băgat în seamă? O de cât bine te-ai făcut uitător! Iată gândul tău cel nemulțumitor se vădește, iar îndelungă-răbdarea cea neasemănată și mare milă a Mântuitorului se propovăduiește.” (Triod 1986, 529). Iuda fusese părtaș harului și tuturor beneficiilor de care a avut parte fiecare apostol. Iisus Hristos l-a prețuit pe vânzător la fel ca pe ceilalți, cu toate că știa de la bun început ce anume avea să facă Iscarioteanul. Astfel că imnograful pune în antiteză gestul lipsit de rațiune a lui Iuda, cu îndelunga răbdare și cu mila Mântuitorului, pentru a scoate și mai mult în evidență nebunia ucenicului vânzător.

Referindu-se la semnul vânzării, imnograful subliniază perfidia lui Iuda, care a schimbat sensul sărutării, viciindu-și gândirea: „Sărutarea ta este plină de viclenie, salutul tău este în sabie, înșelătorule Iuda; căci cu limba ai grăit cele de unire, iar cu gândul faci semn spre despărțire; că ai cugetat să vinzi cu înșelăciune celor fără de lege pe Făcătorul de bine.” (Triod 1986, 504). Sărutarea trebuia să fie o întoarcere din despărțire, o revenire în colegiul apostolic. Iuda denaturează sensul acesteia și vinde cu înșelăciune. Chiar și în aceste condiții, mărinimia lui Hristos nu poate să fie tăgăduită; dărnicia Stăpânului poate să schimbe răul în bine: „De dormitare diavolească fiind cuprins Iuda, a adormit întru moarte. Vreme era de priveghat, vreme era de trezit; să-i suspine inima, să-i lăcrimeze ochii, cu cântare să privegheze; că mare este tăria Crucii; Hristos este lângă uși; Paștile de jertfit a venit. Slavă Ție, Doamne, slavă Ție!” (Triod 1986, 521). Aghiograful îndeamnă pe cel ce a adormit în moarte să se trezească, să privegheze și să-și arate fără fățărnicie pocăința. Domnul așteaptă întotdeauna pe cel cuprins de amăgire diavolească să se lepede de lucrările celui viclean, să lăcrimeze, suspinând cu inima. Jertfa Domnului îl va trece de la moarte la viață.

Repere teologice

Vânzarea lui Iuda este gestul prin care umanitatea înșelată și stăpânită de diavol se răzvrătește împotriva lui Dumnezeu. Toată binecuvântarea primită este uitată. Cel dăruit se întoarce cu vicleșug împotriva Dăruitorului pentru a-și răni Binefăcătorul. Această culme a căderii reiterează greșeala lui Adam pe care Domnul, ducându-Se de bună voie spre moarte, avea să o răscumpere. Prin Iuda, răutatea oamenilor a trecut peste margini, iar în lume s-a arătat urâciunea pustiirii.

Reprezentare artistică

Prinderea lui Iisus Hristos de către trimișii mai marilor iudeilor este reprezentată artistic de timpuriu. Episodul este înfățișat pe capacul unui relicvar din fildeș de proveniență italiană, cel mai probabil din Milano, care datează din secolul al IV-lea (cca. 350-370) și se păstrează la Museo Civico Cristiano din Brescia. Scena arestării Mântuitorului face parte din câteva reprezentări ale Patimilor Domnului, fiind poziționată între momentul rugăciunii din Ghetsimani și lepădarea lui Petru. Modul în care este înfățișată scena sugerează o influență ioaneică, Hristos fiind reprezentat în dialog cu mulțimea de soldați, care poartă scuturi și făclii.

Trădarea lui Iuda este reprezentată artistic începând din secolul al VI-lea. Mozaicul din Biserica Sant›Apollinare Nuovo din Ravenna (Italia) pune în prim plan momentul în care Iuda Îi dă Mântuitorului sărutarea. De-o parte și de alta sunt poziționați apostolii Domnului, respectiv mulțimea de popor care l-a însoțit pe Iuda. Aceștia sunt înarmați cu săbii și toiege; în mâini poartă făclii. Dintre aceștia se

remarcă doi bărbați: unul cu haină portocalie, celălalt cu albastră. Amândoi întind mâna spre Mântuitorul, de-ndată ce au sesizat că vânzătorul L-a indicat prin semnul de dinainte știut pe Iisus Hristos. Dintre apostoli iese în evidență Petru, care are sabia în mână, acesta fiind reprezentat cu părul și cu barba albă. De remarcat este faptul că Iuda are veșminte identice cu cele pe care le poartă ceilalți apostoli.

Vânzarea lui Iuda a fost reprezentată și în tehnica miniaturală. Un Tetraevangheliar păstrat în biblioteca Mănăstirii Sfântul Dionisie, Muntele Athos, care datează din secolul al XI-lea, prezintă episodul într-o dinamică evidentă. Miniatura surprinde momentul sărutării lui Iuda și clipele imediat următoarea în care mulțimea înarmată s-a grăbit să pună mâna pe Iisus și să-L lege pentru a-L duce la arhiereii și la mai-marii poporului. În partea din dreapta îl putem sesiza și pe Petru, care prinde urechea lui Malhus, slujitorul arhiereului, pentru a i-o tăia. E posibil ca miniaturistul să-și fi dorit să pună în evidență perspectiva ioaneică în care Mântuitorul iese în întâmpinarea lui Iuda și a celor care au venit împreună cu el. Mulțimea care l-a însoțit pe Iuda era înarmată cu topoare, sulițe, ciomege și avea făclii aprinse. Este interesant să remarcăm faptul că, deși în Scriptură nu se pomenește de securi, în foarte multe reprezentări, ostașii au astfel de arme. Probabil acest tip de arme erau des folosit de către ostași în perioada în care a fost realizată pictura.

Miniatură din Psaltirea Reginei Melisande a Ierusalimului (1135)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:BMEgertonMS1139Fol7b.jpg*

Episodul vânzării și prinderii lui Iisus Hristos în Grădina Ghetsimani este reprezentat și în Psaltirea Reginei Melisande a Ierusalimului, document realizat în jurul anului 1135. În mare, miniatura asumă un mod de reprezentare asemănător cu cel promovat în Tetraevangheliarul athonit. În centru este poziționat Iuda și Iisus Hristos, iar în jurul lor, dispusă într-o manieră semicirculară, mulțimea înarmată trimisă de mai-marii iudeilor pentru a-L prinde pe Domnului Iisus Hristos. O diferență notabilă este constituită de momentul retezării urechii slujitorului arhiereului. Petru este înfățișat îngenuncheat, undeva în partea de jos a scenei, imobilizându-l pe Malhus pentru a-i tăia urechea. În această ipostază îl vom întâlni în marea majoritate a reprezentărilor.

Tiparul de reprezentare pe care l-am putut observa în cadrul celor două miniaturi se regăsește și în picturile realizate în tehnica mozaic din spațiul italian. Mozaicul din Catedrala Santa Maria Nuova din Monreale, datat de specialiști în secolul al XII-lea, surprinde momentul prinderii lui Iisus Hristos. Unul din ostași Îl prinde pe Domnul de încheietura mâinii drepte, iar alții doi pun mâna pe umărul Mântuitorului. Chiar dacă Domnul nu privește spre Petru, mâna stângă întinsă spre el sugerează rostirea cuvintelor prin care îi solicită să nu riposteze în acest mod.

Frescă din Biserica Sf. Ioan
(Karşı Kilise) din Capadocia (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Judas_Iscariot_church_of_St_Jean_G%C3%BClsehir.JPG*

În mozaicul din Basilica San Marco, Veneția, care datează din secolul XIII (cca. 1220), putem observa un detaliu aparte. Mozaicarul a împărțit mulțimea celor care au venit noaptea să-L prindă pe Hristos în două categorii distincte: soldați și mai mari ai iudeilor. Prima ceată este înarmată cu sulițe, ciomege și poartă felinare, iar cealaltă, având o vestimentație deosebită de a ostașilor, poartă în mână un filacter deschis pe care sunt scrise câteva cuvinte. Din fiecare ceată este un reprezentant care pune mâna pe Hristos ca să-L prindă. În partea stângă jos este reprezentat cu aureolă Petru, care ține cuțitul la urechea slujitorului arhiereului.

Una din cele mai vechi fresce care reprezintă vânzarea se găsește în Biserica Sfântul Ioan (Karşı Kilise) din Capadocia (Turcia de azi), care datează din secolul al XI-lea. Fresca scoate în evidență pe Mântuitorul Iisus Hristos. Spre deosebire de toți ceilalți, Domnul are o dimensiune vizibil mai mare. Nici măcar vânzătorul, care este poziționat în același loc cu Mântuitorul, nu are aceeași înălțime. Fresca lasă impresia că Domnul l-ar susține pe Iuda. Apostolii nu sunt reprezentați în această scenă, doar Sfântul Petru, care are aureolă, este pictat în partea de jos a imaginii, în timp ce intenționează să taie urechea lui Malhus. Dimensiunile lor sunt mult reduse, aceștia părând mai degrabă niște copii, nu oameni maturi. De-o parte și de alta a Mântuitorului sunt două cete de soldați care sunt înarmați cu sulițe, securi, săbii și cuțite. Unul dintre soldați întinde mâna spre Hristos, sugerând prinderea Acestuia.

Începând cu secolul al XIV-lea, pictura acestui eveniment se regăsește pe pereții celor mai reprezentative edificii de cult din Răsăritul creștin. Înainte de a prezenta principalele fresce bizantine, atât cele realizate după rigorile școlii macedonene, cât și după principiile școlii cretane, vom expune câteva cadre din ciclul Patimilor Domnului, pictat în Biserica Mănăstirii Dečani (Serbia, Kosovo de azi), pictură ce datează din anul 1350. Primul cadru surprinde mulțimea care se-ndreaptă, condusă de Iuda, spre locul unde se afla Mântuitorul. În cadrul acestui grup pot fi identificați soldați, mai-mari ai iudeilor, dar și oameni obișnuiți. Ei poartă în mâini, făclii, sulițe și săbii. Cel de-al doilea cadru ilustrează detaliul menționat de Evanghelistul Ioan, în care Domnul își arată atotputernicia Sa dumnezeiască. Mântuitorul este reprezentat înaintea unui grup de trei soldați care sunt prosternați și privesc spre Hristos, Care le vorbește. În acest context în care mulțimea este înfricoșată de prezența și cuvintele Domnului sesizăm și tendința acestora de a se întoarce, de a se retrage și implicit de a se apăra. În primul caz avem un ostaș care stă cu spatele la Iisus Hristos și cu fața spre mulțime, iar în cel de-al doilea caz observăm că unul dintre ostași ridică scutul, sugerând ideea de apărare. În spatele Mântuitorului, într-un cadru care are legătură cu cele relatate, sunt reprezentați Apostolii. Primul dintre ei l-am putea identifica în mod natural cu Petru, care poartă în mâini un rulou închis. Apostolii dialoghează între ei, indicând nedumerirea lor cu privire la cele întâmplate.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/West_Arch/CX4K1834.html*

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Passion_of_Christ/CX4K1839.html*

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Passion_of_Christ/CX4K1841.html*

Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Passion_of_Christ/CX4K1842.html*

Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Passion_of_Christ/CX4K1840.html*

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Passion_of_Christ/CX4K1815.html*

Următoarele trei cadre surprind punctul culminat al evenimentului petrecut în Ghetsimani: sărutarea lui Iuda și prinderea lui Iisus Hristos. În cadrul central este pictat Mântuitorul în mijlocul unui grup de soldați care intenționează să-L imobilizeze și ulterior să-L ducă la mai-marii iudeilor. Remarcăm intenția pictorului de a sublinia discrepanța care există între soldații amenințători/agresivi și nevinovăția care se citește cu ușurință pe chipul Mântuitorului. Aceștia Îl amenință cu arme pe Cel care, deși le-a demonstrat puterea Sa cu câteva clipe înainte, acum Se lasă să fie prins și dus spre Patimă de bună voie. În cadrul care îl precede pe acesta putem observa brutalitate cu care un bărbat ridică amenințător un obiect înspre Iisus Hristos. Remarcăm aici intervenția altui bărbat care intervine, cu intenția de a-l opri pe agresor. După vestimentație și înfățișare putem deduce că acesta este unul din liderii iudeilor, o persoană care avea autoritate în interiorul acestei mulțimi. Ultimul cadrul al acestui eveniment consemnează două acțiuni: tăierea urechii lui Malhus și plecare apostolilor din grădină. De remarcat aici este privirea apostolilor, care privesc în spate, spre Mântuitorul, care este prins de ostași.

Modelul complex dezvoltat în mănăstirea sârbească nu este urmat și în marile centre eclesiale ale Răsăritului creștin. Scenele, în general, sunt concentrate pe elementele constitutive ale evenimentului, fără ca pictorul să manifeste intenția de a crea mai multe cadre. Prin urmare, s-a optat pentru un singur cadru în care să fie concentrate cât mai multe momente/episoade din acest eveniment.

Una dintre cele mai renumite fresce din Răsăritul creștin care ilustrează scena vânzării Mântuitorului este cea din Biserica Sfântului Clement din Ohrid (Macedonia), care datează de la finele secolului al XIII-lea. Aceasta impresionează prin detaliile oferite și prin complexitatea ei. Scena se încadrează în tiparul de reprezentare bizantin, respectând elementele principale care sunt surprinse în această paradigmă artistică. Domnul se află în mijlocul mulțimii de soldați, care vor să-L prindă. Aceștia sunt înarmați, așa cum ne spune Sfânta Scriptură, cu săbii, sulițe și ciomege. O parte dintre soldați țin în mână felinare și făclii. Pe chipul acestora se citește agresivitatea cu care acționează, amănunt care ne amintește de cuvintele Mântuitorului, care îi dojenește, spunându-le că au venit în așa fel pregătiți de parcă ar fi vrut să prindă un tâlhar. Mântuitorul ține în mână stângă un rulou închis. Cealaltă mână este îndreptată spre Petru, care ține la urechea lui Malhus un cuțit, pentru a-l determina să nu mai riposteze. Sluga arhiereului ține aproape de el o sabie, fapt care ne face să credem că acesta era însărcinat cu paza Templului și avea atribuții de conducere de la stăpânul său. Cu alte cuvinte, Apostolul Petru îl atacă pe unul din liderii mulțimii, nu pe un oarecare. E posibil ca acesta să fi dat ordinul prinderii sau să fi pus mâna pe Iisus Hristos, ca să-L prindă. În partea de sus a scenei sunt reprezentați ceilalți ucenici ai Domnului, care Îl părăsesc pe Învățătorul lor și pleacă, așa cum de altfel le profețise Mântuitorul, că toți Îl vor părăsi în acea noapte. Toți cei

10 apostoli care sunt reprezentați plecând (Petru nu este între ei, ci în partea de jos a scenei, tăind urechea lui Malhus și dialogând cu Mântuitorul), privesc cu îngrijorare și teamă la cele ce se petrec cu Învățătorul lor, care era prins de cei fărădelege. Unii dintre ei fac gesturi care ne dau de înțeles că vorbesc între ei. Toți apostolii, cu excepția lui Iuda, poartă aureole.

Acest tipar de reprezentare poate fi regăsit și în Biserica Protaton din Kareia, Muntele Athos, care a fost pictată de Manuil Panselinos în secolul al IV-lea (cca 1300), sau în Mănăstirea Vatopedu, Muntele Athos, care provine din aproximativ aceeași perioadă. În capodopera maestrului Panselinos, morfologiile celor implicați sunt aproape identice cu cele menționate mai sus. Spre deosebire de fresca de la Ohrida, ostașii sunt mai puțini violenți. Dacă în pictura precedentă aceștia era extrem de amenințători, cu săbiile și sulițele îndreptate spre Mântuitorul, aici ei sunt mai temperați. În mâinile lor se află cu precădere ciomege și făclii aprinse. Având în vedere că partea de deasupra nu este vizibilă, este posibil ca acolo să se fi aflat ceata ucenicilor, care se îndepărtează. Influența scenelor de la Ohrida în mediul bizantin sunt evidente. Remarcăm și faptul că în cadrul mulțimii pot fi identificate persoane care nu sunt ostași. Așa cum menționează unul dintre evangheliști, între cei veniți cu Iuda se aflau și farisei și bătrâni ai poporului.

Frescă din Biserica Mănăstirii Sf. Varlaam, Meteora, Grecia (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Varlaam11.png*

Stilul cretan asumă același tipar de reprezentare, păstrând atât poziționarea Mântuitorului și a lui Iuda în scenă, cât și a celorlalte persoane (apostolii și mulțimea). Chiar dacă tendința școlii cretane tinde spre spiritualizarea celor reprezentați, dinamismul scenei nu este ignorat. Pentru exemplificare menționăm frescele de la Mănăstirea Stavronikita și Sfântul Dionisie din Muntele Athos, ce datează din secolul al XVI-lea, Catoliconul Mănăstirii Sfântul Nicolae Philantropinon, Ioanina, Grecia (cca. 1531-1532) și Biserica Mănăstirii Sfântul Varlaam din Meteora, Grecia, tot o creație artistică din secolul al XVI-lea. Pe lângă tiparul consacrat, ultima frescă menționată are un amănunt care indică influența ioaneică a reprezentării. În registrul superior, în partea stângă, este înfățișat momentul în care Mântuitorul iese în întâmpinarea mulțimii.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru această scenă sunt următoarele: „Grădină și în mijlocul ei Iuda îmbrățișându-L și sărutându-L pe Hristos; iar înapoia lui Iuda, Petru, îngenunchind sub sine pe un ostaș tânăr, [anume Malhus, subls. tr.], îi taie urechea cu sabia. Și împrejurul lui Hristos ostași, unii cu săbii goale, alții cu sulițe, alții cu masalale și cu felinare, iar alții apucându-L și bătându-L.” (Dionisie din Furna 2000, 113-4).

5. Judecarea lui Iisus Hristos

Episodul judecării lui Iisus Hristos s-a petrecut în două etape distincte: cea iudaică și cea romană. În prima dintre acestea avem două momente: ducerea lui Iisus Hristos la Anna, fostul arhiereu, și judecata din sinedriul prezidat de arhiereul Caiafa. În cazul judecății romane avem de-a face tot cu două momente, unul principal – judecata lui Pilat, și trimiterea lui la Irod. Evenimentele sunt relatate în mare parte de către toți Evangheliștii, cu unele excepții și, implicit, particularități.

5.1. Etapa iudaică a judecății (Anna și Caiafa)

5.1.1. Rechizitoriul scurt realizat de arhiereul Anna

Text biblic suport

Episodul chestionării lui Iisus Hristos de către fostul arhiereu, Anna, socrul lui Caiafa, arhiereul din acel an, este relatat doar de către Ioan Evanghelistul (In 18,13-14.19-24). Iisus Hristos este prins de către ostași în Grădina Ghetsimani, este legat și dus la Anna, socrul lui Caiafa, arhiereul din acel an, care îi sfătuise pe mai marii iudeilor să-L prindă și să-L omoare pe Hristos. Aflăm din relatarea evanghelistului că unul dintre ucenicii Domnului era cunoscut arhiereului. Acesta reușește să-l introducă în curtea arhiereului și pe Petru, care, întrebat fiind de portărească dacă este ucenicul lui Hristos, neagă apartenența sa la grupul apostolic. Arhiereul Îl întreabă pe Hristos despre învățătura și despre ucenicii Lui. Anna nu dorea să fie luat prin surprindere de o eventuală ripostă din partea ucenicilor și a celor care-L simpatizau pe Iisus Hristos, mai ales atunci când se va afla că ei, mai marii iudeilor, L-au prins pe Învățătorul și L-au dat în mâinile romanilor. Iisus îi spune acestuia că El nu a învățat pe ascuns, ci în văzut tuturor, prin urmare, să întrebe mulțimile dacă dorește să afle amănunte în această privință. Răspunsul Mântuitorului a fost considerat neadecvat de către unul din slujitorii arhiereului, care Îl pălmuiește. Domnul reacționează și cere să I se dovedească faptul că a vorbit rău. În condițiile în care acest lucru nu are cum să fie dovedit, lovitura nu este justificată și, în cazul de față, este un abuz. Exegeții sunt de părere că Hristos adresează aceste cuvinte arhiereului, nu slujitorului, care fie poruncise, fie încuviințase gestul respectiv. Un eveniment similar s-a petrecut și cu Apostolul Pavel, care a fost judecat tot de un arhiereu. Replica Apostolului e adresată direct arhiereului, cu toate că nu el îl lovise pe Pavel. Anna Îl trimite pe Iisus legat la Caiafa pentru a fi judecat de sinedriu.

Reflecții patristice

Privitor la Anna și la interogatoriul lui, Sfântul Chiril subliniază faptul că acesta știa că Iisus Hristos nu are nicio vină, că ceea ce I se intentează este artificial. Întrebându-L despre învățătura Sa, acesta spera ca Domnul să se opună legilor lui Moise sau să nu consimtă cu cele rânduite de el. Întrebându-L despre ucenici, acesta dorea să vadă dacă ei sunt îndrumați spre practici și învățături străine de către Iisus. Întrebarea fostului arhiereu era vicleană și avea menirea de a-L prezenta pe Iisus Hristos în ochii evreilor ca pe un răzvrătit, ca pe unul ce învață lucruri străine, ca pe unul ce se împotrivește legilor dumnezeiești și luptă împotriva lui Dumnezeu. Domnul însă nu-i oferă satisfacție, iese din logica perfidă a arhiereului și îi spune că El a învățat pe față și nu a făcut nimic pe ascuns. Ca atare, dacă dorește să obțină un răspuns la întrebările sale, să întrebe mulțimile care L-au ascultat. Domnul le vorbise acestora în sinagogi și în templu, dacă învățătura Lui nu ar fi fost în conformitate cu Legea, atunci I S-ar fi atras atenția de către mai marele sinagogii sau de către cărturari. În câteva situații, acest lucru s-a întâmplat, dar Domnul i-a lăsat fără cuvânt de apărare pe oponenții Săi sau pe cei care doreau să-L prindă în cuvânt.

Referindu-se la gestul slujitorului care L-a pălmuit pe Iisus Hristos pentru răspunsul dat arhiereului, Sfântul Chiril subliniază faptul că Domnul suferă aceste pălmuirii pentru îndreptarea greșelii adamice. Domnul ridică păcatul nostru și pentru întreaga omenire suferă dureri. Apoi, atitudinea ostașului este nepotrivită. Domnul nu a fost aspru în răspunsul Său, ci a vorbit cu blândețe, scoțând însă în evidență fățărnicia întrebării. Mai mult, Mântuitorul a oferit arhiereului un mod practic de aflare a răspunsului: să întrebe mulțimile sau pe trimișii mai marilor iudeilor care au fost oarecând delegați să-L chestioneze și să-L prindă în cuvânt, trimiși care au mărturisit că nimeni nu a vorbit vreodată asemeni Domnului.

Sfântul Chiril remarcă răbdarea și bunătatea Domnului, care suportă nedreptățile și pălmuirea și mustră în vederea îndreptării. Exegetul alexandrin scoate în evidență faptul că „Cel ce putea să piardă printr-un singur cuvânt pe toţi iudeii, îndură să fie pălmuit ca o slugă. Şi nu face nimic şi nu răspunde cu vreo pedeapsă nici unuia dintre cei ce-I fac grabnic atâta nedreptate, fiindcă nu e slab ca noi, nici stăpânit de mâniile sau de supărările noastre, sau biruit de povara slăbiciunii noastre, ci smereşte cu blândeţe pe cel ce I se opune, spunându-i că nu trebuie să lovească pe Cel ce a vorbit cu respect şi, chiar supus chinurilor celor mai cumplite, nu renunţă la virtuţile pe care Le-a practicat.” (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 753). Altfel spus, Mântuitorul dovedește în acele momente că ceea ce a învățat pe popor, aplică, indiferent de presiunea și contextul nefavorabil în care se afla în acele momente.

5.1.2. Judecata Sinedriului prezidat de Arhiereul Caiafa

Text biblic suport

Episodul judecății Sinedriului este relatat de către toți evangheliștii (Mt 26,57-68; Mc 14,53-65; Lc 22,54-71; In 18,28). Matei ne aduce la cunoștință faptul că intenția arhiereilor (a celui în funcție și a celor care au fost înaintea lui) a fost aceea de a-L prinde cu vicleșug pe Iisus și de a-L ucide (Mt 26,1,3-5). Matei nu relatează nimic despre înfățișarea lui Iisus Hristos înaintea lui Anna. El ne spune că după ce L-au prins pe Iisus Hristos, soldații L-au dus la arhiereul Caiafa, unde erau adunați mai marii iudeilor, bătrâni și cărturari. Petru Îl urma îndeaproape pe Hristos și, prin urmare, a intrat în curtea arhiereului ca să vadă cum se vor sfârși toate acestea. Luca ne spune că înainte de începerea procesului, cei care Îl străjuiau pe Hristos au început să-L bată și să-L batjocorească. Aceștia Îi acopereau fața Domnului, Îl loveau și apoi Îi cereau să zică cine este cel care L-a lovit. Respectivii Îl huleau și ziceau tot felul de răutăți la adresa Sa (Lc 22,63-65). Sinedriul, arhiereii și ceilalți doreau să-L condamne pe Hristos și, neavând cu ce să-L acuze, au pus pe mai mulți să aducă mărturii mincinoase prin care să-L compromită pe Cel prins. Intenția lor de a-L ucide este clar menționată. Doi dintre martorii mincinoși au afirmat că Iisus a zis că poate dărâma Templul și în trei zile să-L rezidească, înlocuindu-l cu un altul „nefăcut de mână” (Mc 14,58). Tentativele de acuzare a lui Iisus Hristos cu mărturii mincinoase a fost un eșec; mărturiile celor care-L acuzau nu se potriveau (Mc, 14,56). Arhiereul Îl provoacă pe Iisus să răspundă la acuzele ce-I erau aduse. Domnul nu răspunde nimic, rămânând în tăcere. Arhiereul înțelege că acuzele care au post formulate până acum nu sunt suficiente pentru condamnare și atunci Îl provoacă cu o nouă întrebare: „Te jur pe Dumnezeul cel viu, să ne spui nouă de eşti Tu Hristosul, Fiul lui Dumnezeu?” (Mt 27,63). La această întrebare, Hristos răspunde zicând: „Tu ai zis” (o expresie care confirma cele spuse de interlocutor). Potrivit lui Marcu, Iisus Hristos răspunde direct: „Eu sunt” (Mc 14,62), iar în versiunea lucanică, Domnul le zice: „Dacă vă voi spune, nu veţi crede; Iar dacă vă voi întreba, nu-Mi veţi răspunde.” (Lc 22,67-68). Mai mult decât atât, Mântuitorul le vorbește despre slava pe care o va avea când va ședea de-a dreapta puterii, lângă Cel Atotputernic și când Se va coborî pe norii cerului. În urma acestui răspuns, arhiereul își sfâșie veșmintele, un gest prin care își exprimă indignarea lui în fața unei blasfemii. Pe motiv de hulă împotriva lui Dumnezeu și a lui Mesia, Sinedriul și cei care erau de față au hotărât că Iisus Hristos este vinovat de moarte. În aceste condiții, cu sentința deja pronunțată, a început supliciul lui Hristos. Cei prezenți L-au scuipat pe obraz, L-au bătut cu pumnii și L-au pălmuit, batjocorindu-L. Marcu menționează faptul că cei care L-au lovit încercau să-I acopere fața și că slugile erau cele care Îl băteau cu palmele (Mc 14,65). Luca mai precizează faptul că Sinedriul s-a întrunit în zorii zilei (Lc 22,66).

Probabil că aici avem de-a face cu o sesiune de judecată în plen. Noaptea, când Iisus Hristos a ajuns la Caiafa, a fost întâmpinat doar de o parte dintre ei. Acum, dis de dimineață, sentința putea să fie pronunțată și, implicit, validată.

Evanghelistul Ioan nu oferă detalii privitoare la cele întâmplate în cea de-a doua fază a judecății făcute de iudei prin intermediul lui Caiafa. El se mărginește să precizeze că Iisus a fost dus de la Anna la Caiafa, iar de acolo a fost dus în dimineața următoare la procuratorul roman, Pilat: „Deci L-au adus pe Iisus de la Caiafa la pretoriu; şi era dimineață. Şi ei n-au intrat în pretoriu, ca să nu se spurce, ci să mănânce Paştile.” (In 18,28).

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur remarcă faptul că arhiereul și ceilalți care erau adunați la casa lui, n-au mâncat în seara aceea Paștile, cum cerea rânduiala, ci au călcat Legea lor ca să împlinească dorința lor pătimașă de a-L ucide pe Hristos (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 950). Același Părinte al Bisericii vădește încercarea lor fățarnică de a oferi momentului condamnării lui Hristos înfățișarea unei judecăți conforme cu Legea. Ei, care călcaseră Legea, încercau acum să salveze niște aparențe și au mimat un proces a cărui sentință era stabilită cu mult înainte. Încercarea lor a fost una eșuată; martorii care fuseseră chemați să condamne faptele reprobabile ale Domnului aduceau mărturii care nu se potriveau una cu cealaltă. Din aceste considerente, Domnul nu a răspuns niciunei acuzații, nici măcar când a fost provocat de arhiereu: „Orice apărare – subliniază Sfântul Ioan – ar fi fost fără de folos. Nimeni n-ar fi ascultat-o. Era numai o formă de judecată. De fapt era un atac de tâlhari care atacă la drumul mare. De aceea a tăcut Hristos.” (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 951).

Este posibil ca arhiereul Caiafa să-L fi provocat pe Iisus să vorbească pentru a-L prinde în cuvânt. Din acest considerent Îl întreabă dacă El este Hristosul, Fiului lui Dumnezeu. La auzul răspunsului, arhiereul săvârșește gestul ruperii veșmintelor pentru a distrage atenția de la frica mare care-i cuprinsese. Sfântul Ioan este de părere că iudeii au acționat acum așa cum au făcut-o când le-a vorbit Ștefan în Sinedriu și au văzut fața lui strălucitoare ca a unui înger. Hristos nu a hulit când a rostit acele cuvinte. Probabil i-a deranjat mult faptul că El a zis că va sta de-a dreapta puterii și că va veni să le judece pe toate, coborând pe norii cerului. Caiafa le induce celor prezenți ideea că Domnul ar fi rostit o hulă și le cere să confirme și ei sentința. Sfântul Ioan subliniază că arhiereul și cei adunați au fost și pârâși și judecători și cei care au pronunțat sentința.

Sfântul Ioan vădește și motivul pentru care iudeii nu au vrut să-L ucidă pe Iisus Hristos pe ascuns. Ei au dorit să atenteze la slava Sa, au dorit să-L coboare în ochii mulțimii, care Îl adora. Voiau să Îl facă de ocară, dar Hristos a strălucit prin moartea Sa și mai mult. Ei au dorit să-L dea în mâinile romanilor pentru a părea că

Iisus Hristos a dorit să atenteze la tron și astfel a fost pedepsit exemplar de stăpânirea romană. Ei au vrut ca Domnul să fie privit ca un răzvrătit față de ordinea statală. Batjocura și bătaia pe care acuzatorii și judecătorii au aplicat-o lui Iisus a scos la iveală caracterul perfid și răutatea lor. Comportamentul lor este asemănător cu al sclavilor care, dacă primesc putere asupra unui semen de-al lor, de-ndată îl batjocoresc (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 951).

Sfântul Chiril al Alexandriei îl apostrofează cu cuvinte dure pe Caiafa, pe care-l numește „nedrept pricinuitor al junghierii” (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 749) și-l vădește de fapta sa criminală. Ceea ce îi sfătuise cândva el pe evrei, acum pune în practică, cuvântul lui perfid avea să devină faptă, în urma procesului.

Perspective liturgice

Imnografii fac adeseori trimitere la sfătuirea cea vicleană prin care mai marii iudeilor au vrut să-L ucidă pe Hristos: „Sfatul cel cumplit al celor fără de lege, fiind cu suflet împotrivitor lui Dumnezeu, se sfătuiește să ucidă ca pe un netrebnic pe Hristos cel drept...” (Triod 1986, 496). Autorul acestei cântări îi numește pe mai marii poporului ales, oameni fără de lege. Acest apelativ compromițător își găsește justificare chiar și numai în gestul lor de a nu mânca Paștile, călcând Legea, doar pentru a putea să ducă la bun sfârșit planul lor ucigaș. Chiar dacă au fost părtași multor binefaceri, aceștia s-au împotrivit cu bună știință lui Dumnezeu. Mai mult, ei au dorit să vicieze adevărul și să-L prezinte pe Hristos înaintea mulțimilor ca pe un nelegiuit.

Cântările scot în evidență în câteva situații faptul că în acel mediu viciat, arhiereul Caiafa, care era și el un om compromis din punct de vedere moral, rostește un adevăr, profețind o realitate care avea să fie perfectată prin Jertfa de pe cruce și Înviere: „Astăzi s-a adunat adunarea cea vicleană, și a gândit asupra Ta cele deșarte; [...] iar Caiafa și nevrând a mărturisit că unul pentru toți ai luat Patimă de bunăvoie, Mântuitorul nostru.” (troparul proorociei de la Ceasul al șaselea – Triod 1986, 501, 513). Caiafa a profețit, fără să-și dea seama, că moartea lui Iisus Hristos va fi de folos pentru popor. Înțelesul acestor cuvinte nu este încorsetat de evanghelist și nici de imnograf în contextul gândit de arhiereu. Moartea Domnului avea să elibereze întreaga umanitate de păcat și de robia vrăjmașului.

Acuzațiile pe care mai marii iudeilor I le-au adus Domnului au fost neîntemeiate, fapt pentru care imnograful Îi întreabă pe aceștia unde anume a greșit Mântuitorul: „Spuneți călcătorilor de lege, ce ați auzit de la Mântuitorul nostru? Au n-a dat El lege și învățăturile proorocilor? Dar cum ați gândit să dați lui Pilat de Dumnezeu, Cuvântul cel din Dumnezeu și Izbăvitorul sufletelor noastre?” (antifonul al optulea – Triod 1986, 529). Autorul cântării dorește să scoată în evidență faptul că Domnul nu avea cum să calcea Legea și învățăturile profeților, de vreme ce El Însuși

este Legiuitorul. Sesizăm aici faptul că imnograful dorește să sublinieze calitatea de Dumnezeu a Celui acuzat cu ipocrizie de călcătorii de Lege.

Imnograful semnalează și atitudinea plină de răbdare a Mântuitorului, care datorită iubirii Sale de oameni a răbdat batjocura și bătăile pentru a duce la bun sfârșit lucrarea Sa de mântuire a lumii: „Înconjuratu-te-au ca niște câini mulți, și Te-au lovit, Împărate, cu palme peste obraz, și Te-au întrebat mărturisind minciuni asupra Ta; și toate răbdând, pe toți i-ai mântuit.” (Triod 1986, 537) sau „Cel ce ai fost lovit cu palma pentru neamul omenesc și nu Te-ai mâniat, slobozește din stricăciune viața noastră, Doamne, și ne mântuiește pe noi” (troparul proorociei la Ceasul Întâi – Triod 1986, 514). Mântuitorul a răbdat tot supliciul pentru a restaura firea umană căzută în păcat, care ajunsese în culmea răutății sale.

Repere teologice

Încă din primele momente ale Patimilor Sale, Mântuitorul a demonstrat faptul că deși este Dumnezeu, El pătimește ca un om. Această realitate poate fi constatată privind doar cum se supune supliciului, cum este lovit, scuipat în obraji și batjocorit. De aici reiese cu claritate faptul că Iisus Hristos le-a îndurat pe toate ca om.

Reprezentare artistică

Printre primele reprezentări care ilustrează momentul judecării lui Iisus Hristos de către arhiereul Anna și de către ginerele său Caiafa, arhiereul care era în funcție, avem basorelieful de pe capacul relicvariului de la Museo Civico Cristiano din Brescia, care datează din secolul al IV-lea (cca. 350-370). Anna și Caiafa sunt înfățișați în vestimentație romană, semn că sculptura a fost realizată în mediul italian. Cei doi arhierei stau pe scaune cu spătar și dialoghează cu Iisus Hristos, care este ținut de către doi bărbați, probabil slujitori ai arhiereului. Semnalăm faptul că artistul nu separă cele două momente ale judecății iudaice, ci le reprezintă pe ambele la un loc.

În Răsăritul creștin, etapa iudaică a judecării lui Iisus Hristos este reprezentată fie separat, fie comasând cele două momentele ale procesului: rechizitoriul lui Anna și judecata lui Caiafa, după cum am văzut pe relicvariul de la Brescia. Aceste două modele de reprezentare au coexistat atât în spațiul slav, cât și în cel grecesc. Una din cele mai vechi reprezentări a tiparului comasat se găsește în Biserica Schimbării la Față din Mănăstirea Mirozhsky, unul din cele mai renumite centre monahale din Pskov, Rusia, care datează din secolul al XII-lea. Mântuitorul este reprezentat în dialog cu cei doi arhierei care stau în picioare în spatele unei mese. Iisus Hristos nu este înfățișat legat, așa cum îl vom vedea în majoritatea frescelor. Domnul stă înainte judecătorilor Lui, dând mărturie de pentru Evanghelia pe care o propovăduise. Această ipostază este justificată de contextul în care s-au petrecut

evenimentele. Anna arhiereul L-a întrebat pe Mântuitorul despre învățătura Sa. În spatele Domnului sunt reprezentați câțiva bărbați, printre care identificăm câțiva ostași. Remarcăm faptul că pe masa în spatele căreia stau cei doi arhierei este o hârtie, care indică sentința pe care mai marii iudeilor au dat-o cu privire la judecată.

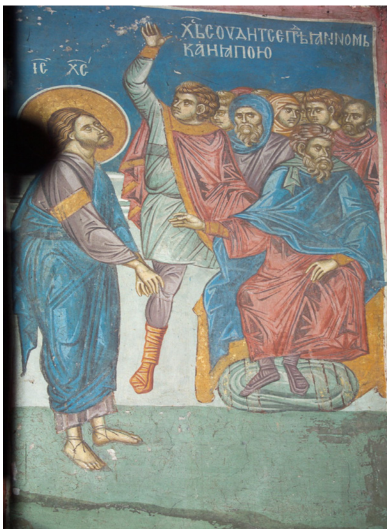

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/East_Arch/CX4K1816.html*
Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Fresca de la Biserica Mănăstirii Dečani (Serbia, Kosovo de azi), ce datează din anul 1350, reprezintă faza iudaică a judecății în două etape separate. În prima dintre acestea Mântuitorul stă înaintea arhiereului Anna privind spre cer. Pe masa de dinaintea arhiereului este un rulou deschis. Această imagine ne lasă să înțeleg că sentința de condamnare a Mântuitorului este deja dată. În cea de-a doua scenă, Mântuitorul stă înaintea arhiereului Caiafa, care șade. Remarcăm faptul că acesta nu are veșmântul rupt, ceea ce sugerează ideea că procesul este încă în desfășurare. Caiafa nu privește spre Mântuitorul, ci spre membrii Sinedriului, acțiune care premerge cel mai probabil sentința. Lângă arhiereu se află un bărbat care are mâna ridicată. Acesta ar putea fi slujitorul arhiereului, care Îl pălmuiește pe Iisus Hristos. Episodul pălmuirii și al dialogului ce a urmat s-a petrecut în casa Arhiereului Anna. Având în vedere că mesajul acelei scene era acela de a scoate în evidență pronunțarea sentinței, pictorul a dorit cel mai probabil să marcheze momentul lovirii peste obraz, motiv pentru care l-a introdus în scena judecății înaintea Sinedriului.

O altă interpretare, la fel de plauzibilă, ar fi aceea că ridicarea mâinii acelui slujitor marchează începutul supliciului Domnului.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/South_Arch/CX4K1823.html*

Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Reprezentarea separată a celor două judecăți poate fi găsită și în Vechiul Nogorichno din Macedonia, frescă ce datează din secolul al XIV-lea. În scena rechizitoriului lui Anna sesizăm faptul că Mântuitorul privește în jos, gest care indică refuzul Lui de a dialoga cu fostul arhiereu. În cea de-a doua scenă, în care este descrisă judecata înaintea Sinedriului, Iisus Hristos privește spre Caiafa, fapt ca indică dialogul dintre ei, așa cum de altfel este consemnat în Evanghelii. Arhiereul Caiafa este reprezentat stând pe postamentul de dinaintea scaunului său de judecată. Pictorul surprinde momentul în care acesta își rupe veșmintele la piept. Acest gest despre care ne relatează textul scripturistic avea să fie preluat în marea majoritate a reprezentărilor bizantine.

Reprezentarea comasată a etapei iudaice de judecată este pictată în Biserica Taxiarchis (Arhanghelului) din Metropolis, Kastoria, Grecia, din a doua jumătate a secolului al XIV-lea (cca. 1359-1360). Aceasta este printre primele reprezentări care promovează acest tipar. Elementul comun al acestor reprezentări este poziționarea celor doi arhierei pe un jilț mai mare. În cazul de față Caiafa stă în picioare, însă în general el stă așezat pe jilț lângă Anna, așa cum este înfățișat în fresca de la Sfântul Dionisie sau Stavronikita, picturi din secolul al XVI-lea.

Frescă din Vechiul Nogorichno din Macedonia (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:01_Нагоричино_сц_из_страст_цикла_ю_с.JPG*

Frescă din Vechiul Nogorichno din Macedonia (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frescos_in_St._George%27s_Church_(Staro_Nagoricane)_0116.*

Frescă din Mănăstirea Stavronikita, Muntele Athos (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jesus_before_Pontius_Pilate_-_Stavronikita_monastery,_Mt_Athos_-_Theophanes_of_Crete,_16th_c..jpg*

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru această scenă sunt următoarele: „Palat și Anna, bătrân cu barbă lungă și îmbrăcat cu haine largi, în cap cu (mitră ca) o scufie înaltă despicată în două, stând pe un scaun și sfâșiindu-și hainele; și Caiafa aproape lângă el, cu căruntețe și cu barbă lungă, supărându-se. Și înaintea lor Hristos, fiind legat, și un slujitor pălmuindu-L și alți ostași ținându-L; și cărturari și farisei și doi oameni stând înaintea lui Hristos, Îl arată către Anna.” (Dionisie din Furna 2000,114). Observăm din această descriere că Anna este arhiereul care își rupe veșmintele, nu Caiafa, așa cum ne relatează textul scripturistic.

5.2. Etapa romană a judecății (Pilat și Irod)

5.2.1. Judecata lui Pilat

Text biblic suport

Cea de-a doua etapă a judecării lui Iisus Hristos, care este consemnată de către toți evangheliștii (Mt 27,2.11-26; Mc 15,1-15; Lc 23,1-25; In 18,28-40; 19,1-16) debutează cu ducerea și predarea lui Iisus Hristos lui Pilat, cu hotărârea clară de a obține condamnarea la moarte și uciderea Lui. Arhiereii, în calitatea lor

de lideri ai iudeilor, Îl acuzau pe Iisus Hristos de multe fapte reprobabile (Mc 15,1), printre care se afla și o acuzație care privea autoritatea romană. Aceștia L-au predat pe Iisus Hristos în mâinile lui Pilat pentru că răzvrătea poporul, că Se împotrivea stăpânirii romane, că nu dădea dajdie Cezarului și-i îndeamnă și pe alții să facă la fel și că Se consideră rege mesianic (Lc 23,2). Acesta este și motivul pentru care prima întrebare a lui Pilat către Iisus a vizat statutul lui regal. Iisus îi răspunde așa cum a făcut și în cazul lui Caiafa: „Tu zici" (Mt 27,11). Pilat a înțeles faptul că primele acuze sunt nefondate și că liderii iudeilor sunt ipocriți. El a reținut doar acuza care atenta la siguranța imperiului, anume aceea că Iisus Hristos S-a numit pe Sine rege. Statutul mesianic clamat de Iisus nu reprezenta niciun interes pentru Pilat. El le-a permis arhiereilor și mai marilor poporului să participe la judecată și să formuleze acuzele lor, dar Iisus Hristos a refuzat orice dialog cu aceștia și nici nu a răspuns provocărilor acestora. Faptul că nu le-a răspuns nimic, l-a mirat mult pe procurator. În urma unui interogatoriu, Pilat a constatat nevinovăția lui Iisus, lucru pe care l-a spus și mulțimii: „Nu găsesc nici o vină în Omul acesta." (Lc 23,4). Auzind că Iisus este galilean, acesta Îl trimite pe Iisus la Irod Antipa pentru a scăpa de această judecată incomodă. Irod constată și el că Iisus este nevinovat și Îl retrimite la Pilat. Procuratorul îi cheamă pe mai marii iudeilor la el și le spune că, deși L-au catalogat pe Iisus Hristos ca fiind un răzvrătitor al poporului, el nu a găsit nicio vină în Acesta, fapt confirmat și de către Irod (Lc 23,11). Pilat le spune acestora că Iisus nu este sub nicio formă vinovat de moarte; prin urmare, Îl va pedepsi (cel mai probabil prin biciuire), iar apoi Îl va elibera.În acest context inedit, Pilat face uz de un obicei anual din perioada Paștilor: pune înaintea mulțimii pe Iisus și pe tâlharul Baraba, în vederea eliberării unuia dintre ei. Mai marii iudeilor reușesc să convingă pe cei adunați să ceară eliberarea lui Baraba, „un tâlhar vestit" (Mt 27,14) care fusese închis „împreună cu nişte răzvrătiţi, care în răscoală săvârşiseră ucidere" (Mc 15,7; cf. Lc 23,19). Mirat de opțiunea mulțimii, care i-a dejucat planul, Pilat insistă și cere mulțimii să aleagă din nou. Mulțimea cere din nou pe Baraba, iar privitor la Iisus, aceasta cere răstignirea. În timpul acestor evenimente, soția lui Pilat îi trimite un bilet prin intermediul căruia îi cere să nu-i facă niciun rău lui Iisus Hristos, pe care-L numește Drept, fiindcă pătimise mult în vis din pricina Lui. Auzind că mulțimea cere răstignirea lui Iisus Hristos, Pilat solicită argumente suplimentare. Mulțimea este ațâțată și mai mult de insistența procuratorului și cere în mod repetat răstignirea. Văzând că nu are sorți de izbândă, Pilat face un gest simbolic înaintea mulțimii, cere apă și se spală pe mâini, spunând că el nu este vinovat de sângele Dreptului care i-a fost adus înainte spre judecată. Mulțimea asumă vina și cere ca sângele Acestuia să cadă peste ei și peste copiii lor. Cu toate că Pilat a încercat de trei ori să-L elibereze pe Iisus, mulțimea a avut câștig de cauză, fapt pentru care acesta le-a făcut pe plac:

l-a eliberat pe Baraba, iar pe Iisus L-a trimis spre răstignire, după ce în prealabil a poruncit soldaților să-L biciuiască.

Evanghelistul Ioan (18, 28-40; 19,1-16) oferă detalii importante care ilustrează un dialog destul de consistent între Iisus Hristos și procuratorul roman. Iudeii nu au intrat în pretoriu, locul unde avea să fie făcută judecata, pentru a nu se spurca, intrând în locuința unor păgâni. Ei doreau să consume Paștile, fapt pentru care aceștia rămân undeva afară. Pilat înțelege situația și iese la ei afară, făcându-le astfel o concesie. Pilat îi întreabă ce învinuiri Îi aduc acuzatului. Aceștia îi spun că Iisus Hristos este un răufăcător și că de nu ar fi săvârșit fapte grave nu L-ar fi adus la judecata lui. Procuratorul dorește să evite procesul și le cere să-L judece ei după legile lor. Mai marii iudeilor dezvăluie faptul că ei L-au condamnat la moarte pe Iisus Hristos, însă nu au cadrul legal necesar pentru a perfecta sentința. Prin urmare, au nevoie de acordul stăpânirii romane. Evanghelistul Ioan precizează faptul că această condamnare nu este întâmplătoare, Mântuitorul Însuși mărturisind în repetate rânduri modul în care urmează să fie dat morții. Pilat intră în pretoriu și Îl întreabă pe Iisus dacă este regele iudeilor. Răspunsul Domnului este surprinzător: „De la tine însuţi zici aceasta, sau alţii ţi-au spus-o despre Mine?” (In 18,34). În urma acestei intervenții începe un dialog între cei doi. Pilat dă dovadă de multă deschidere și Îl întreabă pe Iisus ce anume a făcut de a generat această situație. Mântuitorul îi răspunde mai întâi lui Pilat la prima întrebare: îi spune că El nu este rege, ci Împărat, iar împărăția Lui nu este din lumea aceasta. Dacă El ar fi împărat aici, supușii Lui I-ar fi sărit în ajutor și I-ar fi luat apărarea pentru a nu cădea în mâinile iudeilor. Cu acest răspuns, Domnul a înlăturat orice acuzație de subminare a autorității romane. Împărăția Lui nu are nimic de-a face cu cea a Cezarului. Nedumerit de răspuns, Pilat Îl întreabă pe Hristos dacă este împărat. Folosind o exprimare cutumiară, Iisus Hristos îi răspunde afirmativ și îi vorbește despre statutul Său împărătesc, despre misiunea Sa și despre adevăr. Pilat rostește celebra întrebare „Ce este adevărul?” (In 18,38) și iese din nou la mai marii iudeilor, fără să mai aștepte răspunsul lui Hristos. Acesta le spune că în opinia sa, acuzatul nu este vinovat de acuzele care-I sunt aduse. Pilat le amintește iudeilor de obiceiul lor de Paște și îi întreabă dacă doresc să-L elibereze pe Iisus. Abordarea lui Pilat este fie naivă, fie ironică; mulțimea îl cere pe Baraba, care era tâlhar (In 18,40). Pilat a poruncit după acest episod ca Iisus să fie biciuit. Ostașii romani L-au batjocorit pe Iisus, împletind o cunună de spini, pe care ulterior I-au așezat-o pe cap și punându-I în jurul umerilor o mantie purpurie. Aceștia i-au dat palme peste obraz și luau în derâdere statutul Său regal. Pilat iese din nou la mai marii iudeilor afară, anunțând că Îl va aduce pe Iisus înaintea lor și că el, în continuare, Îl consideră nevinovat. Însângerat și ostenit de biciuirea cruntă, Iisus este adus în fața mulțimii așa, cum L-au îmbrăcat ostașii. Pilat rostește celebrele cuvinte: „Iată Omul!” (In 19,5). Este posibil ca Pilat să fi

dorit să stârnească compasiunea mulțimii prin imaginea deplorabilă a lui Iisus. Din nefericire, mulțimea, dezamăgită de ceea ce văzuse (iudeii văzuseră în Iisus Hristos și un eliberator politic), a cerut răstignirea lui Iisus Hristos. Pilat mărturisește din nou nevinovăția lui Iisus. Iudeii îi spun că acesta este vinovat de moarte pentru că S-a numit pe Sine Fiul lui Dumnezeu. La auzul acestor cuvinte, Pilat este cuprins de teamă și Îl duce din nou în pretoriu pe Iisus. L-a întrebat pe Iisus de unde este, dar Domnul nu i-a răspuns. Iritat, Pilat Îi spune lui Iisus că ar fi cazul să-și revizuiască atitudinea și să comunice cu el, fiindcă de hotărârea lui depinde viața Sa. Domnul îl face conștient pe Pilat că nu ar avea putere asupra Sa, dacă nu ar fi primit această autoritate de sus. Domnul îi dă de înțeles că păcatul condamnării și răstignirii Lui aparține iudeilor în cea mai mare măsură. Pilat a căutat și mai mult să-L elibereze pe Iisus în urma acestui dialog. Văzând mai marii iudeilor că Pilat șovăie în a pune în aplicare sentința răstignirii, recurg cu fățărnicie la un șantaj. Dacă Pilat Îl eliberează pe Iisus, care S-a făcut pe Sine împărat, se face complice Acestuia și se ridică astfel împotriva Cezarului său. La auzul acestor cuvinte, Pilat Îl duce din nou afară pe Iisus și Îl prezintă ca fiind Împăratul iudeilor. Mulțimea și mai marii iudeilor cer răstignirea, susținând că ei nu recunosc un alt împărat decât pe Cezarul de la Roma. Pilat a cedat șantajului și a poruncit ca Iisus să fie răstignit. Aceste ultime momente s-au petrecut „în locul numit pardosit cu pietre, iar evreieşte Gabbata”, în Vinerea Paștilor, în jurul ceasului al șaselea din zi (In 19,13-14).

Reflecții patristice

Ducerea lui Iisus Hristos la procuratorul Pilat și abaterea mai marilor iudeilor de la Lege exprimă în opinia Sfântul Chiril ipocrizia și perseverența lor în a face răul: „Aducând pe Hristos lui Pilat, se fereau de locuri considerate necurate şi de trupurile bărbaţilor netăiaţi împrejur şi să facă cu propriile mâini ceea ce era contrar Legii, dar îşi fac slujitor al cruzimii lor pe Pilat, socotind, din prostie, că vor rămâne astfel în afara oricărei vini.” (Sf. Chiril al Alexandrei 2000, 753). Arhiereii și căpeteniile poporului nu intră în pretoriu pentru a nu se spurca, dar nu se sfiesc să încalce Legea prin aducerea martorilor mincinoși, prin intentarea unui proces fără temei sau prin condamnarea la moarte a unui Om nevinovat. Pentru ei, vărsarea de sânge nevinovat nu era prilej de întinare.

Ieșind la iudei afară de pretoriu, Pilat devine pildă de respectare a Legii, gest care indirect condamnă călcarea Legii de către mai marii iudeilor. Pilat le oferă iudeilor posibilitatea de a vedea cum decurge în mod normal un proces corect, care respectă cadrul legal ce stă la baza acestuia. Procuratorul îi întreabă pe iudeii despre învinuirile ce I se aduc lui Hristos. Răspunsul perfid al iudeilor arată de la bun început viclenia și faptul că ei nu pot să formuleze o acuzație concretă. Aceștia doreau să-i inoculeze procuratorului faptul că Cel acuzat era un mare făcător de rele

cu multe capete de acuzare. Răspunsul iudeilor este considerat de Pilat ca fiind lipsit de consistență și, ca atare, le cere să-L judece după Legea lor. Din punctul lui de vedere, în calitate de procurator roman, acuzațiile voalate ale mai marilor iudeilor nu erau valide pentru condamnarea unui om. Considerându-L nevinovat pe Cel care-i fusese adus înainte, Pilat nu acceptă să-L supună în vreun fel pedepselor legii, fapt pentru care le cere iudeilor să facă ei această judecată nedreaptă, conform legilor lor. Sfântul Chiril spune că gestul lui Pilat i-a făcut de râs pe iudei, dar situația respectivă era de tot plânsul. Hristos Cel nevinovat avea să fie pedepsit pe nedrept de către judecătorii Lui.

Pentru a-l determina pe procurator să-L judece și implicit să-L pedepsească cu moartea pe Iisus Hristos, iudeii vin cu o nouă acuzație care nu putea fi neglijată. Aceștia i-au spus lui Pilat că Acuzatul S-a făcut pe Sine rege al iudeilor. Sfântul Chiril semnalează faptul că în astfel de situații demnitarii romani erau extrem de duri, pentru a înăbuși orice răscoală, orice gest de răzvrătire care putea periclita ordinea pe care aceștia o impuneau cu dificultate în rândul iudeilor. Prin urmare, ei nu arătau milă față de cei care încercau să submineze autoritatea romană. La auzul acestei acuzații, Pilat Îl duce pe Hristos în pretoriu și astfel începe faza romană a procesului.

Procuratorul îi cere lui Hristos să răspundă la acuzația pe care iudeii i-au adus-o. Mântuitorul îi răspunde într-o manieră inedită, care-l face pe Pilat să înțeleagă că înaintea lui nu se află un om oarecare, ci unul extrem de atent la cele întâmplate care este conștient de cele ce I se pregătesc. Procuratorul intră în dialog cu Hristos și acuză pe față fățărnicia și răutatea conaționalilor Celui acuzat. Din cuvintele „Ce ai făcut?” reiese faptul că procuratorul nu a luat în considerare nimic din cele ce au zis acuzatorii Mântuitorului. Era de la sine înțeles că iudeii nu îl agreau nici pe el, nici pe împăratul de la Roma. Ei doreau doar să se folosească de el. Ce motiv ar fi avut ei să dea pe mâna stăpânirii romane pe unul de-al lor, care ar fi luptat pe față cu romanii? Ca atare, gestul lor de a-L preda pe Iisus de bună voie romanilor era extrem de suspicios. Așa că, Pilat având bune intenții, Îl întreabă pe Hristos ce anume a făcut, încât să supere atât de mult pe mai marii iudeilor. Sfântul Chiril remarcă în această situație faptul că prin întrebarea procuratorului „se poate cunoaște lipsa unor vini reale şi că, neindicându-se nici o vină reală a Mântuitorului nostru Iisus Hristos, condamnarea la moarte a fost o faptă necredincioasă şi cu totul nedreaptă.” (Sf. Chiril al Alexandrei 2000, 760).

Hristos nu tăgăduiește că este Împărat, dacă ar fi făcut-o, nu ar fi spus adevărul. Răspunsul Său avea să-l liniștească pe Pilat, prin faptul că împărăția pe care Acuzatul o stăpânește nu este din această lume. Ca argument, Domnul îi aduce o realitate cât se poate de evidentă: dacă era împărat aici pe pământ, supușii Lui s-ar fi luptat ca El să nu fie dat în mâinile iudeilor sau ale romanilor. Prin urmare, un

astfel de argument spulberă acuzațiile perfide ale iudeilor, îl liniștește pe procurator și îl îndeamnă totodată să cugete la faptul că Persoana care-i stă înainte nu este sub niciun chip una obișnuită. Procuratorul nu a înțeles prea multe din răspunsul lui Iisus, care îi deschisese o altă perspectivă de raportare, una de natură spirituală. Drept urmare, rămâne în sfera juridică a dialogului și adresează o nouă întrebare care are o conotație incriminatoare „Așadar, ești Împărat?” La această întrebare, Domnul răspunde într-o manieră asemănătoare cu cea săvârșită de Pilat, care a preluat o parte din răspunsul lui Hristos și i-a dat o conotație diferită de contextul din care a fost preluată. Domnul îi atrage atenția lui Pilat că acum chiar el afirmă despre Cel interogat că este împărat. Ceea ce dăduse de înțeles în răspunsul precedent, acum rostește cu limpezime. El este Împărat și născându-Se pentru aceasta Își duce la bun sfârșit misiunea de a mărturisi și propovădui adevărul în lume. Pilat rămâne în afara adevărului sau poate mai bine zis în căutarea acestuia.

Constatând că Iisus Hristos nu este sub niciun chip vinovat, procuratorul iese înaintea iudeilor care așteptau afară și le zice că din punctul lui de vedere, Iisus Hristos poate să fie eliberat, fiindcă El nu uneltește în vreun fel împotriva Cezarului de la Roma. Așadar, el vine chiar cu o propunere legitimă de eliberare. Folosind o cutumă, acesta oferă mulțimii posibilitatea de a-L elibera pe Iisus. Sfântul Chiril remarcă faptul că Pilat ironizează acuza iudeilor, „încearcă să abată prin ridiculizare furia mulţimii, arătându-i în acelaşi timp că ei Îi aduc degeaba această acuză. Căci un ofiţer roman n-ar învrednici vreodată de iertare pe cel cu adevărat vinovat de dorinţa de stăpânire şi de răzvrătire împotriva Romei, îndemnând deci la învoirea de a-L elibera, a mărturisit totala Lui lipsă de vină” (Sf. Chiril al Alexandrei 2000, 762). Astfel că, numindu-L pe Iisus Hristos rege al iudeilor, arată în chip vădit că acuzația aceasta este superficială și lipsită de temei.

Alegându-l pe Baraba, un tâlhar vestit din acele timpuri, și mulțimea se arată a fi călcătoare de Lege. Un tâlhar nu putea fi eliberat și iertat dacă a săvârșit fărădelegile sale în cunoștință de cauză sau cu voință. Erau iertați cei care săvârșeau vreo faptă reprobabilă din neștiință sau din imprudență. Pe aceștia, Legea îi ocrotea și le dădea posibilitatea de a se apăra și de a fi apărați. Baraba nu intra în această ultimă categorie și de aceea mulțimea îndemnată de farisei a greșit față de Lege. În felul acesta se observă din nouă răutatea și lipsa de moralitate a mai marilor fariseilor, care, pentru a-și duce la bun sfârșit intenția lor de a-L ucide pe Hristos, nu se sfiesc a călca prevederile și legile lui Moise de care în ochii lumii țin cu sfințenie. Sfântul Chiril dorește să pună în balanță atitudinea lui Pilat cu cea a mai marilor iudeilor. Cel dintâi i-a îndemnat pe cei crescuți sub Lege să ierte. Optând pentru tâlhar, aceștia au călcat Legea lui Moise.

Pedeapsa biciuirii a fost gândită de Pilat ca un bun prilej de izbăvire a lui Iisus. Văzându-L pedepsit pe nedrept, mulțimea, se gândea procuratorul, nu va mai dori

o pedeapsă și mai mare. Dar nu a fost așa. Pilat, deși spune că nu găsește nicio vină în Hristos, nu reușește să domolească mânia nepotolită a mulțimii. Totodată, Sfântul Chiril remarcă faptul că Pilat își mărturisește greșeala de a biciui un nevinovat, fără ca să se rușineze. Mai departe, Pilat le cere iudeilor să-și asume moartea Acestui Nevinovat și să nu-l silească să facă un lucru care este străin de gândirea și judecata Sa. Procuratorul se mira de răutatea și lipsa de îndurare a celor care doreau răstignirea Domnului.

Văzând că nicicum nu izbutesc să-l înduplece pe procurator să pronunțe sentința capitală, mai marii iudeilor renunță la acuzațiile inițiale, schimbă tactica și invocă o călcare flagrantă a Legii care implică moartea celui acuzat. Iudeii spun că Hristos S-a numit pe Sine Fiul lui Dumnezeu și pentru aceasta trebuia să moară. Prin această calitate, iudeii înțelegeau că Iisus Hristos se consideră pe Sine Dumnezeu. Aceste cuvinte l-au înspăimântat pe Pilat și de-ndată L-a dus pe Iisus înapoi în pretoriu. Procuratorul a dorit să afle mai multe amănunte despre Hristos și-L întreabă de unde vine, crezând poate că este o divinitate coborâtă printre oameni. Mântuitorul nu-i răspunde acestei întrebări, iar Pilat reacționează și Îi atrage atenția lui Iisus Hristos că soarta Lui este în mâinile sale, prin cuvântul său, Acesta poate să fie ucis sau eliberat. Domnul îi răspunde la această provocare pentru ca Pilat să nu creadă că din mândrie tace și îl atenționează că puterea lui este totuși limitată și că el nu ar avea putere asupra Sa, dacă mai înainte nu i-ar fi dat-o cineva. Apoi îl conștientizează că de-L va osândi la moarte, el nu va fi absolvit de vină, deoarece complicitatea sa îl face părtaș la păcatul lui Iuda și, ulterior, al mai marilor iudeilor.

Iudeii sesizează teama lui Pilat și revin la acuza inițială, văzând că nu reușesc nicicum să-l convingă pe procurator. Ei îl șantajează pe Pilat, zicându-i că dacă nu poruncește uciderea unuia care se ridică împotriva Cezarului, atunci nu-i este prieten aceluia. Acest argument a fost decisiv. Pilat Îl aduce pe Iisus înaintea mulțimii și osândește din nou cruzimea și răutatea iudeilor. Sfântul Chiril remarcă cinismul mai marilor iudeilor, care, simțindu-se tachinați de întrebările lui Pilat care făceau aluzie la demnitatea împărătească a lui Hristos, au susținut că ei nu recunosc altă autoritate împărătească decât pe cea a Cezarului. Pilat cedează la auzul acestor cuvinte și încuviințează răstignirea lui Hristos. Sfântul Chiril subliniază cu claritate că Pilat, deși a dorit în repetate rânduri să-L scape pe Hristos, L-a condamnat la moarte pe cruce: „Pe Pilat nu-l putem absolvi de complicitatea la această faptă nedreaptă, ci este împreună vinovat cu cei ce au săvârşit-o, şi, deşi putea să-L scoată şi să-L scape de furia ucigaşilor, nu numai că nu L-a scos, ci L-a şi predat ca să-L răstignească” (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 773).

Perspective liturgice

Imnografia liturgică subliniază tragismul și nedreptatea pe care mai marii iudeilor I-au făcut-o lui Iisus Hristos. Cuvintele imnografilor la adresa iudeilor sunt extrem de dure, subliniind necredința și răutatea lor. Într-una dintre cântări este subliniată absurditatea situației: Pilat, un roman, sesizează nebunia acestora și le spune în mod repetat că Hristos nu este vinovat: „Ce rău a făcut de strigați foarte să fie răstignit Hristos? Însuși Pilat zicea către poporul cel nebun că vină nu află în El. Iar ei mai cu amar strigau: Ia-L, ia-L răstignește pe Mântuitorul tuturor” (*cântarea a 9-a* – Triod 1986, 522). Sesizăm că una din temele recurente ale imnografilor era aceea de a sublinia faptul că Domnul a suportat toate pentru a mântui neamul omenesc: „Să se răstignească! strigau cei ce se îndestulau pururea cu darurile Tale, și cereau pe făcătorul de rele în locul Făcătorul de bine, ucigașii drepților. Iar Tu răceai, Hristoase, suferind necuviința lor, vrând să pătimești și să ne mântuiești pe noi, ca un iubitor de oameni” (*antifonul al 8-lea* – Triod 1986, 529).

Adeseori, imnografii subliniază nedreptatea care s-a petrecut în timpul procesului. Mai marii ideilor cereau moartea pe cruce a Celui care le-a făcut parte de bine prin vindecările pe care le-a săvârșit. Cu alte cuvinte, iudeii cereau realizarea unui rău cumplit celui care a fost binefăcătorul lor: „Cu prisos strigau cei fără de lege: Ia-l, ia-L, răstignește pe Hristos, și ca pe un osândit cereau a-L ucide. Au doară nu Acesta a înviat morții, a curăța leproșii, pe ceea ce-i curgea sânge o a tămăduit, și pe paralitici i-a îndreptat?” (*cântarea a 9-a* – Triod 1986, 522); „O, iudei fără de lege! O, popor neînțelegător! Au nu vă aduceți aminte de minunile lui Hristos, de mulțimea tămăduirilor? Au n-ați simțit puterea Lui cea dumnezeiască? Dar precum mai înainte părinții voștri, așa și voi ați rămas împietriți.” (*cântarea a 9-a* – Triod 1986, 522). În această cântare se face aducere aminte de încăpățânarea poporului ales. Fiii nu sunt cu nimic mai prejos în răutate decât părinții lor, care au ucis pe prooroci.

O serie de stihiri scot în evidență în antiteză faptul că Judecătorul tuturor este adus înaintea oamenilor și supus unei judecăți nedrepte: „Judecătorule nevinovat, de voie ai venit să stai, Hristoase, înaintea judecății lui Pilat, ca să ne scapi de datoriile noastre. Drept aceea ai răbdat, Bunule, a fi rănit cu trupul, ca toți să luăm mântuire” (*cântarea a 9-a* – Triod 1986, 522). Rostul acestei judecăți nedrepte era mântuirea oamenilor și eliberarea lor de robia păcatului.

În fața unei astfel de nedreptăți, imnografii cer să se facă dreptate și roagă pe Domnul să le de-a răstignitorilor Lui după faptele lor: „Adunarea iudeilor Te-a cerut la Pilat să Te răstignească, Doamne. Și neaflând vină întru Tine, a slobozit pe vinovatul Varava; iar pe Tine, Cel drept, Te-a judecat spre pierdere, agonisindu-ți păcatul uciderii. Ci le dă lor, Doamne, după faptele lor, că n-au cunoscut milostivirea Ta” (*antifonul al 13-lea* – Triod 1986, 531). Lipsa de recunoștință este sesizată

cu mare ușurință în cadrul acestor evenimente. Imnograful asumă glasul celor credincioși și cere iertare asemeni tâlharului de pe cruce: „Mulțumea ucigașilor de Dumnezeu, neamul iudeilor cel fără de lege, nebunește striga către Pilat: Răstignește pe Hristos, Cel nevinovat! Și mai vârtos cereau ei pe Varava. Iar noi grăiam cu glasul tâlharului celui recunoscător. Pomenește-ne și pe noi Mântuitorule întru împărăția Ta" (*stihiră de la Fericiri* – Triod 1986, 532).

Imnograful îi acuză pe iudei că nu cunoșteau Lege și proorocii: „Necunoscând nelegiuiții legea, și citind în zadar glasurile proorocilor, ca pe o oaie Te-u târât pe Tine, Stăpânul tuturor, ca să Te junghie fără dreptate pe Tine, pe Care Te slăvim." (*cântarea a 9-a* – Triod 1986, 532). Sesizăm aici cu ușurință aluzia pe care acesta o face la profeția lui Isaia, care vestește Pătimirea Domnului. Deși citeau textele din Scriptură, iudeii nu le-au înțeles și s-au făcut plinitori ai unor fărădelegi cumplite.

Răutatea și lipsa de umanitate a mai marilor poporului este aspru criticată de imnograf: „Preoții și cărturarii împreună fiind răniți de răutatea cea ucigătoare de sine, au predat în mâinile păgânilor ca un dar Viața ca să o ucidă, adică pe Cel ce este din fire Dătător de viață, pe Care-L slăvim." (*cântarea a 9-a* – Triod 1986, 532). Observăm încărcătura spirituală a acestei cântări și inspirația imnografului care realizează o alăturare a unor termeni antitetici (Viața și moarte). Hristos, Cel Care este Viața lumii, este trimis la moarte de cei cărora le-a dat viață.

Hotărârea definitivă a judecătorilor lui Iisus Hristos este surprinsă astfel într-o stihiră: „Acum se întinde condeiul hotărârii de judecată de la judecătorii cei nedrepți și Iisus se judecă și se osândește spre răstignire, și împreună pătimește făptura, văzând pe Domnul pe Cruce; Cel ce pătimește după firea trupului pentru mine, Bunule Doamne, slavă Ție" (*Și acum... de la Stihoavna Utreniei* – Triod 1986, 539). Și în această cântare sunt puși în antiteză judecătorii cei nedrepți ai lui Iisus și Domnul care este Judecătorul Suprem, nemitarnic. Când se referă la judecătorii Mântuitorului, imnografii îi au în vedere în special pe iudei, însă și Pilat este inclus în această categorie.

Repere teologice

Hristos vine spre Patima Sa de bună voie, fapt care reiese cu precădere din dialogul pe care Acesta îl are cu procuratorul Pilat, în pretoriu.

Toate Pătimirile din timpul procesului, atât în faza iudaică, cât și în cea romană au fost răbdate de Hristos pentru mântuirea noastră.

Smerenia Mântuitorului reiese și din faptul că, deși era Judecătorul Suprem, Cel care la sfârșitul lumii va judeca vii și morții, Iisus Hristos se supune unei judecăți omenești, caracterizată de nedreptate.

Reprezentare artistică

Judecata lui Pilat apare de timpuriu și destul de frecvent în arta creștină primară. Încă din secolul al IV-lea se păstrează reprezentări care ilustrează diferite etape ale fazei romane a procesului Domnului. Una din cele mai cunoscute reprezentări este basorelieful de pe capacul relicvariului de fildeș de la Museo Civico Cristiano din Brescia (cca. 350-370). Judecata lui Pilat este înfățișată alături de judecata lui Anna și Caiafa. Aceste două reprezentări au în comun o maniera în care este înfățișat Iisus Hristos. El apare în ambele cazuri în mijlocul a doi bărbați care Îl țin între ei înaintea judecătorilor lor. În primul caz, Hristos dialoghează cu Caiafa, iar în cel de-al doilea nu schițează vreun gest în acest sens; având în vedere că Pilat se spală pe mâini, Domnul nu face altceva decât să asculte sentința procuratorului. De remarcat faptul că bărbații care Îl țin pe Iisus Hristos înaintea lui Pilat au vestimentație militară. Pilat stă pe scaunul său de judecată înconjurat de supușii lui. Unul dintre aceștia, care are înfățișarea și statura unui băiat, toarnă apă pe mâinile procuratorului, care aruncă vina uciderii pe seama iudeilor.

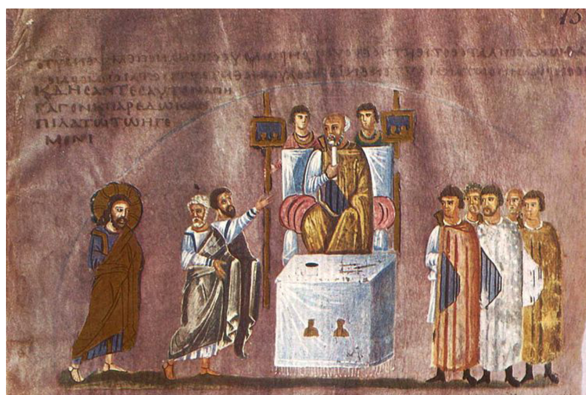
Judecata lui Pilat este reprezentată și pe un sarcofag din Muzeul Vaticanului (Roma), care datează din veacul al IV-lea. În partea stângă a imaginii este înfățișat procuratorul Pilat șezând pe scaunul de judecată, flancat de două persoane. Una dintre acestea are mâna îndreptată spre Iisus Hristos, iar fața spre Pilat, cel mai probabil acuzându-L pe Cel care îi este adus înainte. Mântuitorul este adus înaintea procuratorului de doi bărbați. După îmbrăcăminte și acoperământul capului putem presupune că aceștia sunt soldați. Mântuitorul, care privește direct spre Pilat, are mâinile legate la spate.

O altă reprezentare care datează din aproximativ aceeași perioadă (cca. 400) înfățișează spălarea pe mâini a procuratorului și punerea în aplicare a sentinței. Mântuitorul are crucea în spate și pornește spre locul răstignirii. Așa cum ne-am obișnuit în mai multe situații, judecata lui Pilat este asociată și cu lepădarea lui Petru, fapt pentru care în această reprezentare, apostolul, femeia care l-a chestionat și cocoșul sunt înfățișați în colțul din dreapta a imaginii. Această reprezentare se găsește sculptată pe o cutie de fildeș de origine bizantină, alături de care este reprezentată Răstignirea Domnului, Învierea Sa și arătare înaintea Apostolilor.

Tiparul de reprezentare al acestei scene se cristalizează de timpuriu. Unul din modelele care s-au impus în Răsăritul creștin este mozaicul din Basilica Sant'Apollinare Nuovo din Ravenna (Italia), care datează din secolul al IV-lea. Scena este structurată în două cadre distincte: unul Îl are în centrul atenției pe Mântuitorul, iar celălalt pe procuratorul Ponțiu Pilat. Domnul este înveșmântat în haine de culoare purpurie cu câteva detalii aurii, iar în jurul capului avem un nimb cruciform mare. Iisus Hristos nu este legat la mâini, iar privirea Îi este îndreptată spre procurator. În jurul Lui este înfățișată o ceată de bărbați. Având în vedere faptul că unul dintre

aceștia face un gest de prezentare, deducem că artistul a marcat aici momentul în care Domnul a fost adus de arhierei și de către mai marii poporului înaintea procuratorului pentru a fi judecat. Celălalt cadru marchează un alt moment al judecății. Pilat este reprezentat pe scaunul lui de judecată, înconjurat de supușii săi, soldați sau alți demnitari romani. Semnificativ în acest cadru este gestul spălării pe mâini pe care-l face Pilat. Acest amănunt este redat în marea majoritate a reprezentărilor bizantine.

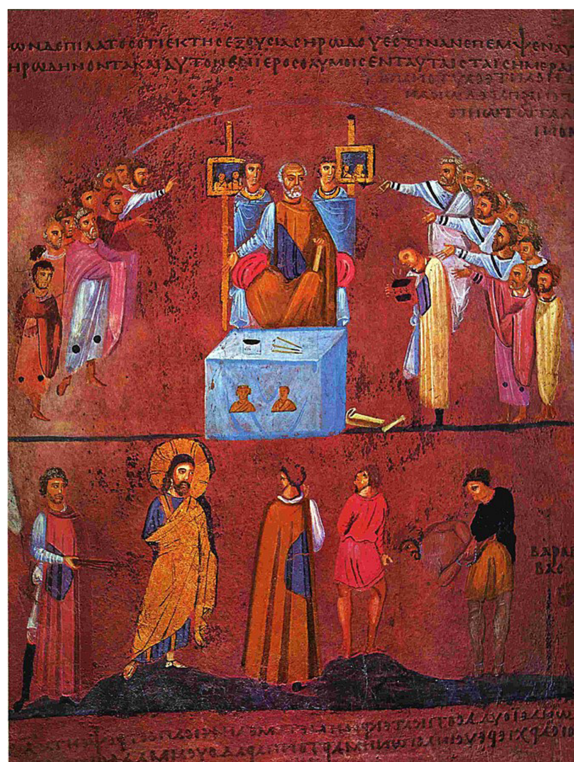
O reprezentare complexă a judecării lui Iisus de către Pilat găsim în Codexul (purpureus) Rossanensis, Evangheliarul bizantin de la Rossano, care datează aproximativ tot din secolul al VI-lea.

Miniatură în Evangheliarul bizantin de la Rossano (sec. VI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:RossanoGospelsFolio8rChristBeforePilate.jpg*

În primul registrul este înfățișată aducerea lui Iisus Hristos la Pilat de către mai marii iudeilor. Cel mai probabil cei doi bărbați care îi prezintă procuratorului situația sunt arhiereii Anna și Caiafa, pe care-i recunoaștem cu ușurință. În registrul inferior al miniaturii este prezentată căința lui Iuda, aducerea banilor primiți pentru vânzare și spânzurarea acestuia. Pilat este reprezentat ca o persoană în vârstă, cu părul alb și cu barbă. El este înveșmântat cu haine de culoare aurie, cu câteva nuanțe albastre și albe. În mâna dreaptă ține un filacter închis pe care îl duce la gură, sugerând cel mai probabil nedumerirea și suspiciunea față de cele ce i se înfățișează. Procuratorul stă pe jilțul său de judecată, flancat de doi soldați romani, care stau în spatele scaunului. În imediata apropiere a acestora găsim două efigii caracteristice Imperiului Roman, care sugerează autoritatea procuratorului. De cealaltă parte a jilțului de judecată întâlnim un grup de persoane care privesc spre cei doi arhierei. Aceștia sunt cel mai probabil soldați sau demnitari romani. Mântuitorul este reprezentat în spatele lui Anna și Caiafa, în haine de culoare aurie și albastru/purpuriu, având în jurul capului un nimb cruciform.

Miniatură în Evangheliarul bizantin de la Rossano (sec. VI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Krisztus_Pil%C3%A1tus_el%C5%91tt.jpg*

În celălalt cadru avem reprezentat momentul în care Pilat dorește să-L elibereze pe Iisus Hristos, folosindu-se de obiceiul său de a elibera un întemnițat cu ocazia Paștelui iudaic. În registrul superior, Pilat este înfățișat pe scaunul de judecată, într-o postură aproape identică cu cea precedentă. De jur împrejur este flancat de două mulțimi agitate, care cer acestuia să-L răstignească pe Hristos. Pilat privește spre un bărbat care este poziționat distinct de mulțime, care are în mâini un obiect de scris, iar la picioarele lui se află câteva filactere. Acest amănunt ne determină să credem că tânărul respectiv este cel care a scris sentința pe care procuratorul a dat-o în cazul lui Iisus Hristos. În registrul inferior în care apare și Mântuitorul, avem de-a face cu momentul în care procuratorul aduce înaintea mulțimii pe Iisus Hristos și pe Baraba pentru a da curs cutumei din timpul Paștilor. Spre deosebire de înfățișarea din registrul superior, procuratorul pare aici mult mai tânăr; părul lui este de culoare neagră, iar pe cap poartă o diademă specifică demnitarilor romani. Chiar dacă este pictat cu spatele, identificarea lui se face cu ușurință datorită hainelor sale care sunidentice cu cele descrise mai sus. Pilat privește spre Mântuitorul, nu

spre Baraba. Remarcăm faptul că lângă Mântuitorul se află un personaj care nu se afla în registrul superior. Acesta are în mână un indicator pe care-l îndreaptă spre Hristos pentru a-L arăta mulțimii. În partea dreaptă îl avem reprezentat pe Baraba. Identificarea lui este simplă datorită numelui său inscripționat pe miniatură. Baraba are veșmânt doar în jurul coapselor. El este ținut de un temnicer/soldat cu trupul înclinat spre procurator, cu mâinile legate la spate. Remarcăm faptul că soldatul care îl ține pe tâlhar este îmbrăcat în negru. Aceste cadre vin să ofere detalii despre câteva momente esențiale din timpul procesului. Chiar dacă ele nu se încadrează într-un tipar, acestea marchează interesul sporit al miniaturiștilor pentru ilustrarea unor detalii din timpul procesului lui Iisus Hristos.

Din categorialul frescelor, reținem pentru început scena judecății reprezentată în Basilica Sant'Angelo in Formis (Capua, Campania, Italia) care datează din 1072-1078. Scena marchează două evenimente: spălarea mâinilor de către Pilat și trimiterea Mântuitorului spre Răstignire sub directa supraveghere a soldaților romani. În partea stângă a imaginii, procuratorul este înfățișat stând pe un jilț împărătesc la o masă, pe care se găsește o hârtie, unde este scrisă vina pe care iudeii I-au adus-o lui Iisus, anume aceea că este Împărat al iudeilor. Privirea lui Pilat este îndreptată spre Hristos și grupul de oameni care Îl însoțesc spre Golgota, în timp ce unul din slujitorii lui toarnă peste mâini apă dintr-un ulcior. Cu cealaltă mână slujitorul ține un vas pentru a colecta apa care avea să curgă de pe mâinile procuratorului. În partea de sus a imaginii o avem reprezentată pe Claudia Procula, soția lui Pilat, care îi șoptește acestuia ceva la ureche. Chiar dacă în Evanghelie nu se spune nimic despre prezența acesteia în pretoriu, știm că aceasta îi transmite lui Pilat să-l elibereze pe Iisus Hristos, fiindcă multe pătimise din pricina Lui în vis. În unele reprezentări, pictorii aleg să o așeze și pe soția procuratorului în scena procesului. În partea stângă Îl avem reprezentat pe Mântuitorul în mijlocul unei mulțimi. Doi dintre cei care fac parte din acel grup îl țin pe Iisus Hristos de mâini. În partea de jos a imaginii îl avem reprezentat pe Simon din Cirene, care duce crucea Domnului.

Începând cu secolul al XVI-lea, marea majoritate a frescelor bizantine au ca punct central momentul pronunțării sentinței și spălarea pe mâini a lui Pilat. Celelalte amănunte ale acestei scene scot în evidență diferite nuanțe pe care pictorii doresc să le accentueze. Exemplele pe care le vom oferi provin din mediul macedonean, cel sârb sau cel athonit. Fresca din Biserica Sfântul Gheorghe din Vechiul Nogorichno (Macedonia), ce datează de la începutul secolului al XIV-lea (cca. 1313-1317), pune un accent vizibil pe gestul spălării lui Pilat și pe Mântuitorul, care iese în evidență, chiar dacă este poziționat ușor izolat într-o parte a frescei. Pictura și detaliile realizate de pictori impresionează prin frumusețea lor. Fresca mănăstirii patriarhale din Peć (Kosovo), care datează din 1310, îi introduce în scenă pe Apostolul Petru și pe soția lui Pilat, care este înfățișată la fereastra unei clădiri.

Frescă din Vechiul Nogorichno din Macedonia (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frescos_in_St._George%27s_Church_(Staro_Nagoricane)_02.JPG*

Frescele care sunt dedicate acestui eveniment, din Biserica Mănăstirii Dečani (Serbia, Kosovo de azi), ce datează din anul 1350, debutează cu o scenă în care mai marii iudeilor însoțiți de ostași înarmați Îl duc pe Iisus Hristos la Pilat. Momentului în care soția procuratorului îi trimite cuvânt lui Pilat și-i cere să nu-i facă vreun rău lui Iisus Hristos, îi este oferit un cadru aparte. Chiar dacă mesajul Claudiei Procula a fost trimis prin intermediul unui slujitor, pictorul a reprezentat-o pe ea șoptindu-i la urechea lui Pilat cuvintele de mijlocire. Remarcăm faptul că aici vestimentația lui Pilat este diferită de celelalte două scene în care mai apare procuratorul. Un alt cadru care ține de etapa romană a judecății ilustrează momentul în care Pilat îl pune înaintea poporului pe Baraba. Și în sfârșit, ultimul cadru este concentrat pe episodul spălării pe mâini.

Frescele din Mănăstirea Stavronikita din Muntele Athos, care au fost realizate de Teofan Cretanul în jurul anului 1546 și din Mănăstirea Sfântul Dionisie din Muntele Athos (sec. XVI), au ca particularitate prezența copiilor în mijlocul mulțimii de iudei. Acest amănunt aduce aminte de blestemul pe care iudeii l-au asumat și l-au aruncat asupra lor și asupra copiilor lor. Pictura de la sfântul Dionisie o înfățișează și pe soția procuratorului.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/North_Arch/CX4K1925.html*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/North_Arch/CX4K1925.html*
Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/West_Arch/CX4K2101.html*

Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/West_Arch/CX4K1833.html*

Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru această scenă sunt următoarele: „Palat și Pilat, tânăr, cu început de barbă, purtând îmbrăcăminte luminoasă, în cap cu căciulă cu pană de aur, șezând pe un scaun; și înaintea lui, Hristos legat și ținut de ostași; și [toată, subls. tr.] mulțimea și [mai marii, subls. tr.] cărturarilor și fariseilor arătându-L lui Pilat.” (Dionisie din Furna 2000,114). Această descriere ilustrează momentul judecării lui Iisus Hristos de către procuratorul Pilat. Dionisie alocă etapei romane a judecății încă un cadru care are în centru atenției sentința și spălarea pe mâini a procuratorului: „Palat și Pilat șezând pe scaun, privind către iudei; și un om înaintea lui, ținând un lighean și un ibric, îi toarnă apă de se spală pe mâini [înaintea mulțimii, zicând: *Nevinovat sunt de sângele dreptului acestuia; voi veți vedea*]; și dinapoia lui un tânăr șoptindu-i la ureche; și aproape lângă scaunul lui un alt tânăr scriind pe hârtie aceste cuvinte: *Pe Iisus Nazarineanul, ca pe unul ce [tulbură poporul și, subls. ns.] răzvrătește neamul, ca pe un ocărâtor al Cezarului, și ca pe unul ce cu minciună se propovăduiește pe Sine Mesia, precum arătat și dovedit se făcu, după mărturisirea bătrânilor neamului Lui, ducându-L către locul de osândire cel de obște, să-L spânzurați pe cruce în mijloc între doi tâlhari.* [Apoi, subls. tr.] Hristos înaintea lui [Pilat, subls. tr.], și ostași ținându-L; și Anna și Caiafa și alți iudei, având înaintea lor copii și punându-și mâinile pe capetele copiilor, și privind către Pilat, (iudeii) se arată pe sineși, [zicând: *Sângele Lui asupra noastră și asupra copiilor noștri* subls. tr.]” (Dionisie din Furna 2000,114-5).

5.2.1. Judecata lui Irod

Text biblic suport

Episodul judecății lui Irod este relatat doar de către Evanghelistul Luca (Lc 23,6-12), care oferă detaliile privitoare la modul în care acesta s-a desfășurat. Aflând că Iisus Hristos este galilean, Pilat Îl trimite pe Acesta la stăpânitorul Galileii, Irod Antipa, ca să-L judece el. **Î**n acele zile Irod se afla la Ierusalim. Mai marii iudeilor au însoțit și ei pe soldații care L-au dus pe Mântuitorul la Irod pentru a-i face cunoscute acuzațiile care-I sunt aduse. Irod s-a bucurat când a aflat că îi va fi adus înainte Iisus. Acesta dorea de multă vreme să-L cunoască și aștepta să vadă de la El o minune. Acest Irod este cel care a poruncit ca Ioan Botezătorul să fie întemnițat și ulterior ucis în timpul acelui ospăț. Irod credea că Ioan s-a ridicat din morți și propovăduiește sub chipul acestui Iisus. Irod L-a întrebat multe lucruri pe Iisus Hristos, dar nu a primit niciun răspuns. În tot acest timp, mai marii iudeilor aduceau acuzații grave. Nemulțumit de faptul că nu a obținut ceea ce și-a dorit, Irod și ostașii săi Îl batjocoresc pe Iisus și, îmbrăcându-L într-o haină strălucitoare, L-a trimis înapoi la Pilat. Această haină, chiar dacă a fost oferită în batjocură, era un semn că Iisus Hristos este nevinovat. Cu acest prilej, Pilat și Irod s-au împăcat.

Reflecții patristice

Sfântul Teofilact insistă în tâlcuirea sa pe comportamentul lui Irod, care prin atitudinea sa curioasă (fiindcă l-a întrebat multe pe Mântuitorul), arăta o „poftă nebună, cu iubirea de deșertăciuni bolind”. Acesta dorea să audă învățături minunate și să vadă vreun semn ca să-și veselească privirea, nu ca să creadă. Pentru el, Iisus Hristos era un ciudat, fapt pentru care așteptările lui Irod se asemănau cu cele pe care cineva le are de la cei care fac scamatorii. Totodată, Sfântul Teofilact insistă asupra împăcării celor doi conducători, subliniind faptul că diavolul este dispus să facă orice, numai ca să Îi facă rău Mântuitorului (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007b, 321-2).

Având în vedere această împrietenire, Sfântul Maxim dezvoltă o interpretare duhovnicească în care oferă lui Pilat și Irod înțelesuri simbolice de natură spirituală: „Când îl vezi pe Irod și pe Pilat împrietenindu-se pentru omorârea lui Iisus, gândește-te la întâlnirea într-un gând a dracului desfrânării și al slavei deșarte, pentru a omorî rațiunea virtuții și a conștiinței. Căci dracul iubirii de slavă deșartă, fățărnicindu-se că iubește conștiința duhovnicească, o trimite dracului desfrânării. Iar cel al desfrânării, fățărnicind curățenia prin renunțare, o trimite dracului slavei deșarte [...] Irod are înțelesul cugetului trupesc; Pilat al percepției prin simțuri […] Irod ține locul lucrării patimilor, Pilat, pe al deprinderii amăgite de ele” (Sf. Maxim Mărturisitorul 1999, 154).

Reprezentare artistică

Iconografia răsăriteană nu a acordat o atenție sporită acestui episod. Judecata lui Irod a avut mai degrabă un caracter consultativ, decât unul decizional, chiar dacă Pilat L-a trimis pe Iisus la Irod pentru a fi judecat de conducătorul sub a cărui jurisdicție se afla Mântuitorul. Totuși, în frescele care descriu detaliat Patimile Domnului, este reprezentat și acest eveniment.

Fresca din Biserica Sfântul Gheorghe din Vechiul Nogorichno (Macedonia), care datează din secolul al XIV-lea, îl înfățișează pe Irod în calitatea sa de conducător, cu coroană pe cap, șezând pe un scaun cu postament pentru picioare. Intenția sa de a dialoga cu Domnul este evidentă, Irod având mâna întinsă. În schimb, Domnul îl privește, fără a schița vreun gest care să sugereze vreun răspuns din partea Sa. Scena implică multă seriozitate și o anumită așteptare din partea celor prezenți. Această frescă redă cel mai probabil prima parte a întrevederii, în care Irod căuta să afle anumite lucruri de a Mântuitorul.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru această scenă sunt următoarele: „Palat și Irod, bătrân, cu barba rotundă, cu îmbrăcăminte împărătească, șezând pe un scaun, și dinapoia lui ostași, iar înainte-i Hristos; și doi ostași îmbrăcându-L cu îmbrăcăminte albă, și înapoia Lui mulțime de iudei.” (Dionisie din Furna 2000,114).

6. Lepădarea lui Petru

Text suport biblic

Lepădarea întreită a lui Petru de Mântuitorul este relatată de către toți Evangheliștii (Mt 26,69-75; Mc 14,66-72; Lc 22,54-62; In 18,15-18.25-27). Aceasta a fost prevestită de Iisus Hristos în cadrul evenimentelor petrecute la Cina cea de Taină, îndată după ce Petru își afirmă devotamentul față de Iisus Hristos, susținând că el nu se va sminti niciodată, indiferent de atitudinea celorlalți apostoli. Drept răspuns, Domnul îi spune că în noapte aceea se va lepăda de El, nu o dată, ci de trei ori, mai înainte de a cânta cocoșul. La auzul acestor cuvinte, Petru și ceilalți apostoli afirmă că mai bine vor muri decât să se lepede de Învățătorul lor (Mt 26,31-35). În evenimentele din Ghetsimani observăm că Petru se ține de cuvânt, luptând până și cu sabia ca Mântuitorul să nu fie prins de trimișii mai marilor iudeilor. Ulterior, vedem că nu se îndepărtează de mulțimea respectivă, nu fuge, asemeni celorlalți ucenici, ci intră în curtea arhiereului Caiafa ca să vadă ce se va întâmpla cu Învățătorul (Mt 26,58). Lepădarea lui Petru se petrece în curtea arhiereului. Mai întâi o slujnică a arhiereului (Mc 14,66) îl recunoaște și-i spune că el este unul din ucenicii lui „Iisus Galileanul”. Apostolul se dezice înaintea celor prezenți de apartenența sa la grupul de ucenici, spunându-i femeii: „Nu știu ce zici.” (Mt 26,69-70) Îndepărtându-se și venind spre poartă, Petru este abordat de un altul care îl identifică cu cei care-L urmau pe Iisus Nazarineanul. Apostolul se leapădă de data aceasta cu jurământ că nu-L cunoaște pe Hristos (Mt 26,71-72). După puțin timp, Petru atrage din nou atenția celor din curtea arhiereului care se apropie de el, îl recunosc și îi aduc ca argument faptul că graiul său galileean vădește neadevărul susținut de el. Constrâns de o evidență, Petru încearcă să iasă din încurcătură și jurându-se, chiar sub blestem, susține că nu-L cunoaște pe „Omul acesta” (Mt 26,73-74). După a treia lepădare de Iisus Hristos, cocoșul a început să cânte. Petru și-a adus aminte de cuvintele Domnului care prevestise acestea, a ieșit din curtea arhiereului și a început să se căiască, plângând cu amar (Mt 26,75).

Evanghelistul Marcu oferă câteva detalii în plus față de Matei. Acesta semnalează faptul că Mântuitorul a precizat că înainte de întreita lepădare, cocoșul va cânta de două ori (Mc 14,30.72). Slujnica respectivă, care aparținea arhiereului, îl vede mai întâi pe Petru lângă foc. Apoi, după ce îl abordează, provocând prima lepădare, insistă și spune altora că între ei este un ucenic de-al Nazarineanului, fapt care determină indirect cea de-a doua lepădare (Mc 14,69).

Evanghelistul Luca oferă o perspectivă mult mai amplă asupra momentului în care Domnul îi dezvăluie lui Petru întreita lepădare. După ce Mântuitorul le spune ucenicilor despre statutul special pe care-l vor avea în Împărăția Cerurilor, îi avertizează de faptul că diavolul îi va încerca în acea noapte. Domnul îi spune lui Petru că pentru el s-a rugat în special ca să nu-și piardă credința și, ulterior, după ce se va întoarce, să-i întărească pe frații lui. Apostolul nu acceptă ideea unei eventuale căderi și își afirmă devotamentul față de Iisus Hristos, susținând că este pregătit să-L urmeze în temniță sau la moarte. Domnul îi vestește de-ndată lepădarea întreită (Lc 22,31-34). În privința episodului lepădării, Luca consemnează un moment aparte, anume că după dezicerea Sa de Domnul, privirea acestuia s-a intersectat cu a Mântuitorului, și numaidecât acesta și-a adus aminte de cuvintele Domnului (Lc 22,61). Această scurtă întrevedere a avut loc cel mai probabil în clipa în care Iisus Hristos a fost scos din casa arhiereului pentru a fi dus în altă parte. Altfel, acest fapt nu ar fi avut cum să se petreacă, de vreme ce Petru stătea afară și se încălzea la foc.

Evanghelistul Ioan consemnează și el momentul prevestirii lepădării în contextul marii cuvântări de despărțire. Petru îi spune Mântuitorului în cadrul unui dialog privitor la locul unde se duce Iisus Hristos și la urmarea acestuia, că el este pregătit să-și dea sufletul pentru El. Domnul pune la îndoială hotărârea lui Petru de a-și pune viața pentru El și îi vestește întreita lepădare înainte de cântecul cocoșului (In 13,36-38). Ioan menționează și modul în care Petru a intrat în curtea arhiereului. Acest fapt s-a datorat lui Ioan, care era cunoscut arhiereului și, prin urmare, avea posibilitatea să intre în curtea casei. El este cel care odată intrat în curte, mijlocește înaintea slujnicei portărițe ca să-i permită lui Petru să vină înăuntru (In 18,15-16). Această femeie avea să fie cea care l-a interogat pe Petru cu privire la apartenența sa la colegiul apostolic. Semnalăm faptul că în versiunea ioaneică prima lepădare s-a petrecut înainte de rechizitoriul arhiereului Anna. Cel mai probabil curtea celor doi arhierei era comună. Ioan mai oferă un amănunt care privește cea de-a treia lepădare. Și aici avem de-a face cu un argument care întărește afirmația celor care l-au întrebat a treia oară dacă este ucenicul Domnului, dar nu are nicio legătură cu graiul galilean. Cel care-l chestionează pe apostol fusese noaptea în grădină și l-a recunoscut pe Petru datorită faptului că Malhus îi era rudenie (In 18,26).

Reflecții patristice

Sfântul Ioan, raportându-se la relatările evangheliștilor sinoptici, ne dezvăluie că motivul care a generat lepădarea lui Petru a fost frica. Dumnezeiescul Gură de Aur își fundamentează afirmația cu precădere pe amănuntele oferite de Evanghelistul Marcu, care a fost ucenicul celui care s-a lepădat. Acesta subliniază faptul că Marcu nu a ascuns greșeala lui Petru, ci a istorisit-o mai cu de-amănuntul, având ca sursă

de inspirație relatarea Apostolului în cauză. Punând în balanță reacția pe care Petru a avut-o în Grădina Ghetsimani când a sărit în apărarea Domnului, cu cea din curtea arhiereului, Sfântul Ioan notează: „... ucenicul, biruit de frică, nu numai că nu se revoltă, dar se și leapădă; îi este frică și de amenințarea unei slujnice sărmane și neînsemnate; și nu numai o dată, ci de două și de trei ori, în scurtă vreme, și nu în fața judecătorilor; era doar afară, în curte. L-au întrebat când a ieșit pe poartă; și nici așa nu și-a dat seama îndată de căderea lui […], ci a fost nevoie să i-o amintească tot Învățătorul; iar privirea Lui (cf. Lc 22,61) a fost în locul glasului [cocoșului, subls. ns.]” (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 957). Din acest text reiese că Apostolul Petru fusese atât de surprins de modul în care au decurs evenimentele încât nici nu și-a amintit de cuvintele profetice ale Domnului care i-a vestit lepădarea înainte de cel de-al treilea cântatul al cocoșului. Tot Sfântul Ioan ne atenționează că Petru fusese atât de rușinat de cele întâmplate și de privirea Mântuitorului, încât a ieșit grabnic afară din curte pentru a se căi și a plânge de cele săvârșite.

Sfântul Chiril pătrunde în taina textului ioaneic și, explicându-l, ne atrage atenția asupra primejdiei de a-l învinui pe Petru de o *lașitate neasemănată*, fără a înțelege mai în adânc sensul evenimentelor relatate de evanghelist. În opinia Sfântului Chiril, Evanghelistul Ioan relatează episodul pentru a le arăta celor care greșesc cum anume să reacționeze. Mai mult, acesta subliniază faptul că frica de moarte a fost cea care a determinat lepădarea lui Petru. Domnul nu i-a scăpat pe ucenici de această neputință decât după Învierea Sa din morți (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 755).

Perspective liturgice

În Slujba Sfintelor și Mântuitoarelor Patimi ale Domnului Iisus Hristos, care este săvârșită în cadrul Deniei de joi seara, imnograful descrie evenimentul lepădării lui Petru în cadrul a trei stihiri consecutive din cadrul cântării a opta. Mai întâi, autorul amintește de aroganța Apostolului care Îl încredințează pe Domnul că nu se va lepăda de El în cadrul evenimentelor desfășurate în cadrul Cinei celei de Taină: „Cuvânt necucernic niciodată nu voi scoate din buzele mele, Stăpâne, zis-a Petru. Cu Tine voi muri ca un recunoscător, de s-ar și lepăda de Tine toți. Că nu trupul și sângele, ci Tatăl Tău Te-a descoperit mie, pe Care toată făptura Te binecuvântează, slăvindu-Te în veci” (Triod 1986, 536). Remarcăm aici faptul că imnograful justifică atitudinea fermă a lui Petru la descoperirea pe care i-a făcut-o Dumnezeu Tatăl cu privire la calitatea de Dumnezeu adevărat a Fiului. Următoarea cântare cuprinde cuvintele Mântuitorului, care-l atenționează pe Petru de slăbiciunea firii omenești și-l îndeamnă să nu se laude: „Adâncul înțelepciunii celei dumnezeiești și al științei, cu totul l-ai cercat, și noianul judecăților Mele nu l-ai ajuns, omule, a zis Domnul. Deci fiind trup, nu te lăuda, că de trei ori te vei lepăda de Mine, pe Care toată făptura Mă binecuvântează, slăvindu-Mă în veci.” (Triod 1986, 536). Ultima din cele trei

cântări înfățișează cuvintele Mântuitorului prin care i se descrie lui Petru modul în care se va desfășura episodul lepădării și ce anume trebuie să facă pentru a reintra în comuniune cu Domnul: „Te lepezi, Simone Petre, de ceea ce vrei să faci curând, precum s-a zis. Ci fără zăbavă venind la tine o slujnică te va înspăimânta, a zis Domnul. Dar plângând cu amar, Mă vei afla milostiv pe Mine, pe Care toată făptura Mă binecuvântează, slăvindu-Mă în veci.” (Triod 1986, 537). Lepădarea lui Petru și, implicit, căința sa, sunt emblematice pentru creștini, care au la îndemână un mijloc prin care să poată redobândi mila, iertarea și harul Domnului. Unul din troparele de la Ceasul al treilea din Sfânta și Marea Zi de Vineri ilustrează această realitate: „De frica iudeilor s-a lepădat de Tine, Doamne, prietenul și cel de aproape al Tău, Petru, și plângând, așa a strigat: Să nu treci cu tăcerea lacrimile mele; că am zis că voi păzi credinţa, Îndurate, și nu am păzit-o. Și pocăința noastă așa o primește și ne miluiește pe noi” (Triod 1986, 545).

Reflecții teologice

Episodul lepădării lui Petru ilustrează modul în care firea noastră înclinată spre păcat se dezice de Iisus Hristos. Însă, pocăința și întoarcerea Apostolului scoate în evidență modul în care omenirea se poate întoarce la Dumnezeu, după ce, faptic sau cu cuvântul, dobândește calea spre mântuire.

Reprezentare artistică

Scena lepădării lui Petru a fost reprezentată de timpuriu în arta creștină. Primele picturi și basoreliefuri care redau acest episod, datează din secolul al IV-lea și provin din mediul creștin roman. În Catacomba Commodillei, scena este pictată pe o arcadă situată în dreapta intrării (cca. 350). Elementul care a determină o identificare rapidă a evenimentului este cocoșul, care este pictat pe vârful unei coloane. Acesta este orientat spre un bărbat înveșmântat în haine romane, care nu poate fi altcineva decât Apostolul Petru. De partea cealaltă a coloanei sunt înfățișate două persoane. Una dintre aceste ține mâna dreaptă spre Petru, sugerând dialogul în urma căruia Petru s-a lepădat de Iisus Hristos. Această pictură murală conține trei elemente (Petru, cocoșul și persoana cu care dialoghează Apostolul) car,e sub diferite forme, se vor regăsi în majoritatea reprezentărilor bizantine ale scenei lepădării lui Petru.

Basoreliefurile de pe sarcofagele creștine care datează din același secol au ca structură de bază modelul din Catacomba Commodillei. Pe capacul celebrului relicvariu de fildeș de la Museo Civico Cristiano din Brescia (cca. 350-370), care ilustrează câteva episoade din timpul Patimilor Domnului, surprinde și momentul în care slujnica arhiereului îl întreabă pe Petru dacă nu cumva este unul dintre cei care-L urmau pe Iisus Hristos. Așa cum am precizat deja, pe

lângă aceștia doi, sculptorul reprezintă cocoșul pe postamentul superior al coloanei care este situată în spatele lui Petru.

O reprezentare asemănătoare poate fi întâlnită pe sarcofagul care poartă denumirea „Traditio Legis” din Catacombele de la Vatican (cca. 350-375), care se păstrează în Muzeul Pio Cristiano de la Vatican, Roma. Acesta prezintă dialogul dintre Petru și un bărbat. La fel ca în celălalt basorelief, Apostolul are mâna dusă la gură, sugerând teama de a nu fi prins sau identificat de cei aflați în curtea arhiereului. În cazul de față, nu avem de-a face cu slujnica arhiereului, ci, cel mai probabil, cu unul dintre slujitorii acestuia. Cocoșul este poziționat pe o coloană, în mijlocul celor doi.

Este important să semnalăm faptul că artiștii au reprezentat, pe lângă, momentul propriu-zis al lepădării și episodul în care Mântuitorul îi prevestește lui Petru că se va lepăda de El. Astfel că, în celebrul *Sarcofag dogmatic*, păstrat în Muzeul Pio Cristiano de la Vatican, Roma, care datează din prima jumătate a secolului al IV-lea, se înfățișează dialogul dintre Mântuitorul și Apostol, premergător lepădării. Petru este reprezentat și aici în ipostază meditativă. Semnalăm prezența cocoșului la picioarele celor doi. O altă reprezentare care nu se înscrie în tiparul amintit este întâlnită pe una din plăcuțele de fildeș care datează din secolul al V-lea. Episodul lepădării este corelat cu cel al pronunțării condamnării la moarte a Mântuitorului de către procuratorul Pilat. Autorul acestui basorelief a dorit probabil să marcheze un amănunt consemnat de Luca Evanghelistul, în care este menționat un schimb de priviri între Domnul și Petru, care se afla în curtea arhiereului. Chiar dacă în acest basorelief Mântuitorul este la Pilat, nu în interiorul casei arhiereului, artistul surprinde un dialog între Mântuitorul, care deja are luată în spate crucea, și Petru, care ține o mână îndreptată spre Iisus Hristos. Semnalăm faptul că Petru nici măcar nu privește spre slujnica arhiereului care se uită la el, ci atenția lui e concentrată spre Domnul. Cocoșul este înfățișat și în acest caz stând pe o coloană.

Prima reprezentare bizantină a scenei care se păstrează până astăzi datează din secolul al VI-lea, este realizată în tehnica mozaic și se găsește pe pereții Basilicii Sant’Apollinare Nuovo din Ravenna, Italia. Episodului lepădării îi sunt alocate două mozaicuri: unul care marchează momentul în care Domnul îi vestește lui Petru că se va lepăda de trei ori de El înainte de cântarea cocoșului, iar cealaltă ilustrează dialogul dintre Petru și slujnica arhiereului. În prima scenă Mântuitorul, însoțit de un bărbat, probabil unul dintre apostoli, și de Petru, flanchează de-o parte și de alta coloana pe care se aflǎ cocoșul. În cea de-a doua scenă, Apostolul Petru este înfățișat cu mâinile ridicate, sugerând tendința lui de a se apăra de cuvintele femeii care l-a identificat a fi unul din apropiații Mântuitorului. Aceste două tipare se vor regăsi în istoria reprezentărilor lepădării în multe scene, fie pe miniaturi, frescă sau suport de lemn.

Miniatura din manuscrisul Psaltirii Chludov din Rusia, care este datată la mijlocul secolului al IX-lea, propune o reprezentare inedită a momentului în care Apostolul Petru a conștientizat ce a făcut, dezicându-se în mod repetat de Iisus Hristos. În fața Apostolului este înfățișat un cocoș de dimensiuni impresionante. Putem presupune că miniaturistul a dorit să-l pună pe Sfântul Petru fața în față cu cel care prin întreita cântare a consfințit lepădarea prevestită de Domnul. Totodată, este posibil ca dimensiunea cocoșului să evidențieze căința lui Petru, care, prin plânsul amar, confirmă conștientizare reală a greșelii sale.

Miniatură din Psaltirea Chludov, Rusia (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Chludov_saint_peter.jpg*

Un accent vizibil pe căința lui Petru poate fi observat și într-o miniatură din Psaltirea ce poartă numele localității în care a fost descoperită în anul 1921 (Bristol). Petru este înfățișat într-o stare de penitență, având capul sprijinit pe mâna sa dreaptă. Tristețea de pe chipul său sugerează părerea de rău pentru întreita lepădare. Psaltirea datează din secolul al XI-lea. Într-un Tetraevangheliar bizantin ce provine din secolul menționat, observăm tendința miniaturistului de a asocia episodul lepădării lui Petru cu cel al trădării lui Iuda. În partea de sus a miniaturii este înfățișat Iuda, dându-i Domnului sărutarea care pecetluiește trădarea, iar în partea inferioară îl vedem pe Petru, stând în curtea arhiereului lângă foc, încălzindu-se. Mâna întinsă a slujnicei arhiereului și intenția acesteia de a dialoga cu cel pe care-l considera ucenic al Domnului sugerează prima etapă a lepădării. Pe una dintre clădirile din spatele lui Petru îl vedem reprezentat pe cocoșul ce vestește căderea Apostolului.

Reprezentarea lepădării lui Petru în frescă ne permite să observăm o tendință de însumare a celor trei momente ale dezicerii Apostolului de Iisus Hristos într-o singură imagine. Un astfel de exemplu putem găsi în Mănăstirea Patriarhală din Peć

(Kosovo), care datează din jurul anului 1310. Apostolul Petru este prezentat în patru ipostaze diferite. În prima dintre acestea el dialoghează cu slujnica arhiereului, care arată cu degetul spre Iisus Hristos. Asocierea lepădării cu Judecata lui Pilat permite realizarea detaliului menționat. În cea de-a doua ipostază, Petru, care se încălzește la foc, este chestionat de unul dintre bărbații care șed în jurul focului. Cea de-a treia ipostază îl prezintă pe Petru în dialog cu unul dintre slujitorii arhiereului. În acest caz, gesturile Apostolului (în special ridicarea mâinilor) prin care neagă asocierea sa cu Hristos sunt evidente. Ultima înfățișare a lui Petru nu aparține cadrului rezervat lepădării, ci devine parte integrantă în scena judecății lui Iisus Hristos de către Pilat. Situat fiind undeva în spatele Mântuitorului, Apostolul își manifestă părerea de rău, ducându-și mâna la obraz. În scena lepădării este reprezentat și cocoșul pe una dintre clădiri.

Frescă din Mănăstirea Patriarhală din Peć, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Pec/Apostles/Pictures/Nave/WestBay/Vault/282N1116.html*

Copyright: BLAGO Fund, Inc.

O reprezentare asemănătoare găsim în fresca Bisericii Taxiarches din Castoria, Grecia, care datează din secolul al XIV-lea (cca. 1359-1360). În acest caz, scena lepădării lui Petru este alăturată scenei judecății lui Iisus în fața Arhiereului Caiafa care își sfâșie veșmintele. Petru este reprezentat în patru ipostaze. Trei dintre acestea corespund dezicerii sale de Iisus Hristos, iar cea de-a patra înfățișează plângerea cu amar a acestuia, în timp de ce reazemă de o cu capul de un stâlp.

Această manieră de reprezentare a căinței lui Petru a fost asumată și în alte fresce anterioare celei din Taxiarches, cum ar fi cea din Biserica Sfântul Gheorghe din Vechiul Nogorichno (Macedonia), ce datează de la începutul secolului al XIV-lea (cca. 1313-1317). În chip sugestiv, deasupra lui Petru, pe un zid, este înfățișat un cocoș, așa cum de altfel vedem și în fresca grecească pe care o analizăm.

Frescă din Vechiul Nogorichno din Macedonia (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frescos_in_St._George%27s_Church_(Staro_Nagoricane)_024.JPG*

Tiparul de reprezentare promovat de frescele de la Peć și Taxiarches este asumat în spațiul elen și în secolele următoare. La Mănăstirea Sfântul Nicolae de Philanthropénoi, din Insula Ioannina, se păstrează o frescă de secol XVI ce ilustrează detaliat scena lepădării, într-una de sine stătătoare. Toate cele patru ipostaze ale lui Petru sunt bine conturate, inclusiv cea în care el stă rezemat pe un stâlp și plânge cu amar. Și în această scenă cocoșul este prezent.

O reprezentare similară poate fi văzută în Biserica Sfântului Sozomen din Galata, Cipru. Fresca realizată de Simeon Axenti provine din același secol și asumă tiparul menționat. Aici remarcăm și prezența lui Iisus Hristos, undeva în spatele unui zid. Poziționarea lui Petru, care își plânge atitudinea plină de lașitate, în imediata apropiere, amintește de momentul în care privirea Domnului s-a intersectat cu cea a lui Petru, amănunt consemnat de Evanghelistul Luca.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Fresco_Collections/Passion_of_Christ/CX4K1902.html*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/South_Arch/CX4K2754.html*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Un caz mai aparte din Răsăritul creștin este acela al unui ansamblul de fresce de la Mănăstirea Dečani (Kosovo), datate în jurul anului 1350, care descriu detaliat Patimile Domnului. Aici sunt consemnate cele trei lepădări în două scene. Prima dintre acestea însumează momentul în care Petru se dezice în fața slujitoarei arhiereului și cel în care neagă apartenența la grupul apostolic în prezența celor aflați lângă foc. Cea de-a doua scenă ilustrează ultima lepădare și momentul tânguirii, scenă al cărui tipar se regăsește în marea majoritate a frescelor bizantine.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru această scenă sunt următoarele: „Dinjos de palatul lui Anna, [în curtea] unde se judecă Hristos, Petru stând la o margine [încălzindu-se la foc], și înaintea lui o slujnică cu mâinile întinse către el; și mai încolo iarăși foc și doi ostași încălzindu-se și întrebându-l pe Petru; și mai încolo iarăși, la ușa palatului, Petru înspăimântat, cu mâinile întinse, și o copilă arătându-i-L pe Hristos; și deasupra lui, într-o fereastră, cântând cocoșul; și iarăși mai încolo Petru plângând cu amar.” (Dionisie din Furna 2000,114).

7. Iuda se căiește și se spânzură

Text biblic suport

Evanghelistul Matei este singurul care oferă detalii legate de atitudinea pe care a avut-o Iuda Iscarioteanul după ce L-a vândut pe Mântuitorul Iisus (Mt 27,3-5). Văzând că din cauza faptei sale Mântuitorul este osândit la moarte, Iuda s-a căit și, luând cei treizeci de arginți, s-a dus la templu pentru a-i da înapoi arhiereilor și bătrânilor. Ajungând înaintea lor, el și-a mărturisit păcatul spunându-le că a greșit, vânzând sânge nevinovat. Căința lui însă s-a lovit de indiferența arhiereilor și a bătrânilor, care i-au arătat că pe ei nu îi privește, că este problema lui. Din această cauză, Iuda a reacționat cu mânie: a aruncat arginții în templu și a mers și s-a spânzurat. Evanghelistul Luca, în Faptele Apostolilor, ne oferă un detaliu complementar legat de moartea lui Iuda. Din scrierea acestuia aflăm că Iuda a căzut cu „capul înainte, a crăpat pe la mijloc și i s-au vărsat toate măruntaiele” (FAp 1,18). Acest detaliu poate sugera faptul că sinuciderea s-a desfășurat pe un copac aflat la înălțime, pe o stâncă și că, din cauza unei crăci firave sau a funiei prea subțiri, Iuda a căzut pe stâncă, iar trupul i-a crăpat.

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur arată că Iuda s-a căit prea târziu pentru fapta sa. Mântuitorul Hristos i-a spus numeroase lucruri pentru a-i deschide ochii, dar el nu s-a îndreptat la timp. Este posibil și ca diavolul să-l fi înșelat atât de tare încât Iuda să nu fi văzut că păcătuiește decât după ce totul a ajuns la sfârșit. În momentul în care a dorit să ducă înapoi arginții, păcatul era săvârșit deplin; Iisus era vândut. Și chiar dacă s-ar aprecia faptul că s-a căit și că a încercat să își repare greșeala, totuși acestea nu i-au fost de niciun folos, deoarece sinuciderea este de neiertat. Astfel, Iuda a pierdut în final atât banii cât și propriul suflet. Păcatul iubirii de arginți l-a adus în acest punct în care nu s-a putut bucura nici de bani, deci nici de viața de aici și nici de cea viitoare, deoarece s-a sinucis.

Căința lui Iuda este așezată în contrast cu atitudinea arhiereilor și a bătrânilor. Iuda săvârșise păcatul, iar când a realizat gravitatea sa, a dorit să returneze arginții, să-și mărturisească greșeala și să o îndrepte într-un fel. Arhiereii și bătrânii ar fi trebuit să țină cont de atitudinea sa și să se oprească din planul lor. Păcatul lui Iuda, acela al vânzării, era împlinit; al lor însă, acela al răstignirii, nu se împlinise încă. Disprețul și indiferența arhiereilor și a bătrânilor arată că ei erau hotărâți să-și ducă planul până la capăt. Prin cuvintele „tu vei vedea” pe care i le adresează, ei îi arată lui Iuda că el este responsabil pentru fapta sa, pe el îl privește. În loc să țină seama

de cuvintele și de căința lui Iuda, arhiereii și bătrânii au rămas statornici în atitudinea lor, fapt care i-a condus la fapte mai grave decât fapta lui Iuda. Auzind mărturisirea lui Iuda, puteau să se îndrepte, puteau să-L elibereze pe Hristos, să renunțe la planul de a-L ucide. Ei însă au făcut contrariul, răstignindu-L pe cruce pe Hristos (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 958-960).

Sfântul Teofilact al Bulgariei notează în comentariul său o direcție interpretativă în care se caută motivele pentru care Iuda a procedat astfel și care propune o altă perspectivă vizavi de moartea lui. În acest sens, arată că unii consideră că Iuda se gândea că planul său nu va ajunge în punctul în care Iisus să fie osândit la moarte. În dorința sa de câștig, L-a vândut crezând că El va scăpa din mâinile iudeilor, precum a scăpat și cu alte ocazii (Lc 4,30; In 8,59). Văzând însă că Învățătorul pe care L-a urmat a fost judecat și osândit la moarte, s-a căit de fapta sa, tocmai pentru că nu se gândea că va avea astfel de consecințe. Mergând în continuare pe linia aceasta interpretativă, Sfântul Teofilact arată că Iuda s-a spânzurat ca să-L întâlnească pe Hristos în iad, pentru a-L ruga să îl mântuiască. De fapt, Iuda nu a reușit să se sinucidă, deoarece copacul s-a plecat cu greutatea trupului său; Dumnezeu a dorit ca el să mai trăiască fie pentru a-i oferi timp de pocăință, fie pentru a-l oferi ca exemplu negativ. După această încercare eșuată de sinucidere, el a căzut în boala de hidropică, ajungând să nu mai poată umbla. Din această cauză, a căzut la un moment dat cu fața în jos și s-a spintecat, adică a crăpat și astfel a murit, evanghelistul Luca amintind de acest episod în Faptele Apostolilor (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007a, 404-5).

Perspective liturgice

Imnografia din Săptămâna Patimilor îl condamnă pe Iuda pentru patima iubirii de arginți, precum și pentru faptul că prin păcatul său, el a dovedit că a uitat tot binele de care s-a învrednicit în perioada când a stat în preajma lui Iisus Hristos. A uitat că Mântuitorul i-a spălat și lui picioarele la fel ca și celorlalți Apostoli și nu s-a temut să-L vândă pe treizeci de arginți pe Cel neprețuit. Cântările liturgice vorbesc despre faptul că Iuda s-a îndepărtat de la lumină, ajungând în întunericul sinuciderii: „vinzi pe Domnul cu treizeci de arginți, pe Cel neprețuit, și nu gândești, Iuda, călcătorule de lege, la taina cinei sau la cinstita spălare? O, cum ai venit la cădere, alunecând până la sfârșit de la lumină și primind spânzurarea!” (Triod 1986, 506). Din cauza păcatului de a-L vinde pe Iisus, el s-a exclus pe sine din ceata Apostolilor. Văzând că a greșit, a aruncat cei treizeci de arginți, însă nu a ajuns să fie martor al Învierii Domnului: „Iuda cel fără de lege, Doamne, care și-a întins mâna în blid la cină împreună cu Tine, și-a întins mâinile fără de lege ca să ia arginții; și cel ce socotea prețul mirului, nu s-a temut a Te vinde pe Tine, Cel fără de preț; cel ce și-a întins picioarele să i le speli Tu, Stăpânul, Te-a sărutat cu vicleșug, ca să Te dea celor fără de lege. Și lepădându-se din ceata Apostolilor, și aruncând cei treizeci

de arginți, n-a văzut Învierea Ta cea de a treia zi, prin care miluiește-ne pe noi” (Triod 1986, 513). Una dintre cântările de la Denia din Miercurea Săptămânii Patimilor arată că Iuda, după păcat, a înțeles faptul că sufletul unui om este mai de preț decât toată lumea și, căzând în deznădejde, s-a spânzurat: „O, iubirea ta de arginți cea orbitoare, neîmpăcatule, din care ai luat uitare de cele ce ai învățat! Că nici toată lumea nu este de un preț cu sufletul, și din deznădejde te-ai sugrumat, însuți spânzurându-te, vânzătorule” (Triod 1986, 499).

Un tropar care se cântă în Joia Mare arată, în prima parte, că în timp ce ceilalți ucenici, la spălarea picioarelor, s-au luminat, „Iuda cel rău credincios, cu iubirea de argint bolnăvindu-se, s-a întunecat” și judecătorilor celor fără de lege L-a dat pe Judecătorul cel drept. În cea de-a doua parte, troparul oferă un îndemn care îi pune înainte iubitorului de avuții exemplul negativ al lui Iuda, care, pentru fapta sa, „spânzurare și-a agonisit”, îndemnându-l să fugă de „sufletul nesățios, care a îndrăznit unele ca acestea asupra Învățătorului” (Triod 1986, 508).

Repere teologice

Mântuitorul Iisus Hristos, în decursul vieții și activității Sale, împlinește profețiile Vechiului Testament. Inspirați de Dumnezeu, profeții au prevestit numeroase evenimente din viața Sa. Pentru ca ele să se împlinească, într-un mod tainic – acționând însă în mod liber, împinși în această atitudine de motive personale, fără să fie constrânși în vreun fel –, și Iuda, arhiereii și bătrânii poporului au avut un rol. Urmărind anumite obiective pământești, ei au devenit de fapt actanți în cursul istoriei mântuirii. Aceasta însă nu le conferă un statut pozitiv, în ideea în care fără de ei Mântuitorul nu și-ar fi dus misiunea de mântuire la capăt. Ei au acționat în virtutea libertății cu care i-a înzestrat Dumnezeu pe oameni și puteau, în orice moment, să renunțe la planul lor. Iuda și-a dat seama că a greșit, însă fapta sa era săvârșită. L-a vândut pe Mântuitorul, iar în momentul în care a realizat gravitatea păcatului său, El era osândit la moarte. A dorit să își îndrepte fapta, însă nu a făcut faptele de pocăință specifice unui credincios. Și-a mărturisit păcatul, însă unui grup de oameni nepotrivit, care nici măcar nu era dispus să îi asculte mărturisirea. De aceea, a aruncat arginții în templu și, căzut în deznădejde, și-a luat viața, încălcând în acest fel cea de-a șasea poruncă a decalogului (Ieș 20,13) și pierzând în acest fel șansa de a fi iertat, șansă pe care Apostolul Petru a primit-o în urma lepădării sale de Mântuitorul (Mt 26,69-75; In 21, 15-17).

Reprezentare artistică

Evenimentele care relatează părerea de rău, returnarea arginților dobândiți în urma vânzării și suicidul lui Iuda nu au fost reprezentare decât izolat în arta bizantină. Artiștii răsăriteni și-au îndreptat atenția îndeosebi asupra episodului vânzării

propriu-zise din Grădina Ghetsimani, în care Iuda a avut un rol semnificativ. Ulterior, ucenicul ajunge într-un con de umbră, fapt pentru care el nu am mai captat nici interesul artiștilor. Totuși, reprezentări ale evenimentelor menționate care îl au ca protagonist pe Iuda Iscarioteanul avem încă din secolul al V-lea. Pe una din cele patru părți ale unei cutiuțe de fildeș care se păstrează la British Museum din Londra, obiect creștin ce datează anii 420-430, este înfățișată spânzurarea lui Iuda. Reprezentarea suicidului este corelată cu Răstignirea Domnului. Artistul a dorit să indice care a fost rezultatul vânzării ucenicului și implicit să pună în antiteză cele două morți: Iisus Hristos este spânzurat pe lemn pentru a aduce mântuire întregii omeniri, în timp ce Iuda, agonisindu-și spânzurare pentru iubirea de argint, se îngreunează pe sine cu ocara vânzări și, părăsit de toți, moare atârnat de un copac. În schimb, Mântuitorul, deși răstignit și ocărât de mai marii iudeilor și de mulțime, este înconjurat de câțiva apropiați.

Basorelief pe o cutiuță de fildeș, British Museum (sec. V)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ivory_plaque_ of_the_Crucifixion_of_Christ.jpg*

O alăturare asemănătoare găsim pe un vas liturgic, folosit pentru agheasmă, care provine din Milano, Italia. Obiectul respectiv este identificat în literatura de specialitate sub denumirea de Situla Basilewsky și datează din jurul anului 980. Acesta conține mai mult scene din viața Mântuitorului. Printre acestea se află episodul restituirii arginților de către Iuda și spânzurarea acestuia. Scena însumează ambele momente. Artistul îl înfățișează pe Iuda atârnând de o funie care este legată de un copac. Acesta este poziționat cu spatele la doi dintre mai marii iudeilor care se dezic de el, aruncând vina totală asupra ucenicului vânzător. Scena evidențiază din

nou singurătatea lui Iuda. Revenind la cei doi iudei, semnalăm faptul că unul dintre ei are în mână o pungă cu arginți, iar celălalt, ridică incriminator mâna spre Iuda. Amândoi privesc spre cel ce s-a spânzurat.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani//Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/South_Arch/CX4K2775.html*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Cele două momente sunt integrate, câteva secole mai târziu, în cadrul reprezentărilor detaliate ce ilustrează Patimile Domnului la Mănăstirea Dečani (Serbia, Kosovo de azi), din sec. XIV. În prima scenă, Iuda este înfățișat înaintea mai marilor iudeilor, aruncând arginții jos din mână. Cei doi bărbați care stau pe jilț se dezic de ucenic prin gesturile pe care le săvârșesc cu mâna. Alături de ei sunt înfățișați și alți bărbați care privesc spre Iscariotean. În celălalt cadru este reprezentată spânzurarea lui Iuda. Pictorul a ales să reprezinte momentul în care Iuda este găsit mort. Intenția artistului de a înfățișa detaliile oferite de Sfântul Petru în cuvântarea sa din Faptele Apostolilor este evidentă. Acest fapt reiese din modul în care acesta înfățișează căderea trupului ucenicului care atârna de copac.

Complexitatea reprezentărilor și perspective propuse de pictorul de la Mănăstirea Dečani nu se mai regăsesc în mediul ortodox. Marea majoritate a artiștilor răsăriteni care doresc să facă trimitere la aceste evenimente aleg să înfățișeze cu precădere momentul în care Iuda atârnă de funie. Pentru a ilustra această perspectivă am ales frescele de la Mănăstirea Strupets (Tarzhishte) din Bulgaria, care datează

din secolul al XVI-lea și de la Mănăstirea Dobrovăț din Moldova, România (cca. 1527-1531).

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/Church/Pictures/Frescoes/Under_the_Dome/West_Arch/CX4K1913.html*
Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru această scenă sunt următoarele: „Templu și [înlăuntru] Anna și Caiafa și ceilalți cărturari și farisei șezând, și înaintea lor lada [de bani]; și Iuda, [văzând că Hristos a fost osândit la moarte], stând și fiind puțintel cam plecat, [căindu-se], aruncă arginții cu amândouă mâinile sus pe ladă [zicând: *Am greșit vânzând sânge nevinovat*]. Iar ei [Anna și cei cu el], având câte o mână la piept, pe cealaltă o întind către Iuda. Și dinafară de templu, dealuri și Iuda spânzurat de-un copac, care copac se încovoaie până ce vârful degetelor de la picioarele lui se atinge de pământ.” (Dionisie din Furna 2000, 114).

8. Biciuirea și batjocorirea lui Iisus Hristos

Text biblic suport

Biciuirea și batjocorirea au fost prevestite de Mântuitorul Hristos. În timpul activității Sale, El le-a spus Apostolilor că va fi batjocorit, defăimat și omorât de către arhierei, cărturari și bătrâni ai poporului, precum și de cei păgâni (Mt 20,18-19; Mc 10,33-34; Lc 9,20-22). Detalii despre biciuirea și batjocorirea lui Iisus Hristos găsim în relatările tuturor celor patru evangheliști. În timpul procesului, Iisus este batjocorit mai întâi la curtea arhiereului Caiafa de către martorii mincinoși și de către cei însărcinați să îl păzească (Mt 26,67-68; Mc 14,65; Lc 26,63), iar mai apoi este batjocorit și biciuit de către ostașii romani (Mt 27,26-31; Mc 15,15-20; Lc 23,11; In 19,1-3). Aici însă ne referim în special la biciuirea și batjocorirea pricinuite de ostașii romani.

Evangheliștii Matei, Marcu și Ioan relatează că Iisus a fost biciuit și batjocorit de către ostașii lui Pilat, imediat după eliberarea tâlharului Baraba. Episodul este mai detaliat descris la Matei și Marcu. Ei arată că ostașii lui Pilat L-au dus pe Iisus în pretoriu (adică în reședința pretorului, în care uneori se aflau și barăcile soldaților), au adunat în jurul Lui toată cohorta (care putea să cuprindă între 200 și 600 de soldați) și L-au batjocorit pe baza acuzei că El s-a proclamat regele iudeilor. L-au dezbrăcat de hainele Sale, L-au îmbrăcat cu o mantie roșie, I-au pus pe cap o cunună de spini, în mână I-au pus o trestie (care să dea impresia de sceptru) și au început să Îi adreseze în mod ironic ovații, zicându-I „Bucură-Te, regele iudeilor!” Ulterior, soldații au început să scuipe asupra Lui, I-au luat trestia din mână și L-au bătut cu ea peste cap; cel mai probabil, atunci a avut loc și biciuirea Sa. După aceea, L-au dezbrăcat de mantia roșie, L-au îmbrăcat cu hainele Sale și L-au dus să-L răstignească.

Evanghelistul Luca nu amintește de biciuire propriu-zis, ci doar de batjocură; tot el relatează, diferit față de ceilalți evangheliști, faptul că batjocura la care a fost supus Mântuitorul Hristos nu s-a datorat lui Pilat și ostașilor săi, ci lui Irod. Pilat, auzind că Iisus este galilean, l-a trimis în timpul procesului și la Irod, ca să-L interogheze. La întrebările acestuia, Iisus nu a răspuns nimic; probabil că Irod află de la arhiereii și cărturarii care erau de față motivul pentru care Iisus a fost arestat (faptul că S-a proclamat regele iudeilor), iar de aceea, împreună cu ostașii săi, Îl batjocorește, Îl îmbracă în haină strălucitoare și Îl trimite din nou la Pilat, pentru ca acesta să continue procesul (Lc 23,6-11). Evanghelistul Luca scoate în evidență faptul că Pilat mărturisește că atât el cât și Irod nu I-au găsit nicio vină lui Iisus. Intenția sa era de a-L pedepsi (cel mai probabil biciuindu-L) și pe urmă de a-L elibera

(Lc 23,22), însă mulțimea a cerut ca El să fie răstignit. Evanghelistul Ioan menționează în acest sens, că, după ce a fost biciuit și batjocorit de către ostași, Pilat Îl scoate pe Iisus înaintea mulțimii, purtând mantia purpurie și cununa de spini, spunându-le „iată Omul!"; atunci, arhiereii și slujitorii cer răstignirea Sa, iar Pilat Îl dă în mâinile lor ca să-L răstignească spunând că el nu I-a găsit nicio vină.

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur arată că în cazul batjocoririi Mântuitorului Hristos, diavolul a avut o influență mare atât asupra iudeilor cât și asupra ostașilor. Atitudinea primilor este de înțeles: ei au acționat din invidie, din ură, din dorința de a-și conserva puterea religioasă. Este mai dificil însă de identificat motivul pentru care ostașii s-au comportat astfel. În general, ostașii sunt caracterizați ca având înclinații spre ostilitate sau spre cruzime. Astfel, ei au acționat așa fie pentru a le face pe plac acuzatorilor, fie în funcție de caracterul lor, căci erau oameni fără de inimă. Însă, pentru atitudinea soldaților, o mare parte din vină le aparține evreilor. Ei au pus la cale ca Iisus să fie prins, ei L-au batjocorit și ocărât mai întâi. Iar Hristos a suferit toate ocările cu răbdare. Batjocura ostașilor nu a vizat doar un membru de-al Său, ci întreg trupul: pe cap I-a fost pusă cununa de spini, peste cap a fost lovit cu palmele și cu trestia; peste față L-au scuipat; peste obraji L-au pălmuit. În mână I-au dat trestie, trupul I l-au biciuit și I L-au îmbrăcat în mantia roșie (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 973-4).

Sf. Teofilact al Bulgariei arată, pe marginea Evangheliei după Luca, faptul că Iisus nu a răspuns la nicio întrebare înaintea lui Irod, deoarece acela era din fire batjocoritor. Irod dorea să Îl audă pe Iisus sau să asiste la un semn/minune din partea Sa, tocmai pentru a-L batjocori. Și, cu toate că nu a primit niciun motiv, totuși Irod, alături de ostașii săi, Îl batjocorește pe Iisus și pe urmă Îl trimite înapoi la Pilat. Mântuitorul Hristos știa că Irod dorea să Îl vadă și să Îl interogheze nu cu sinceritate, nu cu dorința de a crede și de a primi un cuvânt folositor de la El, ci din dorințe strict lumești. Auzise de acest Om și voia să îl vadă și să se bine-dispună pe seama lui. Numeroasele întrebări pe care i le adresează probabil sunt mai degrabă superficiale, adresate sub formă de glumă. Iar Iisus, văzând că el nu întreabă ca să afle propriu-zis ceva, ca să primească o învățătură, preferă să nu răspundă, ci să tacă. Și, chiar dacă răspundea la întrebări, nu făcea altceva decât să îi ofere motive în plus pentru batjocură (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007a, 321-322).

Pentru creștinii, răbdarea lui Iisus în timpul batjocurii și al biciuirii reprezintă un exemplu. Urmarea lui Hristos presupune asumarea greutăților și a răbdării în suferințe, a înăbușirii pornirilor spre violență, spre răzbunare sau spre mândrie. Și, mai mult decât valoarea exemplului, ar trebui să se întrevadă taina care se află în spatele celor răbdate de Mântuitorul Hristos. El a primit hlamida/mantia roșie, care simbolizează firea noastră; firea omenească, fiind înclinată spre păcat și ucidere, a fost

luată de Hristos și sfințită. Cununa de spini reprezintă păcatele săvârșite de oameni din pricina grijilor vieții; și pe acestea, Hristos le asumă și le șterge prin Dumnezeirea Sa, reprezentată prin Capul Lui. Urechile Sale au primit ocările soldaților precum în Rai Eva a auzit șoapta diavolului, însă El a răbdat până în ultima clipă. Iar trestia pe care a ținut-o în mână reprezintă trupul nostru putred și neputincios, pe care Domnul l-a luat și care a fost transfigurat prin Înviere. (Sf. Ioan Gură de Aur 1987, 973-4; Sf. Teofilact al Bulgariei 2007a, 410).

Perspective liturgice

Cântările din Săptămâna Patimilor laudă îndelunga răbdare a Mântuitorului Iisus Hristos, care a trecut prin suferință pentru a mântui neamul omenesc: „fiecare mădular al sfântului Tău trup a răbdat ocară pentru noi; capul a răbdat spini; fața, scuipări; obrazul, loviri cu palme; gura, gustarea oțetului celui amestecat cu fiere; urechile, hulele cele păgânești; spatele, biciuiri și mâna, trestie; întinsorile a tot trupul pe cruce, și cuie, încheieturile și coasta, suliță. Cel ce ai pătimit pentru noi și ne-ai mântuit pe noi din patimi; Care Te-ai smerit pentru noi, prin iubirea Ta de oameni și ne-ai înălțat, Atotputernice Mântuitorule, miluiește-ne pe noi” (*Triod* 1986, 537).

Oamenii, în neștiința lor, L-au batjocorit pe Creatorul lor și al întregii lumi. Oștile cele de sus, adică îngerii, s-au spăimântat văzând că Dumnezeu este ocărât de ostașii romani, însă El a suferit descoperind marea Sa milostivire: „mai înainte de cinstita Răstignire, ostașii batjocorindu-Te, Doamne, oștile cele înțelegătoare s-au spăimântat. Că Te-ai încununat cu cunună de batjocură, Cel ce ai înfrumusețat pământul cu flori; și cu haină de ocară Te-ai îmbrăcat, Cel ce îmbraci cerul cu nori. Căci cu o rânduială ca aceasta s-a cunoscut milostivirea Ta, Hristoase, și marea milă, slavă Ție” (*Triod* 1986, 545).

Imnografii pun accentul pe faptul că Cel care a suferit batjocura este Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, Cel prin care s-au făcut cele văzute și nevăzute, Împăratul cerului și al pământului: „Astăzi s-a spânzurat pe lemn Cel ce a spânzurat pământul pe ape. Cu cunună de spini S-a încununat Împăratul îngerilor. Cu porfiră mincinoasă S-a îmbrăcat Cel ce îmbracă cerul cu nori. Lovire peste obraz a luat Cel ce a slobozit în Iordan pe Adam. Cu sulița S-a împuns Fiul Fecioarei. Închinămu-ne patimilor Tale, Hristoase! Arată-ne nouă și slăvită Învierea Ta” (*Triod* 1986, 552).

Repere teologice

Batjocura la care a fost supus Mântuitorul Hristos reprezintă contrariul a ceea ce a fost El și a ceea ce a dorit să propovăduiască în lume. Mantia roșie pe care a primit-o țintea, în mod ironic, înspre puterea lumească, însă El a venit să vestească o împărăție cerească, în care să domnească pacea veșnică. Pălmuirile soldaților au contrastat cu cuvintele de milă rostite de Hristos, atitudinea lor crudă cu atitudinea

Sa plină de compasiune. Iar ovația „Bucură-te, regele iudeilor!" va primi adevărata însemnătate după Înviere, căci „Dumnezeu L-a preaînălţat şi I-a dăruit Lui nume, care este mai presus de orice nume; ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece, al celor cereşti şi al celor pământeşti şi al celor de dedesubt și să mărturisească toată limba că Domn este Iisus Hristos" (Fil 2,9-10).

Mântuitorul Iisus Hristos a fost respins, batjocorit și chinuit nu doar de către evrei, ci și de către păgâni. Ei au reprezentat astfel întreaga umanitate (evrei și neamuri), umanitate care a refuzat să primească Evanghelia Sa. El însă, în marea Sa milostivire, le-a suferit pe toate pentru a oferi mântuirea tuturor oamenilor. Iar la nivel spiritual, răstignirea lui Hristos se poate petrece în fiecare generație. Oamenii care aud Evanghelia Sa și nu o primesc, la fel ca și cei care au primit-o dar nu s-au menținut în relație cu El, nu fac altceva decât să Îl răstignească a doua oară pe Fiul lui Dumnezeu și să Îl facă de batjocură (Evr 6,6).

Reprezentare artistică

Răsăritul creștin nu a acordat o atenție semnificativă acestor două episoade, fapt pentru care reprezentările ce consemnează momentele biciuirii și batjocoririi Domnului sunt puține la număr în comparație cu ceea ce găsim în Apus.

Basorelief din Muzeul Pius-Christian din Vatican (sec. IV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Museo_Pio-Cristiano_sarc%C3%B3fago._11.JPG*

Copyright: Miguel Hermoso Cuesta, CC BY-SA 3.0

De asemenea, se poate observa și faptul că pictorii răsăriteni pun accent mai degrabă pe episodul batjocoririi Domnului, decât pe cel al biciuirii. Însă înainte de a exemplifica maniera de receptare a acestora în arta bizantină, semnalăm reprezentarea minimală a supliciului lui Iisus Hristos pe un sarcofag din secolul al IV-lea, păstrat în Muzeul Pius-Christian din Vatican. Într-una dintre scenele în care Mântuitorul este poziționat în prejma soldaților romani, este surprins momentul în care unul dintre ei așează pe capul Domnului o cunună în semn de batjocură.

Scena biciuirii Domnului din biserica Mănăstirii Stavronikita din Muntele Athos, din secolul al XVI-lea, este una dintre puținele reprezentări care înfățișează acest episod. Chiar dacă supliciul îndurat de Mântuitorul nostru a fost unul extrem de dur, Teofan Cretanul, pictorul care a realizat această scenă, nu a dorit să accentueze violența de care Domnul a avut parte, ci s-a mulțumit să-L reprezinte pe Iisus Hristos legat la mâini și la picioare de o coloană, cu spatele brăzdat de urmele loviturilor de bici și scorpioane aplicate de doi bărbați care, deși făceau parte din armata romană, nu erau îmbrăcați în veșminte militare. Episodul biciuirii este asociat cu momentul în care Mântuitorul este dus de soldați spre Golgota pentru a fi răstignit. În această scenă este înfățișat și Simon din Cirene care duce crucea lui Hristos.

Frescă din Mănăstirea Stavronikita din Muntele Athos (sec. XVI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jesus_in_Golgotha_by_ Theophanes_the_Cretan.jpg*

Pictorii bizantini au ales să reprezinte mai degrabă batjocorirea Mântuitorului decât biciuirea Sa. Opțiunea lor se datorează și faptului că acest episod are o încărcătură simbolică mult mai consistentă decât biciuirea propriu-zisă. Acest fapt reiese cu precădere din imnografia liturgică care evaluează atent gesturile pe care soldații le fac înaintea Celui care era Împăratul Cerurilor. Una dintre primele scene care reprezintă acest episod este fresca din Biserica Sfântului Gheorghe din Staro Nagoricane, Macedonia, care datează de la începutul secolului al XIV-lea. Pictorii Mihail și Eutihie Chostiras amplifică batjocura pe care Domnul o primește de la ostași prin prezența unor muzicieni care imită un obicei de la curțile împărătești, anume acela de a-I crea suveranului un ambient plăcut. În centrul scenei este înfățișat

Iisus Hristos îmbrăcat în hlamidă. Pe cap poartă cunună de spini, iar în mână dreaptă unul dintre ostași Îi așează o trestie ca să imite prin aceasta sceptrul regal purtat de împăratul pe care ei Îl batjocoresc. De-o parte și de alta se află bărbați care privesc spre Iisus Hristos sau dialoghează între ei pe seama Acestuia. În registrul inferior sunt reprezentați câțiva tineri care îngenunchează batjocoritor înaintea Mântuitorului. Unii dintre ei au în mâini instrumente muzicale. Prin cei aflați în mulțime se găsesc și alți muzicieni care cântă fie la tobe, fie din trâmbițe.

Frescă din Biserica Sfânta Cruce, Platanissa, Cipru (sec. XV)
Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Platanistasa_Verspottung.jpg*

Modelul propus de cei doi pictori avea să se impună în spațiul răsăritean în așa fel încât marea majoritate a reprezentărilor au fost realizate după acest tipar. Avem în vedere aici frescele din: Biserica Sfânta Cruce din Platanissa, Cipru, care datează din secolul al XV-lea; Biserica Sfântului Arhanghel Mihail din Galata, Cipru, realizată de pictorul Simeon Axenti, în secolul al XVI-lea; Capela Sfântului Nicolae din Mănăstirea Stavronikita, Muntele Athos; Biserica Mănăstirii Sfântul Dionisie, ambele fresce anthonite provenind din acelați secol XVI. Chiar dacă fiecare dintre aceste fresce au particularitățile lor, totuși asemănarea dintre ele și tiparul de la Staro Nagoricane este evidentă.

Un caz aparte este constituit de scenele din registrul dedicat Patimilor Domnului din Biserica Mănăstirii Dečani (Serbia, Kosovo de azi), care provin din secolul al XIV-lea. Acestea sunt realizate pe aceeași structură tematică, însă fiind împărțit în două scene, episodul batjocoririi Domnului este constituit pe orizontală, nu pe verticală cum sunt celelalte reprezentări. Semnalăm faptul că în această frescă se observă cu mai multă limpezime batjocura pe care o aduc Domnului, atât soldații, cât și muzicanții.

Frescă din Biserica Mănăstirii Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Decani/images/archive/item/CX4K1929.jpg*
Copyright: *BLAGO Fund, Inc.*

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru episoadele biciuirii și batjocoririi Domnului sunt următoarele: „Hristos fiind legat de un stâlp, cu coatele înapoi și plin de răni, și doi ostași Îl bat peste tot trupul, cu bice și cu nuiele, fără milostivire" și respectiv: „Hristos în pielea goală, fiind îmbrăcat numai cu o hlamidă roșie, pe cap cu o cunună de spini și ținând în mâna dreaptă o trestie; și jur-împrejurul Lui ostașii batjocorindu-L, unii îngenunchind înaintea Lui, și alții bătându-L peste cap cu trestie." (Dionisie din Furna 2000, 114).

9. Răstignirea și Moartea Domnului

Text biblic suport

Evenimentul răstignirii Mântuitorului Hristos este relatat de toți cei patru evangheliști (Mt 27,26-56; Mc 15,14-41; Lc 23,25-49; In 19,1-37). Pentru arhierei și preoți, motivul condamnării la moarte al lui Hristos este hula, îndrăznirea Sa de a afirma că este Fiul lui Dumnezeu. În faza iudaică a procesului, arhiereul Îl întreabă pe Iisus „Eşti tu Hristosul, Fiul Celui binecuvântat?”, iar El răspunde „Eu sunt şi veţi vedea pe Fiul Omului şezând de-a dreapta Celui Atotputernic şi venind pe norii cerului”, moment în care arhiereul își sfâșie hainele, acuzându-l de hulă și, alături de cei toți de față, consideră că este vinovat de moarte (Mc 14,62; In 19, 7). Fiind însă sub stăpânire romană, iudeii nu aveau dreptul să omoare pe nimeni (In 18, 31), motiv pentru care Îl duc pe Iisus înaintea lui Pilat, oferind un motiv politic: că se numește pe Sine rege al iudeilor (In 18,33), fapt care intră în coliziune cu domnia cezarului (In 19,12).

Din contextul mai larg al fazei romane a procesului, observăm că Pilat căutat o modalitate prin care să-L scape pe Iisus de pedeapsa cu moartea; a apelat, de aceea, la obiceiul de a elibera un prizonier la sărbătoarea Paștilor. Având în custodie un tâlhar pe nume Baraba, a îndemnat mulțimea să aleagă între eliberarea lui sau a lui Iisus. Mulțimea alege ca Baraba să fie eliberat și îi cere lui Pilat ca Iisus să fie răstignit. Dregătorul încuviințează și, după ce se spală pe mâini, în semn că nu este solidar cu hotărârea lor, îl eliberează pe Baraba, iar pe Iisus Îl trimite spre răstignire.

Înainte de a fi dus pe dealul Golgotei, Iisus a fost biciuit și batjocorit de ostașii lui Pilat. A primit o hlamidă roșie și o cunună de spini, iar ostașii, închinându-I-se în mod batjocoritor, Îi urau „Bucură-te, regele iudeilor!” După batjocorire, Iisus a primit înapoi hainele Sale și a fost dus la răstignire. Pe drum, a fost obligat să poarte crucea pe care urma să fie răstignit, însă, fiind prea slăbit din cauza biciuirii, nu a reușit. Evangheliștii sinoptici arată că soldații l-au silit atunci pe un om cu numele Simon din Cirene, care se întâmpla să vină atunci de la câmp în cetate, să ducă crucea lui Iisus. Evanghelistul Ioan nu-l menționează pe Simon din Cirene, spunând că Iisus și-a purtat propria cruce, probabil făcând referire la începutul drumului din Ierusalim spre Golgota. Evanghelistul Luca arată că, pe drum, Iisus a fost urmat de mulțime mare de popor și de femei care, văzând supliciul la care este supus Iisus, plângeau. Acestora, Iisus găsește puterea să le spună să nu plângă după El, ci să se plângă pe ele și pe copiii lor, prevestind o zi a judecății Domnului (Lc 23,28-31).

Fiecare Evanghelist în parte oferă o perspectivă de ansamblu asupra evenimentului și, totodată, notează anumite detalii care, așezate împreună, oferă o înțelegere mai clară a manierei în care s-a desfășurat răstignirea Mântuitorului. Ei nu oferă o descriere propriu-zisă a procesului crucificării, intenția lor fiind să scoată în evidență că Cel răstignit a fost Fiul lui Dumnezeu, Care a murit pentru păcatele oamenilor. De aceea, pentru Sfântul Ioan Evanghelistul, momentul crucificării, momentul de ocară coincide cu preaslăvirea lui Iisus, căci este actul mântuitor prin care împlinește opera de răscumpărare a neamului omenesc (cf. In 12,16).

Din relatările evangheliștilor se poate contura următoarea descriere a răstignirii și morții lui Iisus: El a fost răstignit la ceasul al treilea din zi (Mc 15,25), adică în jurul orei 9:00, în afara zidurilor cetății, pe dealul Golgotei sau „locul Căpățânii" sau, altfel spus, „al craniului", între doi tâlhari, iar pe crucea Sa I-a fost scrisă vina pentru care a fost răstignit: „Iisus Nazarineanul, Împăratul iudeilor!" (In 19,19) sau „Regele iudeilor" (Mc 15,26). Vina I-a fost scrisă în trei limbi: evreiește, latinește și grecește. Arhiereii iudeilor i-au cerut lui Pilat să nu scrie această vină deoarece Hristos nu este propriu-zis Împăratul/regele iudeilor; i-au atras atenția dregătorului asupra faptului că El s-a numit pe Sine astfel, însă nu este recunoscut *de facto* în această calitate (In 19,20-21); Pilat însă nu a modificat sentința pentru care a fost răstignit Iisus.

Înainte de a fi pironit și ridicat pe cruce, soldații romani au încercat să Îi ofere vin amestecat cu fiere (Mt 27,34) sau cu smirnă (Mc 15, 23), însă El, gustând, nu a dorit să bea. Băutura avea un rol calmant, narcotic, însă evangheliștii nu menționează motivul pentru care Hristos nu a dorit să o bea. După ce Îl răstignesc, ostașii împart hainele lui Hristos. Acest detaliu este profețit în Vechiul Testament, în Psalmul 21,17-20, Evangheliștii Matei și Ioan arătând că gestul ostașilor este în acord cu Scriptura (Mt 27,35; In 19,24).

Evangheliștii consemnează faptul că în timpul petrecut pe cruce, Hristos *a auzit* cuvinte de batjocură și *a rostit* El însuși cuvinte pe care le-a adresat Tatălui, unuia dintre tâlhari, unuia dintre ucenici și ostașilor sau mulțimii. Arhiereii, bătrânii, cărturarii și trecătorii, precum și tâlharii împreună cu care a fost răstignit (Mt 27, 39-44) L-au batjocorit și insultat pe Iisus. Trecătorii Îi cereau să se mântuiască pe Sine Însuși, să arate că este într-adevăr Fiul lui Dumnezeu: „Tu, Cel ce dărâmi templul şi în trei zile îl zideşti, mântuieşte-Te pe Tine Însuţi! Dacă eşti Fiul lui Dumnezeu, coboară-Te de pe cruce!" (Mt 27,40; Mc 15,29-30). Arhiereii, cărturarii și bătrânii spuneau că pe alții i-a mântuit, însă pe Sine nu Se poate mântui (Mt 27,42; Mc 15,31; Lc 23,35) și Îl provocau, cerându-I să dovedească faptul că este Fiul lui Dumnezeu coborând de pe cruce sau, dacă are acest statut, Dumnezeu să Îl scape din suferință. Sf. Ev Luca arată că, alături de cei menționați mai sus, și ostașii Îl luau în râs (Lc 23,34). Tot Sf. Luca notează și dialogul pe care l-a avut Iisus cu unul dintre cei doi tâlhari răstigniți de-a dreapta și de-a stânga Lui.

Sf. Matei menționează doar că ambii tâlhari L-au luat în râs, în schimb, Sf. Luca arată că unul dintre ei îl hulea, cerându-i să Se mântuiască pe Sine Însuși și pe ei, în timp ce celălalt și-a mărturisit vina și a recunoscut dumnezeirea lui Iisus. Mai întâi, acesta i-a atras atenția celuilalt tâlhar arătându-i că ei pe drept suferă această condamnare de ocară, spre deosebire de Iisus, Care nu a făcut niciun rău; mai apoi, adresându-I-se lui Iisus îi cere: „Pomeneşte-mă, Doamne, când vei veni în împărăţia Ta", iar El îi răspunde: „Adevărat grăiesc ţie, astăzi vei fi cu Mine în rai" (Lc 23,43).

Sf. Evanghelist Ioan nu menționează faptul că cei de față își băteau joc de Hristos, accentul căzând în relatarea sa pe persoana lui Iisus și pe grupul celor credincioși Lui, aflați lângă cruce. Sf. Ioan caută să ofere unele detalii complementare, cum este faptul că el însuși, aflându-se la picioarele crucii alături de grupul de femei care l-au urmat îndeaproape pe Iisus, a primit porunca de a o lua în grija lui pe Maica Domnului. Pe cruce fiind, Iisus, văzând-o pe mama Sa, îi spune ei mai întâi: „Femeie, iată fiul tău!", iar Sf. Ap. Ioan îi spune „Iată mama ta!" și de atunci acesta a luat-o în grija lui (In 19,26-27). După aceea, Sf. Ioan menționează că Iisus a spus, pentru a se împlini Scriptura, „mi-e sete", iar unul din ostași, înmuind un burete în oțet, l-a ridicat cu ajutorul unei trestii și I-a dat să bea (In 19,28-29).

În contrast cu batjocura la care este supus Iisus, minunile care au loc odată cu răstignirea și moartea Sa scot în evidență faptul că pe cruce nu a murit un simplu om. Evangheliștii Matei și Marcu arată că s-a făcut întuneric peste tot pământul de la ceasul al șaselea (ora 12:00) și până la ceasul al nouălea (ora 15:00). Sf. Luca notează că în momentul în care soarele s-a întunecat, catapeteasma templului s-a sfâșiat pe la mijloc (Lc 23,45). În ceasul al nouălea, după trei ore de întuneric, Hristos strigă puternic: „Eli, Eli, lama sabahtani? adică: Dumnezeul Meu, Dumnezeul Meu, pentru ce M-ai părăsit?" (Mt 27,46). Cei de față cred că îl strigă pe Ilie, unii dintre martori continuând să își exprime curiozitatea, dorind să vadă dacă, într-adevăr, va veni Ilie să-L salveze. În Evangheliile sinoptice, după ce rostește aceste cuvinte, Hristos primește buretele înmuiat în oțet.

Moartea lui Hristos pe cruce se petrece după ce El strigă, încă odată, cu putere. Evangheliștii Matei și Marcu nu menționează ce a strigat Mântuitorul, rezumându-se doar la a nota că, „strigând iarăşi cu glas mare, Şi-a dat duhul" (Mt 27,50; cf. Mc 15,37). Evanghelistul Luca arată că Mântuitorul a strigat „Părinte, în mâinile Tale încredinţez duhul Meu" (Lc 23,46), după care și-a dat duhul, iar Evanghelistul Ioan menționează că Hristos a zis „Săvârşitu-s-a", după care, plecându-și capul, și-a dat duhul (In 19,30).

În relatarea evangheliștilor sinoptici, momentul morții este însoțit de minuni și de reacții ale martorilor. Sf. Evanghelist Matei oferă cele mai multe detalii, relatând că, în momentul morții lui Iisus, catapeteasma templului s-a sfâșiat în două, pământul s-a cutremurat, pietrele s-au despicat și mulți morți au înviat, ieșind din mormintele

lor și intrând în cetatea Ierusalimului. La vederea tuturor acestor minuni, sutașul și ostașii însărcinați să Îl păzească pe Iisus se înfricoșează și mărturisesc: „Cu adevărat, Fiul lui Dumnezeu era Acesta!” (Mt 27,51-54). Alături de ei, și mulțimile prezente se înspăimântă și se manifestă bătându-și pieptul, înțelegând, asemenea sutașului, că Omul care a murit pe cruce a fost drept (Lc 23,48). De față, până la final, au stat femeile care L-au urmat pe Iisus din Galileea: „Maria Magdalena, Maria, mama lui Iacov cel Mic şi a lui Iosif, şi Salomeea” (Mc 15,40), ele urmând să aibă un rol important ulterior, în procesul de îngropare a Mântuitorului și în vestirea minunii Învierii.

Tabloul răstignirii este completat de Sf. Ioan Evanghelistul, care menționează câteva detalii legate de ce s-a întâmplat până ca trupul lui Iisus să fie coborât de pe cruce de către Iosif din Arimateea. Mântuitorul a fost răstignit într-o zi de vineri. Ziua următoare era o zi specială pentru iudei, deoarece era sâmbăta în care celebrau Paștile. Din acest motiv, iudeii îi cer lui Pilat să zdrobească fluierele picioarelor celor răstigniți, pentru a muri mai repede. Pilat le ascultă cererea, întrucât se arată că ostașii au mers să împlinească această sarcină. Ajungând la Golgota, ei zdrobesc fluierele picioarelor tâlharilor însă pe ale lui Hristos nu, deoarece constată că a murit. Pentru a se încredința de moartea lui, unul din ostași a împuns coasta Sa, și din ea a curs sânge și apă. Cele două gesturi – anume faptul că lui Hristos nu i-au fost zdrobite fluierele picioarelor și că a fost împuns în coastă – sunt așezate de Sf. Ioan în relație cu două profeții din Vechiul Testament în care se prevestește că „nu I se va zdrobi nici un os” și că „vor privi la Acela pe care L-au împuns” (In 19,31-37; cf. Iș 12,46; Zah 12,10). Menționând aceste aspecte, evanghelistul Ioan subliniază că Iisus Hristos a fost Însuși Cel profețit în Vechiul Testament și că El murit în mod real pentru păcatele oamenilor, pentru a-i elibera de sub robia păcatului.

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur arată că semnele care s-au văzut la răstignirea lui Hristos sunt un argument pentru a sublinia dumnezeirea Sa; aceste semne au fost prevestite în Vechiul Testament și s-au împlinit odată cu Jertfa de pe cruce. În timpul activității Sale, evreii I-au cerut semn prin care să certifice că este Dumnezeu, iar Hristos i-a anunțat că li se va da semnul proorocului Iona, cel care a stat în pântecele chitului trei zile și trei nopți (Mt 12,39). Crucea, Moartea, îngroparea de trei zile și Învierea reprezintă împlinirea semnului lui Iona. La fel, faptul că s-a făcut întuneric peste tot pământul reprezintă un semn al puterii dumnezeiești a lui Hristos, un semn prevestit odată cu ieșirea din Egipt a poporului ales, întrucât și atunci, Dumnezeu a făcut întuneric peste egipteni. Paștele evreilor, adică trecerea de la robia egipteană la libertate, spre pământul Canaanului, a fost o preînchipuire a Paștelui creștin, în care Hristos ne-a scos din robia morții, oferindu-ne libertatea vieții veșnice.

Sfântul Ioan Gură de Aur arată că nu trebuie să vedem o contradicție între cuvintele evanghelistului Matei și ale evanghelistului Luca în privința atitudinii pe care au avut-o tâlharii. Matei arată că ambii Îl ocărau pe Iisus, în timp ce Luca menționează că unul dintre ei a mărturisit dumnezeirea Sa. La început, arată Sf. Ioan Gură de Aur, amândoi L-au ocărât, după care unul dintre ei, văzând că Iisus este fără de răutate și drept, și-a schimbat atitudinea, și-a mărturisit vina și a cerut să fie pomenit (Sf. Ioan Gură de Aur 1994, 976-977)

Sf. Chiril al Alexandriei arată că vina Mântuitorului, scrisă în evreiește, latinește și grecește, indică înspre valoarea universală a mântuirii și că, văzând iudeii această vină, au fost cuprinși de invidie și dispreț. Ei nu L-au acceptat pe Hristos în demnitatea Sa mesianică, nu L-au recunoscut ca Împărat în timpul în care a activat în mijlocul lor, însă Adevărul-Hristos luminează și, în momentul morții, vina devine mărturie de credință (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 777).

Pe cruce fiind, Mântuitorul Hristos se îngrijește de Maica Sa aflată în durere și o predă ucenicului iubit, pe care Sf. Chiril al Alexandriei îl identifică în persoana Sf. Ioan Evanghelistul. Prin aceasta, Hristos se arată ca împlinitor al Legii, căci împlinește porunca de cinstire a părinților și ne arată tuturor cât de importantă este cinstea și iubirea față de părinți (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 780).

Sf. Teofilact al Bulgariei arată că locul în care a fost răstignit Hristos și, inclusiv denumirea lui, nu sunt întâmplătoare. Exista o tradiție conform căreia osemintele lui Adam au fost așezate în locul în care a fost răstignit Hristos, „locul Căpățânii” referindu-se tocmai la craniul strămoșului omenirii. Astfel, jertfa pentru păcat și biruința morții se petrec în directă relație cu cel prin care ele au venit în lume. (Sf. Teofilact al Bulgariei 2008, 187).

Sfântul Atanasie cel Mare oferă argumentele pentru care Mântuitorul Hristos a murit răstignit pe cruce. 1) Hristos era Cuvântul/Logosul divin întrupat. Trupul Său era diferit de trupul oricărui om născut în mod firesc, deoarece Persoana Sa era divino-umană. Trupul Său nu putea să cunoască stricăciunea, slăbiciunea firii omenești, nu putea să se îmbolnăvească, ci dimpotrivă, era izvor de vindecare a bolilor și a neputințelor fizice. Totuși, era necesar ca El să treacă prin moarte pentru a învia. Aceasta însă trebuia să se petreacă nu într-un mediu izolat, așezat într-un pat, suferind, pentru nu se considera că El era supus slăbiciunii firii omenești și nici pentru a se considera că Și-a înscenat moartea și, în consecință și Învierea. Moartea Sa trebuia să se petreacă într-un context în care martori oculari să vadă că Și-a dat duhul pentru ca mai apoi să se vadă veridicitatea Învierii. Totodată, Hristos nu trebuia să Își pricinuiască moartea, ci alții să I-o pricinuiască. Nu se cuvenea ca El, în calitate de creator și susținător al vieții, să Își ia propria viață. El căuta să Se îndrepte spre moarte și, din propria voință, a lăsat ca uneltirile iudeilor să fie puse în aplicare; a

suferit moartea pricinuită de alții, S-a lăsat jertfit pentru a desființa moartea pentru toți oamenii.

2) Hristos a ales să nu aibă o moarte glorioasă, ci să îndure ocara crucii, pentru a se sublinia că El a ales să Se supună morții pe care I-au pricinuit-o oamenii. Moartea pe cruce era considerată cea mai cumplită, cea mai greu de suportat, astfel că El a biruit până și tipul morții la care a fost supus, pentru a-i încredința pe toți că este Viața și Învierea. Prin urmare, prin Înviere, moartea de ocară a devenit mijloc de biruință al morții sub care era ținută în robie întreaga omenire.

3) Moartea de pe cruce era cea mai de folos pentru mântuirea neamului omenesc. Hristos S-a întrupat pentru a ridica blestemul păcatului și al morții, din care omenirea nu putea ieși singură. El, fără de păcat fiind, S-a supus acestui blestem, primind moartea celor prinși în mrejele lui. În Vechiul Testament se menționează că „blestemat este înaintea Domnului tot cel spânzurat pe lemn" (Deut 21,23; cf. și Gal 3,13) și că „nimeni nu poate să scape de la moarte, nici să plătească lui Dumnezeu preț de răscumpărare; că răscumpărarea sufletului e prea scumpă şi niciodată nu se va putea face" (Ps 48,7-8), de aceea, murind pe cruce, Hristos a ales să Se supună blestemului pentru a-l birui, pentru a Se oferi pe Sine preț de răscumpărare pentru oameni, căci El era deopotrivă Dumnezeu și om, putând să plătească acel preț.

Prin moartea pe cruce, Hristos le oferă acces tuturor oamenilor în Împărăția lui Dumnezeu. El moare cu mâinile întinse, arătându-și iubirea față de întreaga umanitate, de aceea, arată Sfântul Atanasie, cu o mână îi atrage pe cei din poporul ales, iar cu cealaltă pe cei dintre neamuri, căci a prevestit că, în momentul înălțării Sale pe cruce, pe mulți îi va atrage la El (In 12,32). Mai mult, fiind pe cruce, Hristos moare înălțat, în văzduh, pentru ca prin Jertfă să curețe văzduhul de puterile demonilor și să deschidă oamenilor calea spre ceruri. În virtutea acestor argumente, Sfântul Atanasie arată că „mântuirea tuturor nu se putea săvârși altfel decât pe Cruce". Pe cruce a fost înălțat, în văzul tuturor celor care au fost de față și, pentru a sublinia Jertfa Sa, a îngăduit ca întreaga creație să dea mărturie despre El, ca oamenii să înțeleagă că a murit Fiul lui Dumnezeu întrupat, pentru ca ulterior să creadă în învierea Lui cea de a treia zi; iar, fiind răstignit pe cruce, la Înviere aveau să se vadă semnele suferințelor Sale, înțelese ca semne prin care a biruit moartea. (Sf. Atanasie cel Mare 1987, 114-21)

Sfântul Chiril al Ierusalimului, în cateheza dedicată cuvintelor din Simbolul de credință „S-a răstignit și S-a îngropat", arată valoarea universală a Jertfei de pe cruce și notează, detaliat, profețiile vechitestamentare care au vestit Patimile Domnului. Celelalte minuni sau acte săvârșite de Hristos au avut relevanță în special pentru cei care au fost beneficiari sau martori – orbul din naștere a primit vederea, însă în întreaga lume au rămas nenumărați orbi la nivel fizic și spiritual; Lazăr a fost înviat, însă învierea sa a fost destinată doar la un nivel personal; cei cinci mii de bărbați au

primit pâine, însă în lume au rămas nenumărați oameni înfometați după pâine și/sau după cuvântul lui Dumnezeu; femeia cea gârbovă a fost dezlegată de neputința ei, însă întreaga omenire a rămas pe mai departe legată cu lanțurile păcatelor. Spre deosebire de aceste minuni, Jertfa crucii a fost destinată întregii omeniri, deoarece prin Jertfa de pe cruce Hristos i-a luminat pe cei orbi la nivel spiritual și i-a scos pe toți oamenii de sub povara păcatului. Aceasta a fost posibil deoarece Cel care a murit pe cruce nu a fost un om obișnuit, ci Fiul Unul-Născut al Tatălui, întrupat pentru mântuirea neamului omenesc.

Valoarea universală a Jertfei de pe cruce este subliniată de Sfântul Chiril al Ierusalimul prin trasarea relației dintre vechiul Adam, primul om, și Noul Adam, Fiul lui Dumnezeu. Așa cum printr-un singur om a intrat păcatul și moartea în lume și s-a extins la toate generațiile de după el, la fel, printr-un singur Om omenirea a primit mântuirea, viața veșnică. Hristos a reașezat omenirea în relație cu Dumnezeu folosindu-se de elementul care a generat starea de păcat: lemnul. Pomul cunoștinței binelui și răului, din care Adam și Eva au mâncat încălcând porunca lui Dumnezeu, este așezat în contrapondere cu lemnul crucii, altarul de Jertfă pe care S-a răstignit Hristos, dând dovadă de ascultare deplină față de voia lui Dumnezeu.

Pe cruce, Hristos a pătimit în chip real. Pătimirile și Moartea Sa nu au fost o nălucire. Prin Întrupare, el a asumat pe toate cele ale omului, în afară de păcat. Având trup asemenea nouă, El a viețuit printre oameni, a propovăduit Evanghelia, îndreptându-Se spre punctul culminant al activității Sale pământești – anume spre Jertfă, Moarte și Înviere. Spre acestea a mers de bunăvoie, nesilit de nimeni. În acest sens, le-a prevestit Apostolilor în repetate rânduri că va fi răstignit (Mt 16;21; 17,22-23; 20,18). Cunoștea acest fapt și a S-a lăsat în mreaja uneltirilor bătrânilor și preoților, în actul vânzării lui Iuda tocmai pentru a ajunge la moarte; nu a evitat, deoarece prin Moarte avea să ajungă la Înviere, prin Moarte avea să învingă păcatul și moartea. De aceea, subliniază Sfântul Chiril al Ierusalimului, pentru Hristos, Răstignirea, Moartea de ocară, este, paradoxal, semnul Său de slavă, de proslăvire (cf. In 12,23), pentru că prin cruce El biruiește moartea și mântuiește lumea.

În periplul pe care îl realizează Sfântul Chiril în arealul Vechiului Testament pentru a evidenția profețiile care au prevestit Jertfa de pe cruce, este de remarcat punctul de plecare: toate faptele lui Hristos sunt consemnate în scris, sunt mărturisite cu sute de ani înainte, Duhul Sfânt fiind Cel care a pregătit omenirea pentru a-L primi pe Hristos și pentru a înțelege rolul Său în lume. Profeții, luminați de Duhul Sfânt, au prevestit maniera în care se vor desfășura Patimile Domnului. În special, Isaia, în capitolul 53 al cărții sale, vorbește despre rolul lui Mesia și despre Jertfa Sa, „prin care toți ne-am vindecat” (Is 53,5) (Sf. Chiril al Ierusalimului 2003, 187-220).

Perspective liturgice

La slujbele Deniilor din Joia și Vinerea Mare, precum și în rânduiala ceasurilor se subliniază 1) motivul pentru care Hristos S-a răstignit pentru noi, 2) atitudinea de care au dat dovadă cei ce au fost de față – unii de compătimire și durere, alții de cruzime și 3) reacția întregii creații la vederea răstignirii Creatorului. Hristos S-a răstignit pentru ca fiecare om să primească iertarea păcatelor și viața veșnică: „Răstignitu-Te-ai pentru mine, ca să-mi izvorăşti mie iertare; împunsu-Te-ai în coastă, ca să-mi ţâşneşti pâraie de viaţă; cu piroane Te-ai pironit, ca, prin adâncul patimilor Tale, crezând eu înălţimii puterii Tale, să-Ţi cânt: Dătătorule de viaţă, Hristoase, slavă şi Crucii Tale, şi Patimii Tale, Mântuitorule” (Triod 1986, p. 533).

Imnografii subliniază că Cel răstignit este Creatorul lumii: „Astăzi a fost răstignit pe lemn, Cel ce a spânzurat pământul pe ape. Cu cunună de spini a fost încununat Împăratul îngerilor. Cu porfiră mincinoasă a fost îmbrăcat Cel ce îmbracă cerul cu nori. Lovire peste obraz a luat Cel ce a slobozit în Iordan pe Adam. Cu piroane a fost pironit Mirele Bisericii. Cu sulița a fost împuns Fiul Fecioarei! Închinămu-ne patimilor Tale, Hristoase. Arată-ne nouă și slăvită învierea Ta!” (Triod 1986, pp. 531-532). Observăm faptul că în prima parte a cântării, imnograful pune în balanță câteva elemente din vremea Patimilor cu unele care au o încărcătură cosmică: atârnarea pe cruce, cu atârnarea pământului pe ape etc. Din dorința de a evidenția contrastul dintre ceea ce I se oferă batjocoritor lui Hristos și ceea ce este El, de fapt, este impresionat: I se dă cunună de spini, Celui care este Împăratul cerurilor! sau I se dă porfiră mincinoasă Celui ce a îmbrăcat cerul cu nori; Mirele Bisericii, Fiul Fecioarei este pironit și străpuns cu sulița. În acest cadru apăsător, se strecoară un fir de nădejde prin faptul că, prin închinare cuvenită, se așteaptă zorii Învierii.

Prima stihiră de la începutul vecerniei din Vinerea Mare subliniază faptul că, fiind martoră la răstignirea Creatorului, întreaga creație s-a schimbat și a suferit alături de El: „toată făptura s-a schimbat de frică, văzându-Te pe Tine, Hristoase, pe Cruce răstignit. Soarele s-a întunecat și temeliile pământului s-au cutremurat. Toate au pătimit împreună cu Tine, Cel ce ai zidit toate. Cel ce ai răbdat pentru noi de voie, Doamne, slavă Ție” (Triod 1986, p. 555).

Supliciul la care a fost supus Domnul a avut o funcție expiatoare: „Fiecare mădular al Sfântului Tău trup a răbdat ocară pentru noi: capul a răbdat spini, faţa, scuipări; obrazul, loviri cu palme; gura, gustarea oţetului celui amestecat cu fiere; urechile, hulele cele păgâneşti; spatele, biciuri şi mâna, trestie; întinsorile a tot trupul pe cruce, şi cuie, încheieturile şi coasta, suliţa. Cel ce ai pătimit pentru noi, şi ne-ai mântuit pe noi de patimi; Care Te-ai smerit pentru noi, prin iubirea Ta de noi, şi ne-ai înălţat, Atotputernice Mântuitorule, miluieşte-ne pe noi”. Răbdând Patima, Domnul nu a făcut altceva decât să sufere El ceea ce trebuia să rabde omul pentru faptele sale. Fiecare parte a trupului Domnului a suferit sub o formă sau alta: capul – spini, fața

– scuipări, obrazul – loviri, gura – oțet și fiere, urechile – hulire, spatele – biciuiri, mâna – trestia batjocoritoare, trupul – răstignirea, încheieturile – cuie și coasta – suliță. Imnograful încheie și această cântare într-un tot pozitiv, cerând Celui care a pătimit pentru oameni milă.

Tâlharul de pe cruce este asemănat cu Adam: „Prin lemn a fost izgonit Adam din rai, iar prin lemnul Crucii tâlharul în rai s-a sălăşluit. Că acela gustând, a călcat porunca Făcătorului; iar acesta împreună răstignindu-se, a mărturisit Dumnezeu pe Cel ce Se tăinuia. Pomeneşte-ne şi pe noi, Mântuitorule, întru împărăţia Ta”. Dacă Adam a fost izgonit din Eden după ce a gustat din rodul pomului, tâlharul a intrat prin lemnul crucii în rai; dacă Adam a călcat prin neascultare de Dumnezeu porunca, tâlharul L-a arătat pe Hristos lumii în calitatea Sa de Dumnezeu, suferind alături de El. Cântarea se încheie cu asumarea cuvintelor mântuitoare ale tâlharului de pe cruce: „Pomeneşte-ne şi pe noi, Mântuitorule, întru împărăţia Ta”.

Repere teologice

Jertfa și moartea pe cruce sunt, alături de Naștere/Întrupare, Înviere și Înălțare, acțiunile divine sau etapele principale prin care a fost mântuit neamul omenesc.

Mântuitorul Iisus Hristos S-a răstignit pe cruce de bună-voie, pentru păcatele neamului omenesc (1Cor 15,3). El nu avea niciun păcat pentru care să moară, însă jertfa Sa era necesară pentru ca oamenii să poată reintra în relație cu Dumnezeu. Jertfa pe care a adus-o Hristos nu putea fi adusă de niciun om de rând, pentru că toți oamenii sunt supuși păcatului; nimeni nu ar fi putut să își pună sufletul drept răscumpărare pentru ceilalţi. De aceea, Jertfa trebuia adusă de cineva fără de păcat. Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, aduce Jertfa, împacă în Sine firea dumnezeiască și cea omenească și împărtășește, ulterior, fiecărui om, posibilitatea și puterea de a face același lucru dacă se așază în relație cu El. În acest fel, prin Jertfa Sa, Hristos restaurează firea omenească și o eliberează de sub robia păcatului.

Pătimirea de pe cruce și Moartea Fiului lui Dumnezeu întrupat au fost reale, nu doar aparente. Prin ele se vede, pe de o parte, atotputernicia lui Dumnezeu, iar pe de altă parte faptul că El, luând trup din Fecioara Maria, a devenit Om adevărat, luând toate ale noastre înafară de păcat. El a pătimit în calitatea Sa de Om, de aceea în timpul Jertfei se pot vedea semnele slăbiciunii firii omenești. Trupul său omenesc însă nu a cunoscut stricăciune în moarte (cf. Ps 15,10).

Prin Jertfă, Hristos Se dovedește a fi modelul suprem de ascultare, întrucât El Și-a supus voia Sa voii Tatălui până la moarte, „și încă moarte pe cruce” (Flp 2,8). În Jertfă se evidențiază astfel modelul suprem de conformare a voințelor, în care firea omenească se supune celei dumnezeiești.

Fiind martoră a suferinței Fiului lui Dumnezeu întrupat, întreaga creație a fost marcată: soarele s-a întunecat, catapeteasma templului s-a sfâșiat și mulți morți au înviat.

Prin Moartea Sa, Hristos biruiește moartea, prefăcând-o în poartă de intrare în Împărăția lui Dumnezeu.

Reprezentare artistică

Datorită ironiilor și atacurilor pe care necreștinii le-au îndreptat împotriva crucii, arta creștină a evitat în mod deliberat să reprezinte evenimentul răstignirii până în secolul al V-lea. În tot acest timp, crucea a fost folosită de creștini pentru a-și manifesta sau mărturisi credința, însă aceștia s-au ferit să-L reprezinte pe Mântuitorul pe cruce. Aluziile malițioase ale celor care nu au înțeles taina mântuirii care s-a realizat prin cruce, i-au determinat pe creștini să evite expunerea inevitabilă la un val de critici și ironii.

Pentru a înțelege mai bine contextul istoric la care facem referire, este suficient să consemnăm existența unor caricaturi sau a unor reprezentări pe amulete care iau în derâdere evenimentul prin care s-a oferit lumii mântuire. În cadrul acestor reprezentări amintim graffiiti-ul Alexamenos care se păstrează în Muzeul Palatin din Roma, Gema est mediteraneeană care conține inscripția „Fiul, Tatăl, Iisus Hristos” care datează din secolele II-III și se păstrează la British Museum din Londra și crucifixul imprimat în carnelian care a fost descoperit pe teritoriul țării noastre, care datează din secolele III-IV și se păstrează la British Museum din Londra.

În secolul al V-lea, când această perspectivă negativă cu privire la răstignire nu a mai avut consistență, Domnul a fost reprezentat pe cruce în ipostaza de biruitor al morții, nu de persoană chinuită, suferindă și moartă pe cruce. Prin urmare, sesizăm că rațiunea care a stat la baza unei astfel de reprezentări pe care o vom regăsi frecvent în primul mileniu creștin, se fundamentează pe o realitate istorică și ulterior pe una de natură teologică. Primele reprezentări care Îl reprezintă pe Hristos în această ipostază se găsesc pe două basoreliefuri ca aparțin Basilicii Santa Sabina din Roma. Primul dintre acestea este realizat pe o cutiuță de fildeș care se păstrează la British Museum din Londra, obiect creștin ce datează anii 420-430, iar cel de-al doilea este o sculptură în lemn realizată în anul 432 pe una dintre ușile de intrare ale edificiului de cult. Scena de pe una din părțile cutiuței de fildeș ilustrează patru evenimente care sunt relaționate cu Patimile Domnului: două sunt din perioada Pătimirilor, iar celelalte două au în vedere Învierea și una din arătările de după evenimentul anastasic.

În scena rezervată răstignirii identificăm pe lângă Mântuitorul care este țintuit pe cruce, trei persoane: ucenicul Ioan, Maica Domnului și, cel mai probabil,

ostașul care recunoaște dumnezeirea Celui răstignit. Sesizăm faptul că Mântuitorul stă drept pe cruce, având ochii deschiși. Dacă ne raportăm la gestul pe care îl face ostașul, înțelegem că în acel moment Domnul era mort pe cruce. Prin urmare, artistul a avut în vedere o rațiune de natură teologică, nu una de natură cronologică. Această manieră de reprezentare avea să se impună în Răsăritul creștin, fapt pentru care putem considera acest basorelief a fi unul din tiparele timpurii care stă la baza modelului bizantin de înfățișare a Răstignirii Domnului. Alături de persoanele menționate este și Iuda care atârnă de un copac, legat fiind cu o frânghie. Suicidul ucenicului trădător este asociat răstignirii în vedere sublinierii rezultatul la care Iuda a ajuns prin vânzarea sângelui nevinovat.

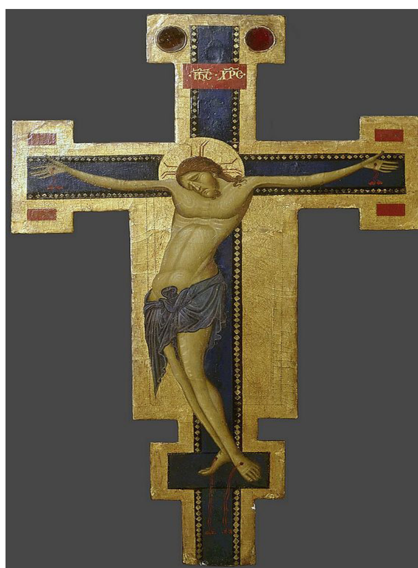
Basorelief pe o cutiuță de fildeș, British Museum (sec. V)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ivory_plaque_of_the_Crucifixion_of_Christ.jpg*

Cea de-a doua reprezentare introduce în scenă pe cei doi tâlhari, între care a fost răstignit Domnul. Aceștia sunt înfățișați mult mai mici la înălțime, sporind contrastul dintre ei și Mântuitorul. Semnalăm faptul că persoanele răstignite stau cu picioarele pe pământ, neatârnând pe cruce. În ambele reprezentări, cei răstigniți sunt goi, având în jurul brâului lor un veșmânt.

Înainte de continua expunere principalelor reprezentări care statornicesc tiparul bizantin de reprezentare al acestui eveniment, vom menționa câteva obiecte de cult pe care găsim înfățișată răstignirea Domnului: crucea pectorală a lui Carol cel Mare, regele francilor – aceasta datează din secolul al IX-lea (cca. 810); o cădelniță din secolului al IX-lea, de origine coptă de la mănăstirea Anba-

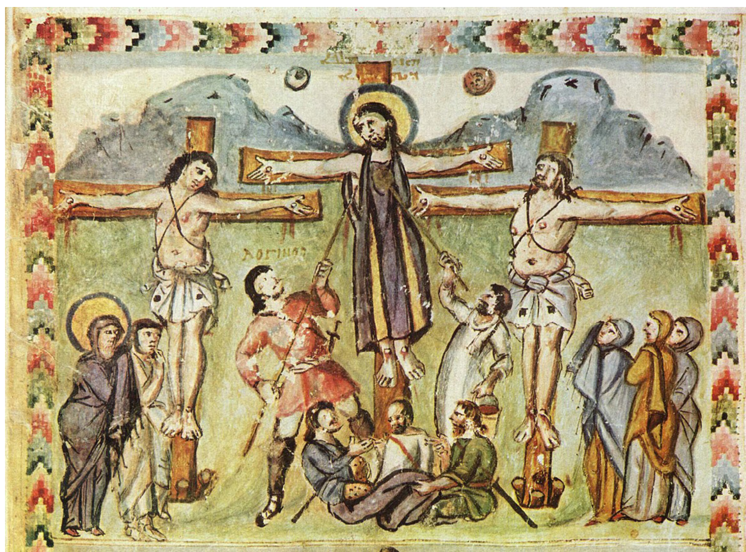
Shenuti, Egipt – pe acest obiect liturgic sunt reprezentare mai multe scene din viața Mântuitorului, printre care și răstignirea; crucea de aur, cu chipuri de email care provine din Mănăstirea Shemokmedi, Georgia (cca 912-957) și care conține inscripția „Hristoase, protejează-l pe George, regele Abhaziei”; relicvarul lui Peppins, păstrat în Abația Sainte-Foy, Franța, care datează din secolul al X-lea (cca. 950) – artefactul alcătuit din lemn îmbrăcat în metal și cu pietre prețioase, înfățișează pe Domnul răstignit pe cruce, iar de-o parte și de alta pe Ioan Evanghelistul, „ucenicul iubit” și Maica Domnului; Evangheliarul bizantin, care datează din anul 900 și se păstrează în Biblioteca Națională Marciana din Veneția, Italia – Mântuitorul răstignit este înconjurat de îngeri și sfinți în câteva medalioane.

Cruce de procesiune, pictată pe ambele părți care a fost folosită în Assisi (sec. XIII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Master_of_the_Blue_Crucifixes._Painted_cross,_side_A._13c._Umbria_83.2x52.5,_Walraf_Richartz_Museum,_Koln.jpg*

La acestea se mai adaugă și crucea purtată de pelerini îndeosebi în cadrul procesiunilor din Biserica Coptă, care datează din secolele VIII-X și se păstrează la Muzeul Copt din Cairo – Maica Domnului și Sfântul Ioan stau de-o parte și de alta a crucii; și crucea de procesiune, pictată pe ambele părți care a fost folosită în Assisi și în Perugia în anii 1265-1275 și se păstrează în Wallraf-Richartz Museum, Cologne din Germania.

Miniatură din Evangheliarul lui Rabbula (sec. VI)
Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Meister_des_Rabula-Evangeliums_002.jpg*

Una dintre cele mai cunoscute reprezentări ale Răstignirii Domnului se găsește în celebrul Evangheliarul sirian al lui Rabbula, realizat în Mănăstirea Sfântul Ioan din Zagba în anul 586. În această miniatură, Hristos este înfățișat cu aureolă în jurul capului; este înveșmântat cu o haină lungă, asemeni purpurei imperiale; atât mâinile, cât și ambele picioare sunt străpunse de cuie. Remarcăm faptul că, deși sunt amănunte care ar sugera că momentul surprins de miniaturist este anterior morții de pe cruce (ex. ostașul care împunge coasta Domnului), Mântuitorul este înfățișat cu ochii deschiși și cu trupul drept. Acest amănunt artistic este în consonanță cu disputele teologice din veacul al VI-lea. Miniatura dorește să scoată în evidență faptul că pe cruce nu este răstignit altcineva decât Împăratul slavei. La baza crucii sunt reprezentate mai multe persoane: una dintre acestea este soldatul care împunge cu sulița coasta pentru a se încredința de realitatea morții Celui răstignit; de cealaltă parte a crucii se află un bărbat care întinde spre gura lui Iisus Hristos un burete îmbibat în oțet și fiere; la baza crucii sunt trei soldați care aruncă sorți pentru cămașa Mântuitorului. Semnalăm faptul că bărbatul din mijloc are capul asemănător cu un craniu. Este posibil ca această reprezentare să fi stat la baza reprezentării craniului lui Adam la temelia crucii. De-o parte și de alta sunt răstigniți cei doi tâlhari. Trupurile lor țintuite pe cruce sunt legate cu frânghii pentru a spori și mai mult contrastul dintre ei și Mântuitorul care pătimește de bună voie, fără a fi silit de nimeni. În scenă sunt reprezentate trei dintre femeile care L-au urmat și L-au slujit pe Hristos în activitatea Sa, precum și Ioan Evanghelistul și Maica Domnului. Născătoarea se deosebește de

toți ceilalți prin veșmântul de purpură pe care îl poartă (arătând prin aceasta statutul său împărătesc și înrudirea cu Iisus Hristos) și prin aureola din jurul capului.

Miniatură dintr-un manuscris de la Mănăstirea Gellone, Montpellier (sec. VIII)

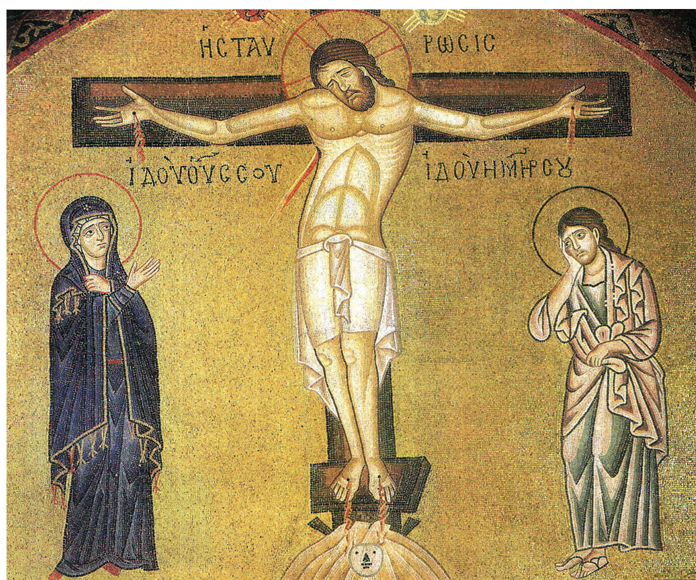
Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SacrGellone143v.jpg*

Reprezentarea Mântuitorului cu ochii deschiși pe cruce se regăsește și în alte miniaturi din primul mileniu din spațiu european. În acest sens oferim spre exemplificare un manuscris din Mănăstirea Gellone, de lângă Montpellier, Franța, care datează din secolul al VIII-lea (cca. 755-787) și se păstrează în Biblioteca Națională din Paris, precum și o Psaltire carolingiană, originară din Saint-Germain-des-Prés care datează din secolul următor (cca. 830) și să păstrează în Württembergische Landes-Bibliothek din Stuttgart. Prima miniatură marchează începutul unei rugăciuni „Te igitur”, crucea pe care este răstignit Domnul fiind litera „T”. Mântuitorul are ochii deschiși, mâinile și picioarele Îi sunt străpunse de cuie, iar din coasta Lui țâșnește sânge și apă. Iisus Hristos nu mai poartă veșmânt împărătesc, ci numai un ștergar împrejurul mijlocului. Acest mod de reprezentare se va impune în mare majoritate a răstignirilor. Remarcăm prezența puterilor cerești prin intermediul a doi îngeri care sunt înfățișați deasupra brațelor orizontale ale crucii.

Scena descrisă în Psaltirea din Stuttgart este complexă, însumând pe lângă perspectivele literale de interpretare și o viziune simbolică/mesianică. Hristos este răstignit pe cruce cu ochii deschiși. Deasupra crucii sunt doi îngeri care au în mâini ștergare. În partea stângă sunt reprezentați doi soldați care dialoghează cu privire la

Cel răstignit; unul dintre aceștia privește spre Cel răstignit arătând cu mâna înspre El. La baza crucii sunt înfățișați doi soldați care au în mâini cămașa lui Hristos și se hotărăsc să tragă sorții. Ineditul în această reprezentare este oferit de două animale (un inorog și un leu) care sunt poziționate în partea dreaptă a crucii. Miniaturistul a dorit să scoată în evidență caracterul mesianic al psalmului 21, prin ilustrarea versetului 23: „Izbăveşte-mă din gura leului şi din coarnele taurilor smerenia mea." Versiunea ebraică a textului pe care o are în vedere miniaturistul face referire la inorog, nu la taur, cum avem în versiunea grecească, pe care o găsim în majoritatea edițiilor românești ale Psaltirii.

O schimbare majoră de perspectivă în reprezentarea răstignirii în tehnica miniaturală găsim în mediul răsăritean de-abia la începutul celui de-al doilea mileniu. De data aceasta Hristos este reprezentat mort pe cruce, cu ochii închiși, cu capul plecat pe piept și cu trupul frânt. Miniaturile pe care le vom folosi pentru exemplificare provin dintr-un Tetraevangheliar bizantin din Constantinopol care datează din secolul al XI-lea (cca. 1075) și se păstrează în Biblioteca Palatină din Parma, precum și din bine cunoscuta Psaltire a Împărătesei Melisande, care provine din veacul al XII-lea (cca. 1131-1144), și se găsește la British Museum din Londra. Prima miniatură încadrează răstignirea într-un ciclu de reprezentări care marchează Patimile Domnului: Hristos în Muntele Măslinilor, arestarea Sa, lepădarea lui Petru și coborârea de pe cruce. Scena din Tetraevangheliar avea să devină unul din tiparele iconografice care se va impune în Răsăritul creștin. În centru este poziționată crucea, pe care se află trupul frânt și împuns cu sulița al Mântuitorului. Deasupra crucii, într-o semicalotă sunt înfățișate în chip simbolic cerurile. Puterile cerești sunt reprezentare prin patru îngeri care privesc cu cutremur la cele întâmplate. În partea inferioară, de-o parte și de alta a crucii se află Maica Domnului și ucenicul iubit. Perspectiva ioaneică asupra ultimei etape a Pătimirii pe cruce avea să se impună în acest tipar. Sutașul care a mărturisit dumnezeirea Celui răstignit devine o prezență constantă în această scenă. De asemenea, semnalăm prezența a unui grup de femei în proximitatea Născătoarei. Miniatura din Psaltire își însușește aceleași rigori de reprezentare a modului în care Mântuitorul este răstignit pe cruce. În partea de sus a crucii nu mai avem înfățișarea simbolică a cerului, artistul optând pentru reprezentarea soarelui și a lunii, care în timpul Patimilor și-au ascuns lumina. Maica Domnului, Ioan Evanghelistul și sutașul, care potrivit tradiției poartă numele Longhin, sunt înfățișați în partea inferioară a miniaturii. Semnalăm prezența unui bărbat care amintește de cel care a înmuiat în oțet buretele pe care punându-l în vârful unui băț, l-a întins Mântuitorului pentru a-I potoli setea, dar și prezența unui soldat care este poziționat lângă el.

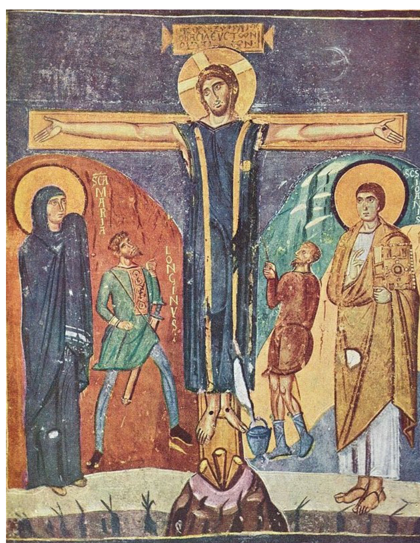

Mozaic din Biserica Cuviosului Luca din Boeția (sec. XI)
Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_(narthex)_-_East_wall,_left_(Crucifixion)_04.jpg*

Mozaicurile din Biserica Cuviosului Luca din Boeția (Grecia), care datează de la începutul secolului al XI-lea (cca. 1011-1030) și cel din Biserica Mănăstirii Dafni din Attica, de lângă Atena (Grecia), care datează din același secol (cca. 1090), propun o abordare mult mai simplificată a scenei. Ambii mozaicari optează pentru reprezentarea a numai două persoane în scenă: Maica Domnului și Evanghelistul Ioan. În acest fel sunt subliniate perspectivele eclesiologice ale răstignirii. Datorită craniului care se află la baza crucii se poate accentua și dimensiunea soteriologică a Jertfei, anume răscumpărarea păcatului adamic și restaurarea omului. Sf. Ioan Gură de Aur ne oferă detalii privitoare la craniul care se află la baza crucii. Acesta consemnează o tradiție potrivit căreia craniul lui Adam a fost scos la suprafață din pământ de apele potopului din vremea lui Noe. Acestea l-au purtat vreme îndelungată până când craniul a ajuns aproape de locul unde avea să fie zidit Ierusalimul. Oamenii au îngropat craniul lui Adam sub un morman de pietre. De aici se păstrează și denumirea de locul Căpățânii. Remarcăm faptul că sângele care curge din rănile picioarelor Domnului picură pe craniul lui Adam. Elementele care particularizează cele două reprezentări se află deasupra crucii: în cazul mozaicului din Biserica Cuviosului, în partea superioară a scenei avem înfățișate soarele și luna, iar în mozaicul de la Dafni sunt reprezentați doi îngeri.

Mozaicul din Basilica San Marco din Veneția (Italia), care datează de la începutul secolului al XIII-lea (cca. 1200), expune detaliat scena răstignirii. De-o parte și de alta a crucii îi putem identifica pe ostașul care împunge cu sulița

coasta Domnului, pe Maica Domnului și ceata femeilor mironosițe (partea stângă), respectiv pe bărbatul care îmbie pe Mântuitorul să bea oțet din buretele aflat în vârful unui băț, pe Ioan Evanghelistul, pe sutașul Longhin și un grup de bărbați evrei. La baza crucii, de-o parte și de alta a craniului sunt înfățișați doi ostași care urmează să arunce sorțul pentru cămașa lui Hristos. Amănuntul care ne atrage atenția în acest mozaic este constituit de o prezență impresionantă de puteri cerești. Mozaicarul reprezintă opt îngeri care privesc cu înfiorare la cele ce se petrec. În literatura apocrifă se consemnează faptul că puterile îngerești, îngrozite de cele ce vedeau, erau gata să pornească război împotriva celor ce L-au răstignit și Îl batjocoreau pe Împăratul slavei. Modul în care sunt înfățișați îngerii confirmă nedumerirea îngerilor, care priveau contrariați la Pătimirea Domnului puterilor.

Pictură murală din Basilica Santa Maria Antiqua, Roma (sec. VIII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Crucifixion_from_Santa_Maria_Antiqua.jpg*

Înainte de a analiza evoluția tiparului iconografic în cadrul frescelor bizantine din Răsăritul creștin, se cuvine să menționăm pictura murală din Basilica Santa Maria Antiqua din Roma (Italia), care datează din secolul al VIII-lea (cca. 741-742). Sesizăm faptul că reprezentarea Mântuitorului înveșmântat cu purpură imperială și cu ochii deschiși pe cruce, așa cum apare în miniatura de origine siriană din Evangheliarul lui Rabbula (sec. VI), poate fi întâlnită și în Apus. Această realitate semnalează faptul că disputele teologice privitoare la persoana Mântuitorului și implicit la Pătimirea Sa de pe cruce au continuat și în secolul al VIII-lea.

Frescă din Biserica Întunecată (Karanlik Kilise), Göreme, Capadocia (sec. XII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:G%C3%B6reme_OpenAir_Museum_Dunkle_Kirche_3_11_2004.jpg*
Copyright: *Karsten Dörre, CC BY-SA 3.0*

Primele fresce bizantine din cel de-al doilea mileniu asupra cărora vom insista provin din Capadocia, Turcia de azi. Biserica Mărului (Elmali Kilise), din Göreme, Capadocia (Turcia de astăzi), care a fost ctitorită la mijlocul secolului al XI-lea, deține una din cele mai vechi cristalizări ale tiparului iconografic al scenei Răstignirii Domnului. Mântuitorul este reprezentat cu trupul mort pe cruce, având mijlocul înfășurat într-un ștergar. În proximitatea crucii se află soldatul care a împuns cu sulița coasta Mântuitorului și bărbatul care a întins buretele cu oțet. Lângă aceștia, care sunt înfățișați în dimensiuni mai reduse, se află de-o parte și de alta a crucii Maica Domnului și Apostolul Ioan. Semnalăm prezența cetei femeilor care I-au slujit Domnului de-o parte, iar de cealaltă, grupul iudeilor. În mod intenționat, lângă aceștia se află sutașul Longhin, care mărturisește dumnezeirea Celui răstignit. La baza crucii se găsește craniul, iar în partea superioară soarele și luna. Acest tipar de reprezentare este asumat în Capadocia și în secolele următoare, după cum se poate constata în frescele din Biserica Întunecată (Karanlik Kilise), care datează de la începutul secolului al XII-lea și în Biserica Sandalei (Çarikli Kilise), care a fost edificată un secol mai târziu, ambele din Göreme. În cadrul acestor fresce constatăm tendința autorilor de a surprinde un amănunt care ține de contextul istoric în care a fost realizată răstignirea. Romanii obișnuiau să-i răstignească dezbrăcați pe cei

osândiți la această moarte. Datorită acestui fapt, în cea de-a doua frescă menționată, Mântuitorul este înfățișat gol pe cruce. În prima dintre fresce, ștergarul din jurul brâului este aproape transparent. Prin urmare, deducem că ștergarul pe care pictorii l-au așezat împrejurul mijlocului Domnului este un artificiu menit să acopere trupul gol, din puditate artistică. La fel ca în scena Botezului Domnului, acest mod de reprezentare cu ștergar peste mijloc avea să se impună în Răsăritul creștin.

Frescele bizantine din celelalte spații creștine (Serbia, Macedonia, Grecia, Muntele Athos și Cipru) asumă în linii mari modelul care s-a impus în bisericile capadociene, păstrând elementele esențiale ale tiparului. Sesizăm faptul că din anumite rațiuni (cel mai probabil pentru a nu interpune alte persoane între cruce și Maica Domnului, respectiv Ioan Evanghelistul), soldatul cu sulița și cel care întindea buretele îmbibat cu oțet nu mai sunt reprezentați. La fel, nici soldații care împart hainele Domnului nu mai fac parte din scenă, decât cu mici excepții, iar atunci când sunt reprezentați ei sunt poziționați undeva lateral, nu sub cruce. Prin urmare, accentul va cădea întotdeauna pe Cel răstignit și pe cele două persoane de la baza crucii, Maica Sa și Apostolul Ioan. Acestora se adaugă, fără excepții, sutașul Longhin și femeile mironosițe. Totodată, sesizăm faptul că pictorii pun un accent semnificativ pe prezențele angelice și pe acțiunile pe care acestea le fac.

În acest sens, una din cele mai reprezentative fresce este cea din Biserica Sfintei Fecioare, care aparține Mănăstirii Studenica (Serbia), ctitorie a lui Ștefan Nemania, care datează de la începutul secolului al XIII-lea (cca. 1209). Îngerii sunt reprezentați atât în partea de sus a brațului orizontal al crucii, cât și în partea de jos. Deasupra crucii sunt înfățișați doi îngeri care stau alături de doi profeți ai Vechiului Testament, care țin filactere deschise. Unul dintre aceștia este profetul Isaia, care a descris în capitolul 53 al scrierii sale Patimile Robului Domnului. În partea de jos a crucii sunt pictați doi îngeri care însoțesc alte două persoane. Primul dintre aceștia asistă persoana care adună într-un vas Sângele care țâșnește din coasta Domnului. Celălalt înger povățuiește pe o altă persoană. Potrivit interpretării simbolice, persoana care adună în vas Sângele cel de viață dătător este Biserica, iar cealaltă, care se îndepărtează de Iisus Hristos, este Sinagoga. Datorită faptului că poartă aureolă, persoana care întruchipează Biserica este sfântă și fără prihană, „slăvită, neavând pată sau zbârcitură, ori altceva de acest fel.” (Ef 5,27). Această perspectivă vine să confirme și să accentueze dimensiunea eclesiologică a Răstignirii, care a fost consemnată de timpuriu, încă din secolul al X-lea (cca. 912-957) pe crucea de aur, cu chipuri de email care provine din Mănăstirea Shemokmedi, Georgia. În fresca din Biserica Sfântul Neofit de lângă Paphos, din Cipru, care datează din prima parte a secolului al XIII-lea (cca. 2015), sesizăm faptul că cele două persoane (Biserica și Sinagoga) călăuzite de înger sunt identice.

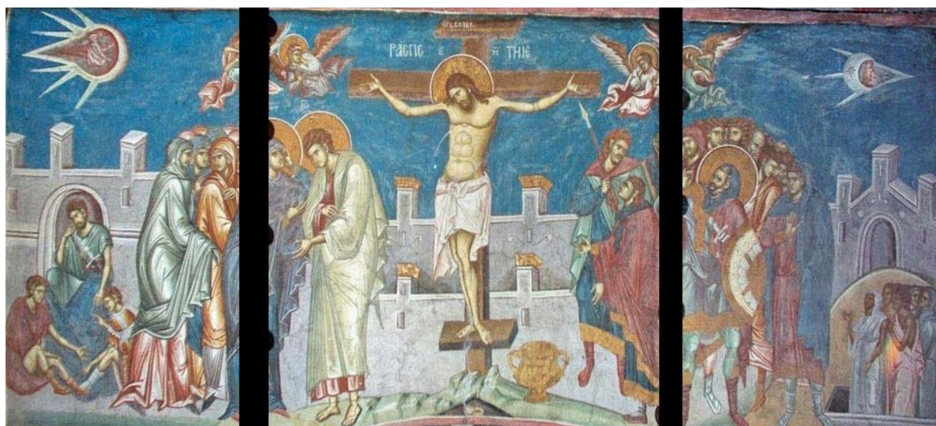

Frescă din Biserica Mănăstirii Studenica, Serbia (sec. XIII)
Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Studenica/Main/Pictures/Interior/Naos/Western_bay/West_wall/West_wall_-_second_row/STUD_2_IMG_6983.html*
Copyright: BLAGO Fund, Inc.

Printre frescele notabile din secolul al XIII-lea mai putem menționa pe cea din Biserica Sfântul Nicolae din Prilepe (Macedonia) și pe cea realizată de pictorul Georgios Kalliergis, în Biserica Mântuitorului din Veria (Grecia), care datează din prima parte a veacului menționat (cca. 1317). În prima reprezentare, ceata femeilor mironosițe este mai numeroasă decât de obicei, la fel și cea a soldaților, precum și a bătrânilor poporului, care sunt poziționați în spatele sutașului Longhin. În cazul de față, Evanghelistul Ioan este alături de Maica Domnului îndurerată, nu de cealaltă parte a crucii. Se pare că pictorul a dorit să pună în evidență de data aceasta mărturia sutașului. Cealaltă frescă conține o scenă simplificată, în care sunt prezenți doar Maica Sfântă, Ioan, femeile mironosițe și sutașul.

Fresca de la Mănăstirea Dečani (Serbia, Kosovo de azi), care datează din secolul al XIV-lea, este una din cele mai complexe reprezentări ale Răstignirii din Răsăritul creștin. Toate elementele aparținătoare tiparului sunt asumate în cadrul acestei fresce. Până și soldații care aruncă sorți pentru cămașă sunt prezenți, însă undeva de-o parte, pentru a nu abate atenția spre acest detaliu care nu are o însemnătate teologică cu greutate. Scena care însumează un număr impresionat de persoane care fac parte din ceata femeilor sau din grupul iudeilor, conține un amănunt care corelează Jertfa cu

realitatea Învierii. În partea dreaptă a scenei sunt reprezentate mai multe persoane în interiorul unui mormânt. Aceștia sunt drepții despre care Evanghelistul Matei ne relatează că după Învierea Domnului, au ieșit din mormintele lor și s-au arătat celor din cetate. Asocierea Morții Domnului cu Învierea Sa este susținută și de scena pogorârii la iad care este poziționată sub Răstignire.

Frescă din Mănăstirea Dečani, Kosovo (sec. XIV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Crucifixion_of_Christ_-_Visoki_De%C4%8Dani_Monastery.jpg*

Încheiem prezentarea evoluție tiparului iconografic al Răstignirii în categorialul frescelor bizantine cu scena realizată de Teofan Cretanul la Mânăstirea Stavronikita din Muntele Athos, care datează din secolul al XVI-lea. În cadrul scenei reapar soldatul cu sulița și cel cu buretele îmbibat în oțet, de-o parte și de alta a crucii, și sunt înfățișate crucile celor doi tâlhari. Remarcăm faptul că aceștia nu sunt țintuiți cu cuie de crucea care este în formă de „T”, ci sunt legați cu frânghii. Poziția tâlharului celui bun este una cuviincioasă, acesta stând cu fața spre Mântuitorul. Lângă acesta observăm un înger care îi ia sufletul pentru a-l duce în Rai, așa cum îi promisese Iisus Hristos. Celălalt tâlhar este întors cu spatele spre cel care privește, având o poziționare destul de nepotrivită, nefirească, pe cruce. La baza crucii lui, dar și a tâlharului celui bun se află câte un bărbat care le zdrobește fluierele picioarelor. La fel ca în cazul precedent, în partea inferioară a scenei, lângă craniul lui Adam, sunt înfățișate trei persoane care amintesc de episodul minunat al învierii drepților care au intrat ulterior în Ierusalim pentru a oferi o mărturie de netăgăduit despre Învierea Domnului.

Mănăstirea Sfânta Ecaterina din Sinai ne oferă posibilitatea de a analiza modul în care un iconar din secolul al VIII-lea a ales să reprezinte episodul Răstignirii Domnului. Icoana marchează o nouă etapă de reprezentare care se diferențiază de cele precedente prin faptul că Iisus Hristos este înfățișat mort pe cruce, având ochii

închiși și coasta străpunsă. Influența reprezentărilor precedente este vizibilă prin veșmântul din purpură imperială pe care Mântuitorul îl poartă. Alături de El, pe cruci în formă de „T”, se află și cei doi tâlhari. Aceștia nu sunt pironiți pe cruci; ei au mâinile legate la spate cu frânghii. Datorită inscripțiilor aflăm și numele acestora: Gestas și Dismas. În scenă mai sunt reprezentați Maica Domnului și Ioan Evanghelistul, de-o parte și de alta a crucii, cei trei soldați care împart veșmintele Domnului la baza crucii și patru îngeri în registrul superior al icoanei.

În patrimoniul aceleiași mănăstiri se păstrează o icoană din prima jumătate a secolului al XI-lea care ilustrează Răstignirea într-o manieră asemănătoare cu tiparul care se va impune în Răsăritul creștin. Remarcăm faptul că în această icoană, Maica Domnului și Ioan sunt de aceiași parte a crucii, alături de ceata sfintelor femei. Sutașul Longhin, soldatul cu sulița, bărbatul cu buretele de oțet și doi iudei sunt în partea dreaptă a crucii. Semnalăm faptul că această reprezentare face parte dintr-un registru alcătuit din trei icoane: Răstignirea este flancată de intrarea Domnului în Ierusalim și de Învierea Sa.

Icoană din Galeriile de Stat Tretyakov, Moscova (sec. XIV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Raspyatie_Maraevych_XIV.jpg*

Reprezentările iconografice din Răsăritul creștin sunt concentrate datorită spațiului limitat și formatului alungit al suportului material pe trei elemente principale: Hristos răstignit pe cruce, Maica Sa și ucenicul iubit. Tendința de a sublinia conținutul eclesiologic al scenei este evidentă. Din acest motiv, persoanele care mai apar în icoană (sutașul, femeile sau îngerii) nu au un rol determinant în

stabilirea principalului mesaj teologic al acestei reprezentări. Dintre icoanele cele mai importante din mediul răsăritean de influență bizantină amintim: icoana cu două fețe din Nicosia (Cipru), care datează din secolul al XIII-lea (cca. 1250) și se păstrează în colecția de icoane a Bisericii Faneromeni; icoana de secol XIV (cca. 1350) de la Biserica Sfântul Luca din Nicosia (Cipru); icoana din Galeria de la Ohrid ca datează din aceeași perioadă (cca. 1350); icoana de la Galeriile de Stat Tretyakov, din Moscova, care datează de la sfârșitul secolului al XIV-lea; icoana de secol XIV care se păstrează în Muzeul Bizantin din Atena; icoana ce provine din școala lui Andrei Rubliov și este datată la începutul secolului al XVI-lea (cca. 1500); și icoana Răstignirii realizată de Teofan Cretanul, care se păstrează în Mănăstirea Stavronikita din Muntele Athos și este datată în prima jumătate a secolului al XVI-lea (cca. 1535).

Detaliile oferite de Dionisie din Furna sunt: „Cetatea și afară de cetate un deal și pe el Hristos răstignit; și pe capătul de sus al crucii, (este) pironit titlul [ce a scris Pilat] cu aceste cuvinte: *Iisus nazarineanul, regele iudeilor*, [în evreiește, elinește și latinește]. Și de o parte și de alta a lui Hristos, răstigniți doi tâlhari: unul de-a stânga (numit Gevsta), tânăr fără barbă, cu fața întoarsă înapoi [...]. Iar celălalt de-a dreapta lui Hristos, (numit Dismas), cu barbă [mică] rotundă cu căruntețe [...]. Iar din jos, în partea din dreapta (a lui Hristos), un ostaș șezând călare pe calul său, împunge cu sulița pe Hristos, în coasta din dreapta, din care iese sânge și apă. Și dinapoia lui, Născătoarea de Dumnezeu leșinată de întristare și celelalte (femei) purtătoare de miruri, ținând-o și lângă apostolul Ioan, stând cu întristare și avându-și mâna la gură. Și sfântul Longhin sutașul, privindu-L pe Hristos și cu mâna înălțată în sus, îl binecuvântează pe Dumnezeu. Iar în partea din stânga, iarăși alt ostaș călare și ținând un burete legat la vârf la o trestie, îl apropie de gura lui Hristos. Și aproape alți ostași, cărturari, farisei și popor mult, unii vorbind între ei și arătându-L pe Hristos [...] Și trei ostași, șezând, împart hainele Lui; unul (fiind) în mijlocul lor, cu ochii închiși și cu mâinile întinse într-o altă parte, la mâniile celorlalți ostași. Iar din jos de cruce, o peșteră mititică și în ea țeasta lui Adam și încă alte două oase stropite cu sângele lui Hristos, care se varsă din rănile picioarelor Lui.” (Dionisie din Furna 2000, 128).

10. Pogorârea de pe Cruce

Text biblic suport

Toate cele patru Evanghelii oferă detalii legate de ceea ce s-a întâmplat după răstignirea și Moartea lui Iisus (Mt 27,57-59; Mc 15,42-46; Lc 23,50-53; In 19,38-49). La căderea serii, un om bogat, pe nume Iosif, merge înaintea guvernatorului Ponțiu Pilat pentru a-i cere trupul lui Iisus, pentru a putea face ritualul de înmormântare iudaic. În Legea Vechiului Testament era prevăzută regula ca cel spânzurat de copac să nu rămână peste noapte astfel, ci să fie îngropat deîndată pentru a nu se spurca pământul pe care Domnul l-a oferit poporului ales (Deut 21,22-23). Iosif acționa astfel pentru a respecta prescripțiile Legii, dar și pentru că voia să Îi ofere Mântuitorului Hristos o înmormântare mai decentă decât cea pe care o primeau, de obicei, tâlharii. Evanghelistul Ioan arată că Iosif era ucenic al lui Iisus, însă nu a dezvăluit acest fapt până în acel moment (In 19,38). Din relatarea evanghelistului Luca se poate observa că el era membru al Sinedriului (cf. Lc 23,51) și, de frica iudeilor, și-a păstrat ucenicia față de Hristos într-ascuns.

Evangheliștii menționează că Iosif era din Arimateea, o cetate aflată la nord-vest de Ierusalim, cetate care mai era cunoscută sub numele de Ramataim, locul de naștere al profetului Samuel (1Rg 1,1). Există posibilitatea ca Pilat să-l fi cunoscut din moment ce i-a ascultat și împlinit cererea deîndată ce i-a adresat-o. Iosif ia, prin urmare, trupul lui Iisus și, alături de femeile mironosițe și de Nicodim (Mt 27,61; Mc 15,47; In 19,39), cu multă grijă, Îl coboară de pe cruce, urmând să Îl pregătească pentru îngropare și să Îl așeze în mormânt.

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază faptul că Iosif din Arimateea nu era un om neînsemnat, ci, dimpotrivă, era un om cu mare trecere datorită statutului său de sfetnic. Acest lucru îi dă curaj și, cu îndrăzneală, se înfățișează înaintea procuratorului pentru a cere trupul Domnului. Mai mult, Sfântul Ioan scoate în evidență și dragostea pe care acesta o purta Învățătorului său, fiindcă Iosif, în taină, se considera ucenic al Lui: „Acum însă după moartea lui Hristos, are mare îndrăzneală. Nu era un om neînsemnat, niciun necunoscut, ci făcea parte din sfat, era un om de seamă; de aici mai ales se poate vedea curajul lui. Se dădea pe sine morții și-și atrăgea ura tuturor prin dragostea sa pentru Iisus și prin îndrăzneala de a-I cere trupul. Și nu s-a oprit până n-a reușit. Dragostea și curajul lui se văd nu numai de acolo că a luat trupul și L-a îngropat cu multe cheltuieli, ci și de acolo că L-a îngropat în mormântul său cel

nou.” (Sf. Ioan Gură de Aur 1994, 985). Notabil este faptul că Iosif s-a expus mult prin gestul său de a înmormânta trupul Domnului. Să ne gândim la atitudinea pe care au avut-o Caiafa și ceilalți față de Iisus Hristos și cu cât zel s-au străduit să-L omoare pe Mântuitorul. Din acest considerent, afirmația Sfântului Ioan, care spunea că Iosif „se dădea pe sine morții” nu este una exagerată. Din comentariul Sfântului Ioan la această pericopă este notabilă și atenționarea că datorită faptului că mormântul în care a fost pus Domnul era nou și nimeni nu mai fusese îngropat în el, se deduce faptul că din acel mormânt nu putea să învie altcineva decât Cel care fusese pus pentru prima dată acolo.

Sfântul Chiril al Alexandriei consideră că atitudinea lui Iosif de a fi doar în taină ucenicul lui Iisus Hristos nu-l încriminează sub niciun fel de lipsă de curaj. Dimpotrivă, dacă nu ar fi avut curaj, acesta nu venea cu îndrăzneală să ceară trupul lui Hristos. Aici este învederată mai degrabă prin această expresie răutatea și nerușinarea iudeilor, care considerau primejdioasă și nepotrivită calitatea de ucenic al Domnului. Iosif, despre care Sfântul Chiril zice că este tânăr înzestrat cu multă blândețe, osândește neomenia iudeilor prin faptul că oferă cinstea cuvenită trupului mort a Celui ce fusese răstignit. Referindu-se și la Nicodim, celălalt ucenic tainic al Domnului, Sfântul Chiril scoate în evidență faptul că ucenicia în ascuns nu era cea mai bună variantă de apropiere față de Domnul și de învățăturile Sale: „cei ce Îl înmormântează pe Iisus, Iosif şi Nicodim, care aveau credinţa în inimă, dar erau înspăimântaţi neînţelepţeşte şi nu preferau slava de la Dumnezeu cinstei şi slavei pământeşti. Căci, dacă ar fi lepădat frica de iudei şi s-ar fi gândit prea puţin la ameninţarea din partea lor, ar fi dat credinţei toată libertatea şi s-ar fi arătat sfinţi şi păzitori evlavioşi ai poruncilor Mântuitorului nostru.” (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 786). Sfântul Chiril sugerează faptul că aceștia ar fi trebuit să-și asume libertatea propovăduită de Mântuitorul și să nu se teamă de amenințările iudeilor, ci să iubească mai mult slava Domnului, decât cinstea oferită de oameni.

Sf. Teofilact al Bulgariei arată că Iosif s-a încredințat de dumnezeirea lui Iisus și de aceea a îndrăznit să facă toate faptele de binefacere pentru El, după moartea Sa (Sf. Teofilact al Bulgariei 2008, 192).

Sf. Chiril al Ierusalimului se folosește de motivul pietrei pentru a realiza un joc de cuvinte, așezând în relație mormântul de piatră cu Cel care a fost așezat în El, anume Hristos-„Piatra cea din capul unghiului”, care, prin Învierea Sa, a devenit piatră de poticnire pentru necredincioși și piatră mântuitoare pentru cei credincioși (Sf. Chiril al Ierusalimului 2003, 216). Sf. Chiril al Alexandriei subliniază că Hristos și-a supus trupul de bunăvoie nu doar răstignirii și Morții, ci și celor care urmează după moarte – îngropării și așezării în groapă. Faptul că mormântul Său a fost într-o grădină face trimitere la grădina Raiului, în care viețuiau, în proximitatea lui

Dumnezeu, primii oameni. Împlinind opera de răscumpărare, Hristos, așezându-Se Cel dintâi acolo, devine un înainte-mergător pentru toți oamenii care adormi întru El. Iar faptul că mormântul era nou denotă noutatea pe care a adus-o Hristos prin Jertfa, Moartea și Învierea Sa, noutate care constă în transformarea sensului morții, înțelegând-o, din acel moment, ca pe un somn al nădejdii celei bune, ca pe o trecere, căci în Hristos toți oamenii vor fi vii (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 785-86)

Perspective liturgice

La stihoavna de la vecernia din Vinerea Mare este subliniată atitudinea cu care Iosif din Arimateea a pogorât trupul lui Iisus de pe cruce: „Când Te-a pogorât de pe lemn, mort, cel din Arimatea pe Tine, viața tututor, cu smirnă și cu giulgiu Te-a înfășurat, Hristoase, și cu dragoste s-a îndemnat a săruta, cu inima și cu buzele, trupul Tău cel nestricat. Însă fiind cuprins de frică, se bucura strigând către Tine: Slavă smereniei Tale, Iubitorule de oameni" (Triod 1986, 558-559).

Unele dintre cântările din canonul de la Pavecernița aceleeași zile scot în evidență faptul că Maica Domnului i-a cerut lui Iosif să facă demersurile necesare pentru a obține trupul lui Iisus: „Văzînd pe Fiul meu, pe Care pe mâini prunc L-am purtat, L-aş lua de pe lemn, zicea cea curata; dar vai mie! nimeni nu mi-L dă"; „Cea neispitită de nuntă grăia către cel cu bun chip: Grăbeşte losife, apropie-te la Pilat şi cere să iei de pe lemn pe Învăţătorul tău"; „Văzînd losif pe cea curată, lăcrimând cu amar, s-a tulburat şi, plângând, s-a apropiat către Pilat, grăind cu plângere: Dă-mi trupul Dumnezeului meu" (Triod 1986, 560).

În Prohodul Domnului sunt evidențiate numeroase aspecte suplimentare legate de punerea în mormânt a Domnului. Pe parcursul celor trei stări sau părți care alcătuiesc Prohodul, imnografii au căutat să sublinieze, pe de o parte, identitatea Celui așezat în groapă și, pe de alta, reacția martorilor și a întregii creații (văzute și nevăzute) la vederea așezării Creatorului în mormânt. Prima strofă a stării I subliniază paradoxul conform căruia Hristos-Viața a fost așezat în mormânt: „În mormânt Viață, pus ai fost, Hristoase, și s-au spăimântat oștirile îngerești, plecăciunea Ta cea multă preamărind"; Moartea lui Hristos îi înspăimântează pe îngeri deoarece nu pot să înțeleagă faptul că „Împăratul a toate", Creatorul, a murit, dar, totodată, ei rămân în starea de preamărire a Sa, lăudând smerenia de care a dat dovadă prin Jertfa de pe cruce. El este Creatorul lumii, Dumnezeu Cel necuprins, Care, din iubire față de om, Se așază într-un mormânt mic pentru a-i ridica, alături de Sine, pe toți cei morți, despărțiți de Dumnezeu: „Cel ce-ai pus pământul cu măsuri, Hristoase, astăzi șezi în mic mormânt, Ziditorule, și din gropi, pe cei ce-au murit înviezi". Textul se referă la învierea spirituală pe care o oferă Hristos tuturor drepților Vechiului Testament, care, din cauza păcatului, erau în moarte, adică în imposibilitatea de a rămâne, în veșnicie, în relație cu Dumnezeu.

A doua strofă a Prohodului ne arată că nu se poate înțelege după logica omenească faptul că Hristos moare și, în moarte fiind, învinge împărăția morții și îi înviză pe cei aflați în iad: „Dar cum mori, Viață, și cum șezi în mormânt? Și împărăția morții Tu o zdrobești și pe morții cei din iad îi învii?". Lucrurile tainice pot primi înțelegere doar în momentul în care ne amintim că Iisus a fost Dumnezeu adevărat și Om adevărat și că El păstrează în moarte ambele firi, nedespărțindu-se de sânul Tatălui, fapt pe care îl subliniază o altă strofă: „în mormânt ai apus, dar de-al Tatălui sân nicicum nu te-ai despărțit, Hristoase al meu. Acest lucru e străin și nefiresc!" Hristos moare ca om de bună voie, însă în calitate de Dumnezeu are puterea de a-i elibera pe cei din iad, de a-i învia pe cei morți și de a ne elibera pe toți de sub starea de păcat.

Imnografii surprind paradoxicalitatea Morții lui Hristos, folosindu-se de antitezele viață-mormânt, lumină-groapă întunecoasă. Două strofe din Starea I surprind astfel această paradoxicalitate: „În mormânt Viață, pus ai fost Hristoase, și cu Moartea Ta pe moarte o ai pierdut și viață lumii Tu ai izvorât"; „Dulcea mea lumină și mântuitoare, cum în groapă întunecoasă Tu Te-ai ascuns? O, răbdare de nespus și negrăit". Din această ultimă strofă se poate observa cum este surprinsă relevanța Jertfei Mântuitorului la nivel personal, pentru fiecare credincios, Hristos fiind lumina și mântuitorul întregii omeniri și, totodată, al fiecărui om în parte; El este Viața lumii și trece prin moarte pentru a o birui. Acest aspect este subliniat astfel și într-o altă strofă: „murind Tu de voie, în mormânt ai fost pus; și pe mine ce-am fost mort, Iisuse al meu, de amara mea greșeală m-ai scăpat". Strofa se referă la moartea la care au fost destinați toți oamenii înainte de Jertfa de pe cruce, la asumarea, la nivel personal, a vinei pentru păcatul strămoșesc, la moartea înțeleasă ca imposibilitate de a rămâne în relație cu Dumnezeu în veșnicie, de aceea, o altă strofă arată că „suind Tu pe cruce, împreun-ai suit și pe muritorii vii; iar stând sub pământ, ai sculat de-acolo pe cei adormiți". (Triod 1986, 565-570)

În starea a doua a Prohodului sunt reluate anumite elemente din cea dintâi și este de remarcat că este valorificată în mod pregnant tema soarelui. Pe de o parte, imnografii fac referire la reacția pe care a avut-o luminătorul cel mare la vederea Jertfei de pe cruce, iar pe de alta la faptul că Hristos, Soarele dreptății, fiind așezat în groapă, apune sub pământ. Dintre strofele care fac referire la această temă le notăm pe următoarele: „Soarele-a apus, iar pământul s-a clătit, Cuvinte, apunând Tu, ne-nseratul Soare, Hristos, și cu trupul în mormânt punându-Te"; „Soare luminos după moarte strălucește, Doamne; iar Tu, după moartea Ta, strălucești mai mult, înviind din groapă ca un Dumnezeu"; „Ai apus în trup, sub pământ, nestinsule Luceafăr; și aceasta neputând vedea soarele, în amiază-zi el s-a întunecat"; „Luna, soarele se întunecă-mpreună, Doamne, și robi binevoitori Ți sau arătat și în mantii negre s-au înveșmântat". Soarele, luminătorul cel mare, care împrăștie razele de lumină

este solidar, este marcat de suferința lui Hristos-Lumina lumii, Soarele dreptății, Cel care izvorăște și împărtășește lumina necreată. Tot în relație cu această temă este valorificat textul din Vechiul Testament în care Iosua oprește soarele pentru a putea învinge coaliția celor cinci regi ai Canaanului (Ios 10,3.12): „oarecând Navi, opri soarele, zdrobind dușmanii; iar Tu, Soare, ascuzându-Ți lumina Ta, ai zdrobit pe-al iadului stăpânitor". În contrast cu oprirea soarelui pe care o cere Iosua Navi pentru ca să beneficieze de lumină în lupta pe care o are de purtat împotriva celor cinci regi, astfel ca poporul să ajungă să locuiască în Pământul Făgăduinței, Hristos își ascunde, pentru moment lumina, pentru a străluci în iad, pentru a-i elibera pe cei de acolo și pentru a permite tuturor oamenilor să ajungă să locuiască în Împărăția cea veșnică. De aceea, într-o strofă mai jos se observă acest fapt: „Iadul cel cumplit tremura, când Te-a văzut pe Tine, veșnic Soare al măririi, Hristoase-al meu, și în grab-a dat din el pe cei legați". (Triod 1986, 570-574)

Starea a treia reia, în mod sintetic, reia teme din celelalte două stări și subliniază, în primele sale strofe, două aspecte: 1) întreaga făptură este așteptată să participe la Prohodul Domnului, alături de Iosif, de Nicodim și de mironosițe și că 2) prin intermediul cultului, toți oamenii participă, în timpul slujbei, la Prohodul Domnului. Se subliniază astfel modul în care, odată introduși în actul cultic, credincioșii devin contemporani cu evenimentele care au stat la baza mântuirii lor. Textul strofelor este următorul: „Neamurile toate laudă-ngropării Ți-aduc, Hristoase-al meu"; „Arimateanul jalnic Te coboară și în mormânt nou Te-ngroapă"; „De mir purtătoare, mir Ție, Hristoase, Ți-aduc cu sârguință"; „Vino-ntreagă fire, psalmi de îngropare lui Hristos să-I aducem". Credincioșii devin astfel martori și actanți la ritualul de înmormântare al lui Hristos. Provenind dintre diferitele neamuri ale lumii, ei reprezintă întreaga fire, care aduce laudă îngropării lui Hristos, anticipând biruința Sa asupra morții și faptul că i-a făcut părtași pe toți acestei biruințe.

Repere teologice

Momentul pogorârii de pe cruce reprezintă o dovadă a faptului că Hristos a murit în urma suferințelor pe care le-a îndurat și că a primit înmormântarea cuvenită. Creatorul tuturor înomenit și mort pentru păcatele oamenilor, se lasă pogorât de pe cruce de cel creat după chipul Său.

Crucea lui Hristos, asumată la nivel spiritual, oferă îndrăzneală și curaj. Iosif din Arimateea, care până atunci a fost ucenic într-ascuns, devine curajos; face faptele pe care nu a reușit să le facă în timpul vieții și activității lui Hristos.

Reprezentare artistică

Mărturii privitoare la reprezentarea artistică a pogorârii de pe cruce a Mântuitorului avem din secolul al VIII-lea, anume o miniatură dintr-un manuscris

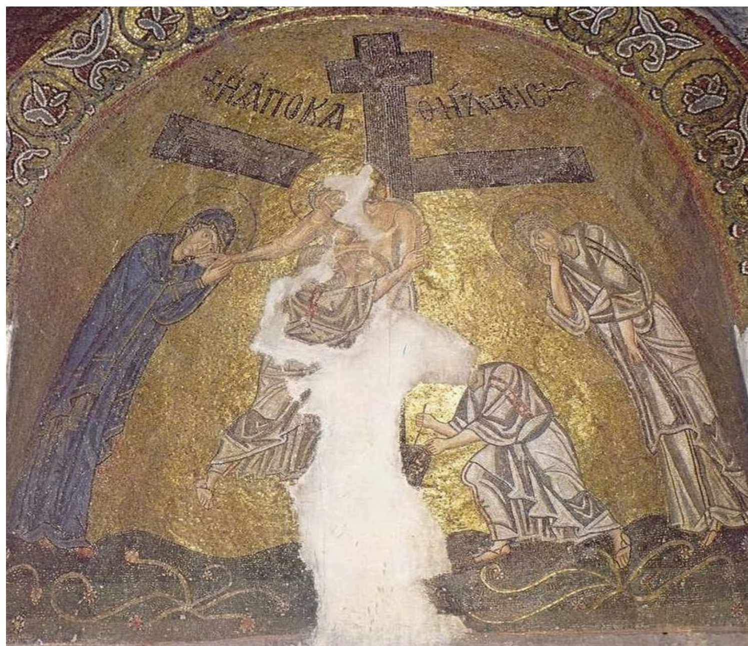
de origine armeană. În cadrul scenei, Mântuitorul se află în brațele Maicii Sale și ale lui Iosif din Arimateea, cel care a cerut trupul Domnului de la Pilat. Remarcăm faptul că Mântuitorului încă nu i-au fost scoase cuiele care I-au țintuit picioarele de cruce. Având în vedere că bărbatul care intenționează să scoată cu un clește cuiele din picioare, are aureolă, putem presupune că acesta este Nicodim, fariseul care l-a ajutat pe Iosif să perfecteze ritualurile de îngropare. Alături de Nicodim se află Ioan Evanghelistul, cel care a stat lângă cruce în vremea Patimilor. Ducerea mâinii la față sugerează tristețea care l-a cuprins. În cadrul scenei vom găsi aproape de fiecare dată o scară prin intermediul căreia Domnul a putut fi coborât de pe cruce. În partea stângă, lângă Născătoarea se află femeile mironosițe care au rămas alături de cei apropiați ai Mântuitorului până în clipa în care Acesta a fost așezat în mormânt.

Miniatura din Tetraevangheliarul bizantin provenit din Constantinopol, care datează din secolul al XI-lea (cca. 1075) și se păstrează în Biblioteca Palatină din Parma, surprinde momentul în care Domnului Îi este eliberată doar mâna stângă de pe cruce, mână care este ținută cu multă gingășie, aproape de obraz de către Maica Sa. Iosif din Arimateea stă pe un scaun de la baza crucii, susținând trupul Domnului, care, de-ndată ce i se va elibera și cealaltă mână s-ar putea prăbuși la pământ. Cel mai probabil, bărbatul care se străduiește să scoată cuiul din mâna Domnului, pe scară stând, este Nicodim. Ioan Evanghelistul, printr-un gest de aleasă prețuire, sărută picioarele Celui răstignit. RemarcăM în registrul superior prezența a patru îngeri, pe chipurile și gesturile cărora se citește nedumerirea și înfiorarea. Aceste două reprezentări vor fi asumate de către artiștii din Răsăritul creștin cu modificări și nuanțări minimale.

Miniatura din Psaltirea Împărătesei Melisande, care provine din veacul al XII-lea (cca. 1131-1144) și se găsește la British Museum din Londra, se aseamănă cu cea din Tetraevangheliar. Notăm faptul că Ioan se află de data aceasta alături de Născătoare, nu lângă Nicodim. Semnalăm faptul că îngerii sunt înfățișați în ipostaza de liturghisitori, având cădelnițe în mâini. Gestul lor face trimitere la ritualul de îngropare a Domnului. Miniatura de pe pergament din Kalavrita, Pelopones, Grecia, care datează din secolul al XIII-lea (cca. 1250) și se păstrează în Biblioteca Universității din Tübingen, asumă tiparul din manuscrisul armean. Iosif este cel care sprijină trupul Domnului, care încă are picioarele țintuite pe cruce, permițând astfel Maicii Sfinte să țină în mâini mâna dreaptă a Fiului ei.

Pogorârea de pe cruce este reprezentată artistic și pe obiecte de cult, de timpuriu. Acest fapt ne oferă posibilitatea să înțelegem gradul de răspândire și totodată importanța acestui episod pentru Biserică. Astfel că, încă din secolul al X-lea, identificăm câteva basoreliefuri care ilustrează acest moment de mare intensitate sufletească în care trupul Mântuitorului ajunge în mâinile Mamei Sale și ale apropiaților Lui. Pe aripa din stânga a unui diptic realizat în fildeș, care se

păstrează la Muzeul Kestner din Hanovra este înfățișat, sub scena răstignirii, momentul pogorârii de pe cruce, după tiparul consemnat în miniatura de proveniență armeană. Basorelieful în fildeș de pe coperta aurită a unui Tetraevangheliar de influență și de proveniență constantinopolitană, care datează din a două jumătate a aceluiași secol și care se păstrează în Categrala din Quedlinburg, Germania, prezintă scena pogorârii de pe cruce după modelul oferit de miniatura din Tetraevangheliarul de secol XI pe care l-am menționat. Era de așteptat ca acest basorelief să asume tiparul răspândit în capitala Imperiului Bizantin.

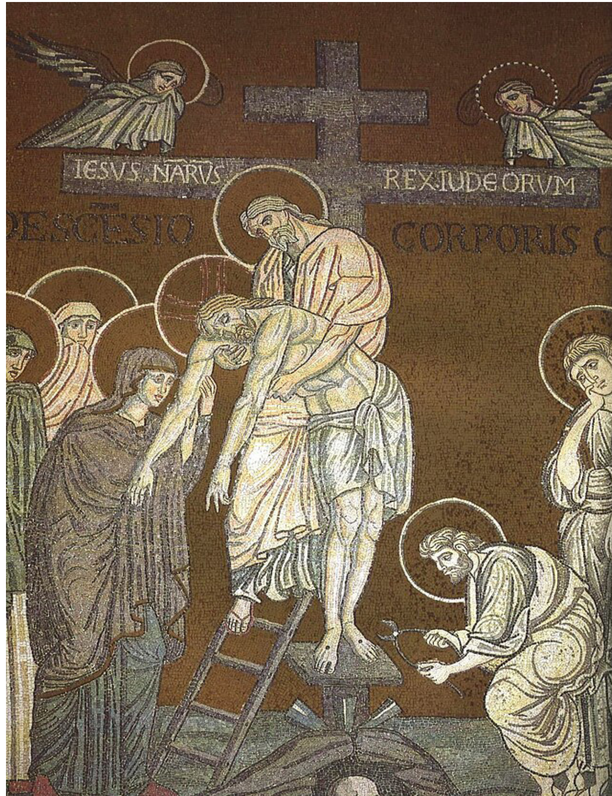

Mozaic din Biserica Mănăstirii Nea Moni, Insula Chios, Grecia (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Descent_from_the_Cross_(Nea_Moni).jpg*

Reprezentări în tehnica mozaic avem începând din secolul al XI-lea. În Biserica Mănăstirii Nea Moni din Insula Chios, Grecia, mozaicul din bolta unei abside care datează din secolul al XI-lea (cca. 1045-1055) surprinde momentul coborârii într-o manieră care se ne amintește de scena Răstignirii. Maica Domnului și ucenicul iubit se află de-o parte de alta a crucii. Născătoarea așează obrazul pe mâna dreaptă a Fiului, care este sprijinit din față de către Iosif din Arimateea. Fariseul Nicodim este și el reprezentat cu cleștele în mână, fapt care vădește intenția acestuia de a scoate cuiele din picioarele Mântuitorului. Modelele care s-au impus în Răsăritul creștin aveau să se regăsească și în Apus. Astfel că, În Catedrala din Monreale, Sicilia, care datează din secolul al XIII-lea, mozaicarul se inspiră dintr-o sursă comună

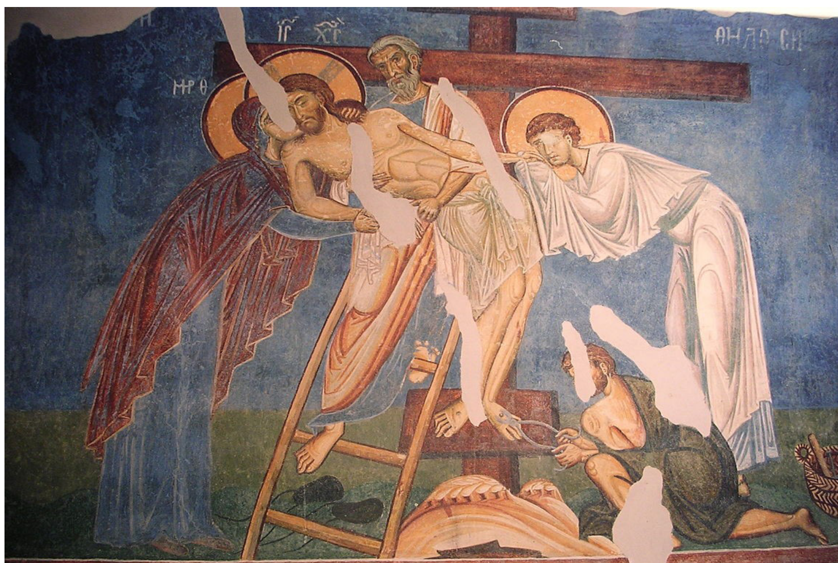
cu miniaturistul care ilustrează pogorârea de pe cruce pe pergament din Kalavrita, Grecia. Nota distinctivă din această versiune a tiparului este oferită de poziția lui Iosif, care susține trupul Mântuitorului din spate, nu din față. Această perspectivă care apare pentru prima data într-o frescă grecească de secol XI avea să se generalizeze începând cu secolul al XIII-lea. Pe lângă, cei doi îngeri care sunt în partea superioară a mozaicului în scenă sunt înfățișate și două dintre femeile mironosițe.

Mozaic din Catedrala Monreale, Sicilia (sec. XIII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Deposition_of_Christ.jpg*

Fresca din Biserica Cuviosului Luca din Boeția (Grecia), care datează de la începutul secolului al XI-lea (cca. 1011-1030), este una dintre cele mai vechi reprezentări din acest categorial. Nota distinctivă a aceste picturi îl privește pe Iosif din Arimateea. Așa cum am amintit în cazul pergamentului din Kalavrita, acesta susține trupul Mântuitorului, care este coborât de pe cruce, din spate, nu din față, așa cum am sesizat în majoritatea cazurilor. În rest, celelalte detalii se regăsesc în tiparele deja menţionate.

Fresca din Biserica Sf. Pantelimon din Nordul Macedoniei (sec. XII)

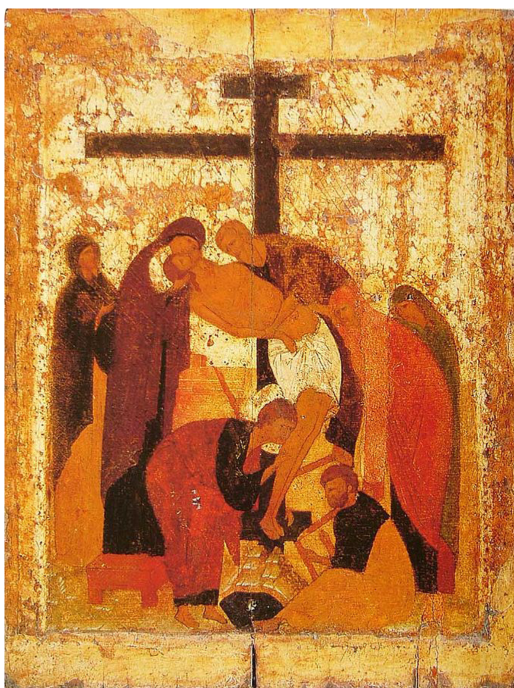
Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Freski_vo_Sv._Pantelejmon_od_Nerezi_0111.JPG*

Una din cele mai importante fresce din prima parte a mileniului al doilea este cea din Biserica Sfântul Pantelimon din Nordul Macedoniei, care datează din secolul al XII-lea (cca. 1164). Un detaliu artistic face ca această frescă să-și sporească însemnătatea teologică: Iosif din Arimateea este reprezentat desculț, sandalele lui fiind undeva lângă scara de care se folosește pentru a urca pe cruce. Acest amănunt ne duce cu gândul la episodul petrecut cu Moise pe Sinai, lângă rugul aprins (Ieș 3). Dumnezeu îi cere acestuia să-și dezlege cureaua încălțămintei, pentru că locul pe care se află este sfânt. Același lucru se petrece și aici. Jertfa de pe cruce, care a adus mântuirii întregii lumi sfințește dealul Golgotei. Gingășia Maicii Sfinte, care-și cuprinde și își sărută Fiul, precum și gestul ucenicului de a săruta mâna Mântuitorului indică dragostea acestora față de Cel răstignit.

Având în vedere faptul că marea majoritate a frescelor asumă cu mici nuanțări tiparul folosit și în fresca din Biserica Sfântul Pantelimon, ne vom rezuma doar la simpla lor menționare. Astfel că cele mai reprezentative fresce ale evenimentului pogorârii de pe cruce a Mântuitorului fac parte din ansamblul pictural al: Bisericii Sfântului Gheorghe din Staro Nagoricino (Macedonia), realizat între anii 1295-1317 de către zugravii Mihail Astrapa și Eutychios; Nartexului Catoliconului Mănăstirii Vatopedu din Muntele Athos, care datează din prima jumătate a secolului al XIV-lea (cca. 1312); Mănăstirii Dečani (Serbia, Kosovo de azi), care datează din secolul al XIV-lea; Bisericii din Potamie (Creta, Grecia) care datează din secolul al XIV-lea (cca. 1325); Bisericii Nașterii Domnului din Arbanasi, Bulgaria, care datează din

secolul al XV-lea și al Mănăstirii Sfântului Dionisie din Muntele Athos, care datează din secolul al XVI-lea.

Icoanele reprezentative pentru pictura bizantină, care provin din secolele XIV-XV, asumă și ele tiparul generalizat în fresce. Și în acest caz ne rezumăm doar la menționarea a două exemplare mai importante: o icoană de proveniență constantinopolitană, care datează din secolul al XIV-lea și se păstrează în patrimoniul Mănăstirii Vatopedu din Muntele Athos și o icoană din catapeteasma Catedralei Sfintei Treimi din Lavra Sfântului Serghie, care provine din școala lui Andrei Rubliov, din prima parte a secolului XV (cca. 1425).

Icoană din Catedrala Sfintei Treimi,
Lavra Sf. Serghie (sec. XV)

Sursă: https://ru.m.wikipedia.org/

Detaliile oferite de Dionisie din Furna sunt următoare: „Dealuri și crucea înfiptă, și o scară rezemată pe cruce; și Iosif (din Arimateea) stând sus pe scară, avându-L pe Hristos îmbrățișat de mijloc, Îl coboară; și Prea Sfânta Fecioară, stând din jos, Îl primește în brațele ei și-L sărută pe obraz. Și dinapoia Născătoarei de Dumnezeu, [femeile] purtătoare de miruri, și Maria Magdalena ținând mâna [stângă a lui Hristos, subls. tr.] I-o sărută, iar dinapoia lui Iosif, stând, apostolul Ioan Îi sărută dreapta. Și Nicodim, puțintel îngenuncheat, scoate cu cleștele piroanele din

picioarele lui Hristos; și o coșniță lângă el. Și dedesubtul crucii craniul lui Adam [stropit cu sânge din picioarele lui Hristos] ca și la răstignire..” (Dionisie din Furna 2000, 128).

11. Plângerea și punerea în mormânt a Domnului

Text biblic suport

Punerea în mormânt a Domnului este relatată, în puține cuvinte, de toți cei patru evangheliști (Mt 27,59-61; Mc 15,46-47; Lc 23,53-56; In 19,40-42). După ce coboară trupul lui Iisus de pe cruce, Iosif din Arimateea, alături de Nicodim și de femeile mironosițe, Îl pregătesc pentru a fi înmormântat. Iosif a cumpărat giulgiul curat de in în care a fost înfășurat trupul Domnului, proces în care s-au folosit diverse miresme, după obiceiul de înmormântare al iudeilor. Miresmele au fost aduse de Nicodim. Evanghelistul Ioan arată că acesta a adus aproximativ o sută de litre de amestec de smirnă și aloe pentru acest fapt.

Iosif pune la dispoziție un mormânt nou, mormântul său, săpat în stâncă/ piatră, pentru ca în el să așeze trupul lui Iisus. Ritualul de așezare în mormânt se întinde până aproape în următoarea zi, care era sâmbăta, ziua de Șabat (Lc 23,54). Evanghelistul Ioan arată că mormântul era într-o grădină, aproape de locul în care a fost răstignit Hristos și, din cauza vinerii iudeilor, L-au îngropat acolo pentru a reuși să facă toate cele necesare. Însă nu au reușit să termine, de aceea, femeile care L-au însoțit pe Iisus din Galileea – evangheliștii Matei și Marcu arată că este vorba despre Maria Magdalena și Maria, mama lui Iosif – priveau unde L-au pus și, întorcându-se la casele lor, au pregătit alte miresme și miruri, pe care urmau să le folosească duminică dimineață, întrucât sâmbăta trebuiau să se odihnească, după Lege. Relatarea legată de punerea în mormânt se încheie cu următorul detaliu: după ce au așezat trupul lui Iisus în mormântul cel nou, au prăvălit o piatră mare la ușa sa.

Reflecții patristice

Sfântul Ioan Gură de Aur subliniază că Iisus a fost așezat într-un mormânt nou, în care nu mai fusese nimeni pus, pentru a nu exista nicio confuzie cu privire la faptul că El a înviat din morți și nu altcineva.

Sfântul Teofilact al Bulgariei oferă explicații pe marginea punerii în mormânt a Domnului. El arată că există posibilitatea ca Iosif, bogat fiind, să-i fi dat lui Pilat daruri sau aur pentru a primi trupul lui Iisus. Pe urmă, a cumpărat giulgiul necesar pentru a înfășura trupul lui Iisus în El. Termenii „cu bun chip” și „sfetnic” se referă la statutul social al lui Iosif – el fiind cinstit, onest și cucernic, având funcția de dregător al cetății. Și, cu toate că ocupa această funcție, nu l-a oprit nimic din a se implica în cele ce au ținut de înmormântarea lui Iisus. El este, în acest sens, un exemplu pentru toți bogații care consideră că anumite gesturi de acest fel pot să le

pună în primejdie bogăția și influența. Mai mult, Iosif din Arimateea este un exemplu pentru orice creștin. Asemenea lui, fiecare credincios este chemat să primească Trupul lui Iisus prin împărtășire și să Îl așeze „în mormânt săpat în piatră", adică în sufletul care se află neclintit în relație cu Dumnezeu. Totodată, să Îl primească „în giulgiu", adică în trup curat, pregătit pentru a-L primi pe El cum se cuvine (Sf. Teofilact al Bulgariei 2008, 192)

Vorbind despre femeile mironosițe, Sf. Teofilact al Bulgariei arată că aveau credință în Domnul, însă puțină și slabă, deoarece Îl socoteau un om obișnuit. Ele respectă obiceiul evreilor de a pregăti miruri și aromate cu care să ungă trupul lui Iisus, dând astfel dovadă de faptul că nu credeau că El este Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, Care va învia după trei zile (Sf. Teofilact al Bulgariei 2007a, 334).

Sf. Chiril al Ierusalimului se folosește de motivul pietrei pentru a realiza un joc de cuvinte, așezând în relație mormântul de piatră cu Cel care a fost așezat în El, anume Hristos -„Piatra cea din capul unghiului", Care, prin Învierea Sa, a devenit piatră de poticnire pentru necredincioși și piatră mântuitoare pentru cei credincioși (Sf. Chiril al Ierusalimului 2003, 216).

Sf. Chiril al Alexandriei subliniază că Hristos Și-a supus trupul de bunăvoie nu doar răstignirii și Morții, ci și celor care urmează după moarte – îngropării și așezării în groapă. Faptul că mormântul Său a fost într-o grădină face trimitere la grădina Raiului, în care viețuiau, în proximitatea lui Dumnezeu, primii oameni. Împlinind opera de răscumpărare, Hristos, așezându-Se Cel dintâi acolo, devine un înainte-mergător pentru toți oamenii care adormi întru El. Iar faptul că mormântul era nou denotă noutatea pe care a adus-o Hristos prin Jertfa, Moartea și Învierea Sa, noutate care constă în transformarea sensului morții, înțelegând-o, din acel moment, ca pe un somn al nădejdii celei bune, ca pe o trecere, căci în Hristos toți oamenii vor fi vii (Sf. Chiril al Alexandriei 2000, 785-6).

Perspective liturgice

Imnografii scot în evidență faptul că punerea în mormânt a Mântuitorului Hristos a avut consecințe pentru salvarea întregului neam omenesc: „Când ai fost pus în groapă nouă pentru toţi, Izbăvitorule al tuturor, iadul cel cu totul de râs văzîndu-Te s-a îngrozit, zăvoarele s-au sfărâmat şi porţile s-au zdrobit, mormintele s-au deschis, morţii au înviat. Atunci şi Adam cu mulţumire, bucurîndu-se, a strigat Ţie: slavă smereniei Tale, Iubitorule de oameni" (Triod 1986, p. 558).

Primul tropar de la sfârșitul vecerniei din Vinerea Mare subliniază gestul făcut de Iosif din Arimatea: „Iosif cel cu bun chip de pe lemn luând preacurat trupul Tău, cu giulgiu curat înfăşurîndu-L şi cu miresme, în mormânt nou, îngropându-L L-a pus". Al doilea tropar, adresându-se femeilor care priveau unde a fost pus Domnul, vorbește

despre o voce angelică pe care o aud ele, spunându-le că ritualul pe care îl fac ele nu ar trebui făcut pentru Iisus Hristos: „Mironosițelor femei, stând lângă mormânt, îngerul le-a grăit: Miresmele morților sunt cuviincioase, iar Hristos putrejunii S-a arătat străin”.

Repere teologice

La nivel teologic, evenimentul punerii în mormânt a Mântuitorului Iisus Hristos marchează o etapă importantă din istoria mântuirii. Sălașul Său, mormântul săpat în piatră, va deveni, după Înviere, izvor de slavă, deoarece din el va învia, biruind astfel moartea (cf. Is 11,1). Relatările evangheliștilor subliniază identitatea Sa divino-umană, pregătind cititorul pentru a primi vestea Învierii ca un eveniment istoric, care s-a întâmplat aievea. De aceea, în primul rând, relatarea subliniază că Hristos a avut trup real, nu doar aparent. De altfel, evangheliștii pun accent pe realismul și istoricitatea evenimentelor, făcând referire adesea la trupul lui Hristos în împrejurările ce țin de răstignirea, Moartea și punerea în mormânt – Hristos a fost răstignit cu trupul, Iosif a cerut de la Pilat trupul Său și L-a coborât de pe cruce, femeile L-au uns cu diferite mirodenii și, în sfârșit, trupul a fost pus în mormânt, iar la Înviere, îngerul le spune femeilor mironosițe să vadă unde a fost așezat (Mt 28,6). Punând accentul pe acest fapt, evangheliștii subliniază că Hristos a avut un trup real, că a luat toate cele ale firii omenești, în afară de păcat.

Reiterăm ideea că mormântul în care a fost așezat Hristos a fost un mormânt nou, în care nu a mai fost așezat niciun mort, pentru a nu exista vreun semn de întrebare cu privire la identitatea Celui înviat. Mai mult, ideea mormântului nou face trimitere la curăție și, în discursul teologic, se face o analogie între pântecele curat al Maicii Domnului, în care S-a zămislit Hristos, și mormântul nou din care a ieșit, dăruind viața veșnică.

Mormântul în care a fost așezat Hristos se afla într-o grădină. Dumnezeu caută să refacă comuniunea cu omul într-un registru topografic specific. Într-o grădină, omul a căzut în păcat și s-a rupt astfel relația sa cu Dumnezeu, iar Dumnezeu, tot într-o grădină, coborând la iad și înviind, reface relația pierdută din cauza păcatului.

Reprezentare artistică

Punerea în mormânt a trupului Domnului pogorât de pe cruce a fost precedat**ă** de un alt episod în care Maica Sfântă, ucenicul Ioan, cei doi care au pregătit trupul pentru îngropare (Iosif din Arimateea și Nicodim) și femeile mironosițe s-au tânguit și au plâns soarta Celui răstignit pe nedrept. Plângerea propriu-zisă a Domnului apare uneori ca scenă separată, alteori este integrată fie în reprezentarea pogorârii de pe cruce, fie în scenă punerii în mormânt. Pe măsură ce vom expune evoluția tiparului iconografic vom puncta aspectele care țin de cele două evenimente analizate. Mai

întâi vom avea în vedere frescele. Primele reprezentări din acest categorial le găsim în Biserica Cuviosului Luca din Boeția (Grecia), care datează de la începutul secolului al XI-lea (cca. 1011-1030). Scena punerii în mormânt este asociată cu episodul în care îngerul le vestește Învierea Domnului și faptul că mormântul este gol. Mormântul săpat în piatră, unde a fost pus Domnul, este asemănător cu un sarcofag, în care trupul înfășurat în giulgiu este lăsat de către Iosif și Nicodim în interiorul mormântului. La acest eveniment ia parte doar Maica Domnului, care își pleacă ușor capul spre Fiul ei.

Frescă din Biserica Cuv. Luca, Boeția, Grecia (sec. XI)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hosios_Loukas_Crypt_-_Entombment_02.jpg*

Fresca din Biserica Sfinților Arhangheli din Kastoria (Grecia), care datează din perioada Comnenilor, secolul al XII-lea (cca. 1170-1180), propune o perspectivă inedită: Maica Domnului ocupă o poziție centrală în cadrul procesului de îngropare, aceasta ajutându-l pe Iosif din Arimateea să introducă trupul Domnului în mormântul săpat în piatră. Semnalăm faptul că Mântuitorul nu este înveșmântat în giulgiu, ci are ștergarul în jurul mijlocului Său. Alături de cei doi este reprezentat și Ioan, care, stând plecat spre trupul Domnului, sărută mâna dreaptă. În partea de sus scenei este reprezentată plângerea prin intermediul a două femei mironosițe și a doi îngeri, care prin gesturile lor sugerează o tânguire vizibilă.

Pictorii Mihail și Eutihie, care au realizat fresca din Biserica Sfântului Gheorghe, Staro Nagoricino (Macedonia) în secolele XIII-XIV (cca. 1295-1317),

propun o abordare ce ilustrează cu mai multă fidelitate amănuntele scripturistice și, implicit, expune episodul într-o perspectivă apropiată de cel mai plauzibil mod de realizare a îngropării Domnului. Trupul Domnului, înfășurat în giulgiu, este purtat în mâini de către Apostolul Ioan și de către Iosif din Arimateea. Nicodim se află la intrarea în mormântul săpat în stâncă, având mâinile întinse pentru a primi trupul Domnului. Pentru a sugera și mai bine așezarea în mormânt, o parte din sicriul de piatră în care urma să fie pus trupul Mântuitorului este poziționat la intrare. De partea cealaltă se află Maica Domnului și femeile care priveau îndurerate înspre locul unde L-au pus pe Iisus Hristos. În partea de sus sunt înfățișați doi îngeri care privesc cu durere la cele întâmplate.

Prima reprezentare distinctă a episodului plângerii Domnului se găsește în Catedrala Spaso-Preobrazhensky, care aparține Mănăstirii Mirozhsky din Pskov, frescă ce datează din secolul al XII-lea (cca. 1140). Trupul neînsuflețit al Mântuitorului este așezat pe o pânză care este poziționată la baza crucii. Maica Domnului își apropie matern obrazul de fața Fiului ei, ținându-L în același timp de mână. Ioan Apostolul este și el reprezentat lângă Domnul, cu trupul plecat și obrazul așezat pe una din palmele Domnului. În partea dreaptă sunt înfățișați Iosif și Nicodim care îmbrățișează și sărută picioarele Mântuitorului. În cealaltă parte se află ceata femeilor, care este cuprinsă de durere. Alături de aceștia sunt reprezentați și sfinții îngeri, care sunt cuprinși de jale.

Frescă din Biserica Sf. Pantelimon,
Nordul Macedoniei (sec. XII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Freski_vo_Sv._Pantelejmon_od_Nerezi_0125.JPG*

Această perspectivă se regăsește în mare măsură în fresca din Biserica Sfântul Pantelimon din Nordul Macedoniei, care datează din secolul al XII-lea (cca. 1164). Singurele diferențe notabile țin de poziția în care se află femeile mironosițe și de faptul că în scenă nu apare crucea Domnului. E posibil ca artistul să fi dorit să reprezinte un moment petrecut în grădină, aproape de mormânt, nu pe Golgota.

Cea mai amplă reprezentare a tânguirii de la Mormânt se găsește în Biserica Sfântului Clement din Ohrida (Macedonia), opera pictorilor Mihail și Eutihie, care datează de la finele secolului al XIII-lea (cca. 1295). Mântuitorul este întins pe o pânză mare, care este așezată pe o lespede de piatră, care ar sugera locul în care urma să fie îngropat. Maica Sfântă este poziționată lângă Domnul, așa cum ne-am obișnuit, dar de data aceasta nu este plecată spre obrazul Fiului, ci privește spre cer sau spre una din mironosițe, care îi este alături. Maica Domnului, Ioan, Iosif și Nicodim sunt singurii care poartă aureole dintre persoanele venite să îngroape trupul Domnului. Numărul mare al femeilor (18) constituie un element de formă în această scenă. Artiștii au fost extrem de atenți la detalii și le-au zugrăvit cu meticulozitate tristețea și durerea acestora pe chipuri. Celălalt element care impresionează este numărul sporit de îngeri (11), care își manifestă și ei durerea pentru cele întâmplate.

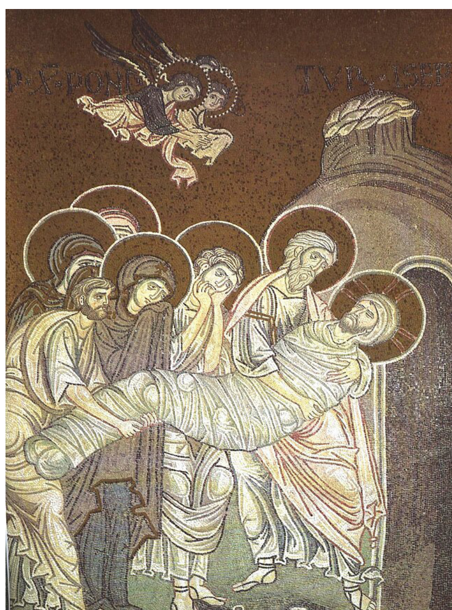
Frescă din Mănăstirea Gračanica, Kosovo (sec. XII)

Sursă: *https://www.blagofund.org/Archives/Gracanica/exhibits/slides/slides-frescoes/slides-frescoes-68.html*

Fresca de la Mănăstirea Gračanica (Serbia, Kosovo de azi) care datează din prima parte a secolului al XIV-lea (cca. 1321-1322) urmează același tipar în care rolul femeilor mironosițe este vizibil pronunțat. Și în cazul de față sunt înfățișați

îngerii cuprinși de întristare, însă numărul lor este redus la doi. Semnalăm faptul că spre deosebire de fresca de la Ohrida, cea din spațiul sârb reprezintă crucea pe care Domnul a fost răstignit.

Fresca plângerii Domnului din Bisericii Nașterii Domnului din Arbanasi, Bulgaria, care datează din secolul al XV-lea, marchează revenirea la tiparul promovat în Catedrala Spaso-Preobrazhensky, unde Domnul este așezat pe o pânză la baza crucii, unde este jelit. În cazul acestei fresce sesizăm faptul că există un element de noutate: Iosif din Arimateea este înfățișat în momentul în care sapă mormântul în piatră, mormânt care, înainte de a fi oferit Domnului, a fost pregătit pentru moartea sa.

Mozaic din Catedrala de la Monreale, Palermo, Sicilia (sec. XII)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Christ's_burial.jpg*

Mediul athonit păstrează această specificitate a tiparului introducând câteva elemente care îl particularizează. Spre exemplu în fresca Mănăstirii Sfântului Dionisie din Muntele Athos ,care datează din secolul al XVI-lea, Nicodim nu este reprezentat cu aureolă, precum este Iosif din Arimateea. Probabil Nicodim, care aici apare rezemat de scara folosită în scena pogorârii de pe cruce, nu a fost pictat cu aureolă, datorită ezitării sale de a se arăta pe față că este ucenic al Domnului. În cazul frescei de la Mănăstirea Stavronikita, care datează din secolul al XVI-lea, observăm prezența unui bărbat care pregătește pentru îngropare, săpând, mormântul Domnului. Singura diferență față de fresca similară din Biserica Nașterii Domnului

din Arbanasi, este constituită de faptul că aici, cel care sapă mormântul nu este Iosif Arimateeanul, ci probabil unul din slujitorii lui.

Din categorialul reprezentărilor în mozaic facem trimitere la scena îngropării din Catedrala de la Monreale, orașul mitropolitan Palermo, Sicilia, care datează din a doua parte a secolului al XII-lea (1183-1189). Mozaicarul reprezintă momentul în care Iosif și Nicodim, ținând pe brațe trupul Mântuitorului înfășurat în giulgiu, se pregătesc să intre în mormântul săpat în piatră. Alături de ei se află Maica Domnului, Ioan și două femei mironosițe. Semnalăm și prezența a doi îngeri.

Icoană din școala rusească, pictată de Andrei Rubliov (sec. XV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Entombment_of_Christ_by_Rublev%27s_workshop_(1425%E2%80%937,_T.S.Lavra).jpg*

În cadrul icoanelor, episodul plângerii Mântuitorului și cel al așezării trupului Său în mormânt este adeseori pictat separat. În vederea exemplificării, am ales două icoane care provin din școala rusească de pictură. Prima dintre acestea a fost pictată de către renumitul iconar Andrei Rubliov, datează din secolul al XV-lea și se păstrează la Lavra Sfântului Serghie. Icoana asumă tiparul plângerii trupului Domnului, așezat pe o lespede de piatră la baza crucii. Cealaltă icoană provine din Rostov, datează de la sfârșitul secolului al XV-lea (cca. 1497) și se păstrează la Muzeul de Artă Veche Rusească. Scena reprezintă momentul așezării Domnului pe lespedea mormântului Său. Gesturile Maicii Sfinte și a celor care au participat la îngropare relevă o tristețe

semnificativă. În cadrul acestei scene, albul strălucitor al giulgiurilor contrastează atmosfera sumbră, lăsând să se întrevadă Învierea.

Încheiem demersul nostru de prezentare al evoluției tiparului semnalând faptul că punerea în mormânt a Domnului o găsim reprezentată pe Antimisele folosite la Sfânta Liturghie sau pe epitafele care sunt așezate pe Sfânta Masa. Oferim pentru exemplificare trei Antimise: două dintre acestea provin din secolul al XIV-lea, de la Tesalonic, respectiv de la Mănăstirea Schimbării la Față din Meteora și unul care provine din Moldova, din secolul al XVII-lea, din timpul domniei lui Vasile Lupu. Pe aceste Antimise semnalăm prezența unui număr impresionat de îngeri (în primele două Antimise, îngerii țin locul oamenilor) și brodarea simbolurilor evangheliștilor în cele patru colțuri, așa cum îi găsim în profeția inaugurală a lui Iezechiel.

Antimis de la Meteora (sec. XIV)

Sursă: *https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Megala20.png*

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru episodul plângerii Mântuitorului sunt următoarele: „Piatră mare, (ca un sarcofag roșu) cu patru muchii, și o pânză așternută pe ea, și Hristos întins deasupra cu fața în sus, gol; și Prea Sfânta Fecioară îngenuncheată deasupra-I și sărutându-i obrazul; și Iosif Îi sărută picioarele, iar Apostolul Ioan (mâna) dreaptă; și dindărătul lui Iosif, Nicodim rezemându-se de scară și privind către Hristos; și aproape, lângă Prea Sfânta Fecioară, Maria Magdalena, avându-și mâinile întinse în sus într-o parte și într-alta și plângând, și celelalte (femei) purtătoare de miruri își smulg cosițele. Și înapoia Lui crucea împreună cu

titlul ei și din josul lui Hristos o coșniță cu piroanele, cu cleștele și cu ciocanul; și lângă acestea, alt vas, ca o găleata mică..” (Dionisie din Furna 2000, 129).

Detaliile oferite de Dionisie din Furna pentru episodul punerii în mormânt a Mântuitorului sunt următoarele: „Deal și într-însul un mormânt [nou] de piatră (săpat în stâncă), și Nicodim înlăuntru, pe Hristos (înfășurat în giulgiu curat) ținându-L dinspre cap, și Prea Sfânta Fecioară, dinafară de mormânt, îmbrățișându-L, Îl sărută; și Iosif Îl ține de genunchi, iar (apostolul) Ioan de picioare, amândoi puțintel plecându-se; și [femeile] purtătoare de miruri plângând, iar crucea se vede dinapoia dealului.” (Dionisie din Furna 2000, 130).

Bibliografie

- Braniște, Ene, *Programul iconografic al Bisericilor Ortodoxe – îndrumar pentru zugravii de biserici* (București: *Basilica*, 2017).
- Cavarnos, Constantine, *Ghid de iconografie bizantină*, trad. de Anca Popescu (București: Sofia, 2005).
- Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine* (Bucureşti: Sofia, 2000).
- Fourlas, Benjamin, „Image and Chalcedonian Eucharistic doctrine: a re-evaluation of the Riha paten, its decoration and its historical context," *Byzantinische Zeitschrift* 114/3 (2021): 1117-60.
- Kalokyres, Konstantinos, *The Essence of Icoography, trans. by Peter A. Chamberas* (New-York: Holy Cross, 1985).
- *Liturghier* (București: EIBMBOR, 2012).
- Origen, „Exegeze la Noul Testament. Despre rugăciune. Filocalia," în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 7, trad. de Teodor Bodogae (București: EIBMBOR, 1982).
- Rousseau, Daniel. *Icoana – lumina feței Tale,* trad. de Măriuca Alexandrescu (București: Sofia, 2004).
- Sf. Atanasie cel Mare, „Scrieri I. Cuvânt împotriva elinilor. Cuvânt despre întruparea Cuvântului. Trei cuvinte împotriva arienilor," în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 15, trad. de Dumitru Stăniloae (București: EIBMBOR, 1987).
- Sf. Chiril al Alexandriei, *Comentariu la Evanghelia lui Ioan*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 41, trad. de Dumitru Stăniloae (București: EIBMBOR, 2000).
- Sf. Chiril al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. de Dumitru Fecioru (București: EIBMBOR, 2003).
- Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 22, trad. de Dumitru Fecioru (București: EIBMBOR, 1987).
- Sf. Ioan Gură de Aur, *Omilii la Matei*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 23, trad. de Dumitru Fecioru (București: EIBMBOR, 1994).
- Sf. Maxim Mărturisitorul, *Capete gnostice*, în *Filocalia*, vol. 2, trad. de Dumitru Stăniloae (București: Harisma, 1999).
- Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Luca* (București: Sofia/Carte Ortodoxă, 2007b).
- Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Matei* (București: Sofia/Carte Ortodoxă, 2007a).
- Sf. Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuirea Sfintei Evanghelii de la Marcu* (București: Sofia/Carte Ortodoxă, 2008).

- SPIER, Jeffrey, *Picturing the Bible: The Earliest Christian Art* (New Haven: Yale University Press, 2007).
- USPENSKY, Leonid și Vladimir LOSSKY, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. de Anca Popescu (București: Sofia, 2003).
- USPENSKY, Leonid, *Teologia icoanei în Biserica Ortodoxă*, trad. de Teodor Baconsky (București: Anastasia, 1994).

ISBN: 978-606-37-2316-2
ISBN: 978-606-37-2319-3